

—Людзьмі звацца!
Анна Купален

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ПЯТНІЦА

8

СТУДЗЕНЯ
1993 г.
№ 2 (3672)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПРЫСЯГА

У апошні дзень мінулага года адбылася падзея, якую адны ўсімі сіламі імкнуліся наблізіць, другія — па магчымасці адцягнуць. 31 снежня ўвесь асабовы склад Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь прыняў прысягу на вернасць беларускаму народу і ягонай дзяржаве.

Памятаю, колькі было хваляванняў, калі Вярхоўны Савет вырашаў прынцыповае пытанне, каму павінны прысягаць салдаты-беларусы чарговага прызыву: Садружнасці альбо Беларусі. Памятаю, як узрадавала мяне рашэнне ВС: грамадзяне Беларусі прысягаюць сваёй краіне. Гэта азначала, што

мае сыны, калі падраснуць, не будуць служыць на чужыне, ім не давядзецца рызыкаваць жыццём і стратай сумлення праз удзел у якой-небудзь «інтэрнацыяналісцкай» акцыі.

То — салдаты. А што афіцэры? Яны па-ранейшаму лічыліся звязанымі маральным абавязкам з неіснуючай дзяржа-

вай — Савецкім Саюзам. А калі браць да ўвагі, што Расія абвясціла сябе правапераемніцай Савецкага Саюза, а ў сваёй Канстытуцыі захавала ўпамінанне аб СССР (нібыта не было Беларускага пагаднення...), дык узнікала небяспечная для нашага суверэнітэту сітуацыя: унутры Рэспублікі Беларусь абсалютна легальна існавала патэнцыяльная «пятая калона».

31 снежня гэтаму пакладзен канец. Цяпер няма таго, што афіцэр у маральным сэнсе (не ведаю, як у юрыдычным) мог бы ігнараваць загады ўрада РБ, бо не прысягаў Беларусі, а салдат, які такую прысягу прыняў, мог бы ігнараваць загады камандзіра, які, нягледзячы ні

на што, упарта лічыць, нібыта «афіцэр прысягае толькі аднажды» і зразумела, ж. — СССР (у сэнсе — Расіі).

Цяпер на Беларусі беларускае войска. Праўда, у ім ёсць кантынгент афіцэраў-«наймікаў». Гэта тыя, хто прысягаць Беларусі не хоча і дадому ехаць не жадае. Ненаторы час на нашай зямлі яшчэ будуць стаяць часці расійскай арміі. Спадзяюся, нядоўга. Няаўнасць замежных ваенных баз на тэрыторыі Беларусі фактычна перанасівае нейтральны статус нашай дзяржавы, неспка ўплывае на наш міжнародны прэстыж, дэстабілізуе ўнутраную абстаноўку на Беларусі.

Калі 8 верасня афіцэры-сяб.

ры БЗВ на Свяце беларускай вайскавай славы, не чакаючы дазволу альбо загаду, прынялі прысягу на вернасць Айчыне, чаго толькі ні пісалі пра іх у нібыта незалежных выданнях! Як палохалі расколам у войску і грамадстве, як цягнулі на старонкі газет прывід грамадзянскай вайны! А колькі да таго і пасля было спроб зацягнуць Беларусь у «аборонітэльны союзы», загнаць нашу войска пад «ёдинае камандаванне». Дзякуй Богу, не атрымалася! Справа, распачатая 8 верасня, мела годнае заканчэнне 31 снежня. З Новым годам, Беларускае войска!

Пётра ВАСІЛЕУСКІ,
Фота У. КАРМІЛКІНА.

ЧАЛАВЕК, СВЯТЛО ДУХОЎНАЕ

Артыкул Вадзіма САЛЕЕВА ў працяг рубрыкі «Беларусь ідэальная».

СТАРОНКІ 5—12

ТАК ПАЧЫНАЎ МАКСІМ БЕЛАРУС

80 гадоў з дня публікацыі першага апавядання Максіма Гарэцкага.

СТАРОНКІ 6—7

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

Барыса САЧАНКІ.

СТАРОНКІ 8—11

«ТРЭБА ЗМЯНІЦА

У СВАІМ ВЫНІКУ...»

Інтэрв'ю з Валерыем МАСЛЮКОМ.

СТАРОНКІ 10—11

УЯЎНЫЯ ГУТАРКІ

СА ЗНАЁМЫМІ БЕЛАРУСАМІ

Нататкі Алеся БЯЛЯЦКАГА.

СТАРОНКА 11

БАЛАДА ПРА АРЫШТАВАННЯ ВЕРШЫ

Уладзімір МІХНЮК: жыццё і смерць Алеся ДУДАРА.

СТАРОНКІ 14—15

Кола Дзён

За два гады існавання чытачам паўна, ужо трохі набіла не-комуні лімаўскага калонка «Кола Дзён». Сёння мы паспрабуем крыху змяніць яе. У цэнтры увагі будзе тая ці іншая падзея, а не дзень, калі яна адбылася. Якія падзеі? Тыя, што адбыліся на Беларусі, звязаныя з Беларуссю, альбо вынікі якіх будуць уплываць на лёс Беларусі. Тыдзень на тыдзень не падобны, а таму рознымі будуць і нашыя рубрыкі. Адно мы хацелі б зрабіць пастаянным: «Чалавек тыдня». Аднак спатыкнуліся на ёй ужо ў першы ж раз: ні адзін з беларускіх палітыкаў, дзеячаў культуры і мастацтва нічым выбітным не вылучыўся, вакансію засталася незапоўненай. Яшчэ адно маленькае ўдакладненне: «ЛіМ» выходзіць па пятніцах і таму тыдзень наш будзе адлічвацца ад пятніцы да пятніцы.

СЕНСАЦЫЯ ТЫДНЯ

— закрытая сустрэча кіраўнікоў Казахстана, Туркменістана, Кыргызстана, Узбекістана і Таджыкістана, якая адбылася 4 студзеня ў Ташкенце. Паведамляецца, што на ёй было абмеркавана эканамічнае і палітычнае становішча ў рэгіёне і выказана неабходнасць ажыццяўлення ўзгодненай палітыкі. Нурсултан Назарбаев прапанаваў называць рэспублікі былой Сярэдняй Азіі — Новай Незалежнай Дзяржавай Цэнтральнай Азіі (ННДЦА). Кіраўнікам іншых дзяржаў пакуль існуючага, але юрыдычна не зацверджанага СНД ёсць над чым падумаць: да нядаўняга часу паслухмяныя Маскве «азіяты» паказалі свой характар. Н. Назарбаев з таварышамі зрабілі ход канём. Якім будзе адказ?

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

— Джордж Буш і Барыс Ельцын 3 студзеня падпісалі ў Маскве Дагавор аб скарачэнні стратэгічных наступальных узбраенняў (СНУ-2). Ядзерная зброя, якая знаходзіцца на тэрыторыях суверэнных дзяржаў Беларусі ды Украіны, пры гэтым улічвалася як расейская. Станіслаў Шушкевіч інтэлігентна адрэагаваў на гэта: прывітаўшы падпісанне дагавора, ён нагадаў, што колькасць удзельнікаў перамоў і раззбраення павінна быць значна большай. Вестак з Украіны пакуль няма, як і сумненняў, што яе ўрад будзе весці сваю, незалежную ад Масквы, палітыку.

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

— «...Нягледзячы на суровасць нашых будняў, на іх мітусню і складанасць, я заклікаю вас, дарагія суайчыннікі, не падаць духам, але, па слове апостала Паўла, любоўю служыць адзін аднаму, бо ўсё закон у адзіным слове заключаны: «возлюбихи ближняго твоего, якоже себе».

(З Паслання мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсёй Беларусі, члена Свяшчэннага Сінода да Нараджэння Хрыстовага кліру і пастве зямлі беларускай).

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

— інтэр'ю народнага пісьменніка Беларусі Васіля Быкава карэспандэнту «Звязды». «Баюся, што Беларусь пагражае вялае перараджэнне ў звыклы «суб'ект канфедэрацыі» або федэрацыі — на радасць наменклатуры пры поўнай аб'яжывасці знявераных мас», — сказаў Васіль Уладзіміравіч. На жаль, у сваіх прагнозах ён рэдка памыляўся, яшчэ рэдзей мы нешта рабілі, каб яны не спраўдзіліся...

НАВІНА ТЫДНЯ

— кіраўнікі Беларусі прапанавалі прызначыць сустрэчу кіраўнікоў дзяржаў СНД у Мінску на 22 студзеня. Малдова і Туркменістан ужо заявілі, што на сустрэчу іх прадстаўнікі не прыедуць, Украіна пакуль вагаецца, Расія маўчыць (мажліва, зноў хто-небудзь хварэе), Сярэдня Азія сваё слова сказала ў Ташкенце. З усяго гэтага напрашваецца выснова, што тэрмін сустрэчы можа быць зноў перанесены, а падпісанне Статута, дасць Бог, і зусім не адбудзецца.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

— з 1 студзеня мы сталі яшчэ больш суверэннымі. На дарогах краіны з'явіліся аўтамашыны з беларускімі нумарамі: чатыры лічбы, потым Пагоня, потым дзве літары. А ў пашпартах тых, хто ад'язджае за мяжу, ставіцца штамп на беларускай і ангельскай мовах: «Грамадзянін Рэспублікі Беларусь».

СЮРПРЫЗ ТЫДНЯ

— канадзец беларускага паходжання граф Аляксандр Прушынскі пацвердзіў рашучасць выставіць сваю кандыдатуру на пост Прэзідэнта Беларусі. Але, каб зрабіць гэта, грамадзяніну Польшчы і Канады трэба стаць грамадзянінам Беларусі.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

— дзікуства, спароджанае 75-гадовым дзікуствам: у вёсцы Зашчоўбе Рэчыцкага раёна ў навагодняю ноч невядомыя скінулі з пастамента трохметровую бетонную фігуру Леніна. Яна, натуральна, разляцелася на кавалкі. Глыбінная палеская вёска страціла адзіную сваю адметнасць. Вось у чым трагедыя.

ГОРЫЧ ТЫДНЯ

— чарговае павышэнне цэнаў на салодкі цукар.

Век, названы залатым...

Камісія па культуры і гісторыі БНФ «Адраджэнне» 22 снежня ладзіла ў Доме літаратара вечарыну, прысвечаную 600-годдзю прыняцця вялікакняскага пасаду Вітаўтам Вялікім. Падзея такога кшталту, зразумела, павінна адзначацца на дзяржаўным узроўні, але для гэтага беларусам трэба мець сапраўдную дзяржаву, Дзяржаву, якая вядзе свой радовод ад крывіцкай даўніны, а не толькі ад «Дэкларацыі» аб дзяржаўным суверэнітэце Беларускай ССР». Праўда, і гэта

святаванне ў Доме літаратара — крок на нашым шляху да саміх сябе, на шляху вяртання ўласнай гістарычнай спадчыны.

Вечарыну вяла пісьменніца Вольга Іпатава. Слова пра Вітаўта Вялікага гучала з вуснаў гісторыкаў І. Саверчанкі і А. Краўцэвіча, паэтаў А. Пільмякова і В. Шніпа, старшыні Беларускага згуртавання вайскоўцаў М. Статкевіча. Выступаючы не ідэалізавалі Вітаўта, наадварот — адзначалі супярэчнасці ў яго характары. У

асобе Вялікага князя ўжывалася высакароднасць і жорсткасць, змацяянальнасць і палітычная разважлівасць.

У вечарыне бралі ўдзел ансамбль «Харошкі» і гурт вайсковай песні з Віцебска. У фэе, як звычайна на такіх імпрэзах, была мастацкая выстава. Творы на яе прадставілі А. Марачкін, М. Купава, Я. Кулік, М. Басалыга. На заканчэнні вечарыны прагучала немяротная «Пагоня».

В. БОГУШ.

КАНФЕРЭНЦЫ

КАЛІВЫ З ГІСТОРЫ

З ініцыятывы гісторыка-культурнага клуба «Паходня» ў Гародні прайшла канферэнцыя, прысвечаная 72-м угодкам Слуцкага паўстання. У памяшканні гарадскога Дома культуры сабраліся ў гэты вечар людзі, якім неабыймава ўласная гісторыя, якія палічылі сваім абавязкам ушанаваць памяць змагароў за незалежнасць Бацькаўшчыны.

На пачатку канферэнцыі ўсе прысутныя выканалі беларускі гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». Затым адзін з актыўных удзельнікаў клуба «Паходня» Арыадз Жукіўскі выступіў з кароткім уступным словам. Ён зазначыў, што «мы выйдзем з небыцця па каліву, адну за адной, выключныя даты нашай гісторыі». Асабліва цяжка з датамі вайсковай славы беларусаў. Тым не менш, мы аднавілі памяць пра Аршанскую бітву, сёння ўспамінаем Слуцкае паўстанне, — падкрэсліў сп. Жукіўскі. А на чарзе, відаць, іншыя падзеі нашай гісторыі, якімі магла б ганарыцца любая еўрапейская нацыя.

Хвілінай маўчання ўшанавалі ўдзельнікаў канферэнцыі памяць сучасноў, якія восенню 1920 года выйшлі на ўзброеную барацьбу з бальшавікамі.

Слова бярэ гісторык Вітаўт Руднік. Ён гаворыць пра беларускую партыю сацыялістаў-рэвалюцыянераў, якая стала арганізатарам Слуцкага паўстання. На падставе публікацыі аб падзвігу сучасноў у перыядыцы і кнігах (у асноўным гэта датычыцца эміграцыйнага друку) В. Руднік паспрабаваў даць шырокую карціну падзей лістапада-снежня 1920 года на Слуцчыме.

Прафесар Гародзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы Аляксей Пяткевіч сваё кароткае выступленне прысвяціў гістарычным вытокам гэтай антыкаупацыйнай акцыі. «Случчына здаўна была асаблівым асяродкам беларускай воліцыі, Беларускага духу, — у шырокім разуменні гэтага слова. Першае, Слуцкае княства — адно з самых старажытных у Беларусі, і цэнтр яго быў заўсёды моцным ва ўсіх адносінах.

І ў сэнсе гаспадарча-эканамічным, і культурным». Паўную аўтаномію Слуцкае княства мела і ва ўмовах ВКЛ. Усяляк захавалася тут самастойнасць, дзейнасць розных слаўб грамадства, і так было да канца восемнацатага стагоддзя. А. Пяткевіч нагадаў аб тым, што ў пачатку XVII стагоддзя ў Слуцку ўзнікла слаўтая гімназія, з якой выйшла вялікая колькасць мясцовай інтэлігенцыі. Цікавым быў расказ выступоўцы і пра ўраджэнцаў Прыпямоння, якія мелі дачыненне да Слуцкага паўстання. Ён назваў аднаго з лідэраў Беларускай партыі эсэраў Тамаша Грыба (ураджэнца Сморгонскага раёна), Сяргея Барана, які не ўдзельнічаў непасрэдна ў слуцкіх падзеях, але арганізоўваў на Гародзеншчыне нацыянальны незалежніцкі рух. Ён быў адным з першых беларускіх паслоў польскага сейма. Таксама Янка Чарапук, буйны дзеяч эсэраўскай беларускай партыі, які скончыў гародзенскую беларускую гімназію, таксама многа зрабіў для арганізацыі Слуцкага паўстання. Можна ўспомніць і беларускага паэта Макара Краўцова, ураджэнца вёскі Бандары, што палізіў Гародні. Ён, як вайсковец, непасрэдна ўдзельнічаў у Слуцкім паўстанні.

З цікавай інфармацыяй аб тым, які развіццям падзеі на Слуцчыме 72 гады назад, выступіў на канферэнцыі Кастусь Жынь. Ён заўважыў, што паўстанне не было нейкай лакальнай, абмежаванай акцыяй. Баявы дзеянні сучасноў з добра ўзброеным і арганізаваным праціўнікам разгортваліся на цэлым фронце.

Цікавыя факты прагучалі і ў іншых выступленнях. Усе падкрэслівалі, што трэба абв'яргаць гістарычныя міфы. Неабходна вяртаць праўду, вяртаць памяць. Пакуль, на жаль, выдатная дата Беларускай гісторыі адзначаецца толькі нефармаламі, і пры гэтым яшчэ ўзнікаюць незразумелыя перашкоды...

Міхась ДУБРАВІН,
наш карэспандэнт
у Гародні.

НОТАДРУКІ

ГОЛАС ХРАМА БЕЛАРУСКАГА

Дзе гэта выдана: Кліўленд? Лондан? Выкшталонае нетутэйшае аблічча выдае на тое, што рэдкая ва ўсіх адносінах кніжка трапіла да нас, як у нядаўнія часы, «з-за кардону». Дык жа не! Адгорнеш вокладку, а там — «Менск, 1992». Прыгожы нотны зборнік, які выклікае захапленне нават у далёкіх ад музыкі «кніжніках», змяшчае крыху больш як 60 песень беларускага касцёла. Ён так і называецца: «Беларуская каталіцкая музыка. Касцельныя песні. Для змешанага хору». Выданне беларускай каталіцкай грамады, Музычнага згуртавання беларускіх каталікаў. Укладальнік — малады мінскі музыкант, арганіст касцёла Святой Тройцы (што на Залатой Горцы) Уладзімір Неўдах. Ён жа напісаў і ёмістую папулярную прадмову, якая высноўвае зна-

чэнне збору музыкі беларускага касцёла, расшыпанай па свеце, для адраджэння нашай духоўнай культуры. У прадмове распавядаецца пра нотныя крыніцы, якімі карыстаўся ўкладальнік, пра сам прынцып укладання, даючы кароткія парадны наконт характары выканання песень з кожнага раздзела.

А раздзелы зборніка акрэслены ў адпаведнасці з каталіцкім календаром — гадавым святочным цыклам. Тут песні на Божай Нараджэнне, на Вялікі Пост, Велікодныя, Эўхарыстычныя, песні ў гонар Багародзіцы, гімны ды малітвы, звернутыя да Найсвяцейшага Сэрца Ісуса, песняспевы, звязаныя з імшой ды рознымі рэлігійнымі нагодамі...

«Спявайце Пану песню новую...» — радок з эпіграфу, абранага аўтарам прадмовы,

Хроніка Адраджэння

У Гародні зарэгістравана і пачала дзейнічаць уніяцкая (грэка-каталіцкая) суполка. 27 снежня ў памяшканні абласнога навукова-метадычнага цэнтру па вуліцы Савецкай адбылася прэзентацыя, на якой выступілі кіраўнік суполкі Юрась Мацко, а таксама айцец Віктар Данілаў і Юрась Тарасевіч. У выкананні хору прагучалі калядныя песні.

Літаратурна-музычны вечар для воінаў першай беларускай механізаванай брыгады правялі ў Гародні супрацоўнікі абласной бібліятэкі імя Яўхіма Карскага. Прысвячаўся ён угодкам з дня нараджэння Якуба Коласа. Гучалі ўрнік з твораў Коласа, росказы аб яго жыцці і творчасці.

110-годдзю з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа прысвячаўся рэспубліканскі аглядаў конкурс, які прайшоў у гарадзенскім вучылішчы мастацтваў. З усіх абласцей Беларусі і Мінска прыехалі сюды прадстаўнікі сярэдніх спецыяльных навуковых устаноў. Кожная вобласць выступіла са сваёй тэматычнай праграмай, якая складалася з беларускіх народных песень і танцаў, літаратурных кампазіцый па творах Купалы і Коласа. Прайшоў конкурс чытальнікаў, працавала выстава дэкаратыўна-прыкладнай творчасці. Галоўны вынік аглядаў-конкурсу — павысілася зацікаўленасць тых энтузіястаў, хто прапагандуе роднае слова і родную песню ў тэхнікумах і вучылішчах рэспублікі; задаволены і самі хлопцы і дзяўчаты, якія пабывалі на імпрэзе.

У Сідзельні адкрыўся музей паэта Міхася Васільча (Міхася Воспавіча Касцёвіча). Размясцілася экспазіцыя ў сценах мясцовага прафтэхвучылішча № 199. Зямлякі ўшанавалі памяць паэта, які актыўна ўдзельнічаў у вызваленчым руху ў Заходняй Беларусі, які напісаў шмат добрых вершаў, многія з якіх пакладзены на музыку.

Музей адкрыўся дзякуючы энергіі і ініцыятыве выкладчыцы вучылішча Алены Міхайлаўны Салей. Удалося сабраць шмат цікавых матэрыялаў — успамінаў, дакументаў, перыядычных выданняў. Цяпер усе яны — у невялікай зале музея.

М. Д.

набывае літаральны сэнс. Новыя песні гучаць у касцёле, куды ўвайшоў беларускіе слова. Новыя, а па сутнасці, забытыя старыя. Некаторыя перадрукаваны з «Беларускага духоўнага спеўніка» А. Клімовіча ды

ВІНШУЕМ!

ПЕРШЫЯ ЛАЎРЭАТЫ ПРЭМІІ «ЛІМ»

У беларускіх літаратурных выданнях стала традыцыяй напрыканцы года падводзіць яго вынікі — называць аўтараў лепшых публікацый. Свае прэміі, сваіх лаўрэатаў маюць штогод «Полымя» і «Маладосць», «Беларусь» і «Нёман». Сёлета, ці не ўпершыню за сваё існаванне, і «ЛІМ» называе лаўрэатаў. Аўтарамі лепшых публікацый 1992 года Рэдакцыйнай радай прызнаны:

Уладзімір Конан — за артыкул «Муза паззіі і малох рынку» (№ 5, за 31 студзеня).

Валянцін Тарас — за нарыс «Сунічнік на Кудзінавым полі» (№ 37, за 11 верасня).

Алесь Разанаў — за «Вершыцы» (№ 11, за 13 сакавіка).

Зянон Пазняк — за эсэ «Светлы, дарагі Максім» (№ 38, за 18 верасня).

Віктар Казько — за эсэ «Азярэнне» (№ 23, за 5 чэрвеня).

Андрэй Федаранка — за апавяданне «Бляха» (№ 43, за 23 кастрычніка).

Лімаўцы віншуюць сваіх лаўрэатаў і спадзяюцца ўбачыць у новым годзе іх новыя творы на старонках тыднёвіка, а таксама выказваюць удзячнасць спонсару лімаўскіх прэміяў — фірме «Белэстар».

Г. Піхуры, ёсць мелодыі з «Касцельных песняў» В. Гажэльнярскага (Петраград, 1917 г.). Асноўны матэрыял далі ўкладальніку нотазборны ксяндза У. Чарняўскага, тэксты дапаўняліся з малітоўнікаў.

Што датычыць уласна музычна-паэтычных вартасцяў... Цэлы пласт гісторыі культуры падмае гэтая далікатная кніжыца. Песні на традыцыйныя мелодыі, арыгінальныя творы. Знойдзеш тут і гімн на музыку Л. Бетховена, і старадаўнюю брэтанскую мелодыю з тэкстам К. Каганца, і плады святой працы К. Свайка, і малітву «Магутны Божа» М. Равенскага — Н. Арсеневай, і гарманізацыю М. Куліковіча-Шчаглова, і апрацоўку К. Галкоўскага... Гэты вельмі самабытны культурны пласт зведзі на сабе і жыва-творныя подых сённяшняга часу: многія гарманізацыі ды апрацоўкі зроблены самім Уладзімірам Неўдахам. Ен, дарэчы, зрабіў неацэнную паслу-

гу даследчыкам беларускай царкоўнай музыкі, ды проста цікавым людзям, падаўшы ў канцы зборніка фактаграфічны каментарый.

Вытанчаная графіка Уладзіміра Вішнеўскага (кожны раздзел зборніка адкрываецца адмысловай, вартай няспешнага разгляду, ілюстрацыяй) узмацняе ўражанне ад новага выдання як ад твора мастацтва. Але «Касцельныя песні», гэтак эстэтычна выдадзены пад рэдакцыяй А. Бяляцкага, прызначаны для зусім канкрэтнай справы, адрасуюцца парафіяльным, самадзейным ды прафесійным харавым калектывам. Відавочна, што набываць такі нотны зборнік захацелі б і спецыялісты з іншых сфер музыкі. І калі жадаючых ажакацца многа, ці не давядзецца каталіцкай грамадзе парупіцца пра перавыданне? Тыраж «Касцельных песняў» толькі тры тысячы...

С. ВЕТКА.

Каляднае шчыраванне

Валеры ДРАНЧУК,

публіцыст:

— Па шчаслівай акалічнасці, сёлета першы калядны імпульс я адчуў далёкавата ад Бацькаўшчыны — на поўдні Нямеччыны, дзе браў удзел у семінары «Прэса-11». Горад Вісбадэн (той самы, дзе адпачывалі тургенеўскія герані) сустраў ззінем калідайнай ілюмінацыі, хоць да пародзін Хрыстовых заставалася яшчэ цэлыя два тыдні. Пешаходная зона непадалёк гарадской ратушы паспела стаць месцам тлумнага вясельнага калядавання. Людзі штодзень сцякаліся пасля працы сюды, у эпіцэнтр надыходзячага свята. Імгненні людскога яднання ў радасці. Сустрэчы, зычэнні. Канцэрты вулічных музыкантаў з экзатычнай мелодыяй і выканаўцаў. Латкі з таварам у зялёных пахучых вянках, суплётах, мігталівых гірляндах і свечках. Патэнтнаму цэпла і ўтульна.

І ўсё ж было цяжка прыняць гэты настрой, пераключыцца на святочную вірлівасць распачатых еўрапейскіх калядаў. Недаў побач, за спіной стаяла маўлівая самота. Бо ў святле ілюмінацыі, у карнавальнай прыбранасці соцень вітрын, у тысячы дробязяў вачам адкрываўся зусім іншы, непапулярна вышэйшы за наш узровень цывілізацыі. Многія нашы суайчыннікі ў якасці даказу тае пераўздыжэнасці спыняюцца перад дзесяткамі сартоў наўбасы. Хіба ж толькі ў наўбасе справа? Колькі жадання і ўмельства ладзіць свой быт, рабіць яго прыгожым і зручным. Колькі эстэтыкі, уважальнай дызайнерскай вынаходлівасці, любасці ў кожнай рэчы. Які наўны, зматэрыялізаваны прыклад — узор завершанасці і дасканаласці, густоўнасці і культуры. І ўсё ж матэрыяльны свет багатай краіны неабавязкова прысвойваць і кратаць рукамі. Дастаткова ўражання, каб вярнуцца дадому і шчыра парадавацца родны «абшарпаны» быт.

Вядома ж, я зведаў і радасць вяртання дадому. Як у той прыказцы: ідзі ў родны край, там і пад елкаю рай. Здалёк дом не столькі бачыцца, як ўсведамляецца. Відавочна ходнасць не новых ісцін: гэта твой лёс і лёс тваіх дзяцей, гэта памяць пакаленняў і магілы продкаў. На першыя Каляды паспяшаўся да роднага парога, да бацькоў, да белых засланых абрусаў, да шчодрага стала з духмяным печывам і гарчай гарбатай.

Здаецца мне, сёння мы шмат не дабіраем радасці, аптымізму, здаровага сэнсу з-за таго, што не п'ём з народных крыніц, забыліся на многія нормы і правылы ладзіцца хрысціянскага жыццябыту. Даўно, з першых камандзіровак «у правінцыю» засвоіў ісціну, што ў беларускім народзе жыве глыбокая пашана і цікавасць да звычайнага продкаў, да народнага календара. Жыве і жаданне ўсю душу ўладваць у святы, абрады, традыцыі. Не ставала штуршка да раснаванасці і самавыўлення. Сённяшні працэс адраджэння нясе жыццядайную вільгаць, магутную падтрымку выяўленню беларускіх у побытавым асяроддзі. І хоць, як мовіць яшчэ адна прымаўка, не да каляды, калі калі поўна хата бяды, цяжкія адступілі перад цяпельцам каляднай свечкі, пахам яловай лапкі, зіхценнем ёлачнай цацкі. Зычу ўсім дабрыні, пяшчоты і ласкі.

Аліна МАРКОЎСКАЯ,

сакратар-машыністка, г. Мінск:

— Святку Новы год двойчы: 1-га ды 13-га студзеня. Так я рабіла заўсёды. 13-га мы — я і сяброўкі — варажылі. Не ведаю, ці правільна мы гэта рабілі, але чамусьці гэты бабулін звычай заўсёды прывабліваў. Фантазія разгульвалася, у вачах адбіваліся свечкі, луналі думкі — усё такі цікава жыць!.. А потым, калі клаліся спаць, узнікала пачуццё, што сёння мы дакрануліся да нечага цудоўнага, і нешта ў нас у душах пацяплела...

Днямі я йшла дахаты, думала, што хутка Новы год і што надалучылі стандартныя святы; успомнілася матуля, якая кожнага году (калі толькі ёсць умовы) паказвае на практыцы сваім родным і знаёмым, як калядавалі ў яе вёсцы, — робіць гэта весела, з прымаўкамі, беларускімі песнямі, а сама, дарэчы, даўно ўжо жыве далёка за межамі Беларусі. Мне захацелася зрабіць тое ж самае. Але ж не ўмею, і страх ёсць, што не ўсе зразумеюць. Прыйдзеш у чужую хату ці кватэру, а там на дзверы пакажуць.

А лёс свой бачу неаддзельным ад лёсу Беларусі. Іншага шляху для беларуса няма. «Ці ж мы чужынцы ў сваім краі?» Іншая справа, што ў Беларусі, сапраўды, шмат людзей, якія не толькі не звязваюць свой лёс з лёсам рэспублікі, але нават і не думаюць аб гэтым, абы мяса было. Для мяне гэты харчаспект таксама важны, але чалавек — кніга ў цвёрдай вондацы, сярэд старонак якой павінна знайсціся месца і нацыянальнаму...

Яўгенія КАПЛУНОВА,

ветэран працы, г. п. Краснаполле:

— Новы год для мяне вельмі дарагое свята, бо спадзяюся на нешта лепшае, хадзіць гэтага лепшага ніколі і не было за ўсё жыццё.

Новы год сустракала на кватэры сваёй старой сяброўкі: пірог, салаты, нешта мясное, чай, Увечары «Клуб ветэранаў» запрасіў нас у РДК на ёлну.

А Каляды — свята майго шчаслівага дзяцінства.

ва, калі хадзілі калядаваць па хатах, з прыгожа прыбранай зоркай, спявалі аб нараджэнні Хрыста. Было цікава і весела. Заўсёды елі падсмажаныя кілбасы з салам, бліны, куццю.

Уласны лёс, безумоўна, уплываецца ў лёс майё рэспублікі. Але я навучылася жыць самастойна. У мяне свой дом, сад, агарод (45 сотан). Нягледзячы на пенсійны ўзрост, я шмат працую, раней, да чарнобыльскай бяды, трымала карову, парася, Зараз працую толькі на зямлі і, дзякаваць Богу, хапае і садавіны і агародніны, і не толькі мне, але і дзецям, якія прыязджаюць да мяне з Мінска. Такім чынам склаўся мой лёс пасля выхаду на пенсію — праца на прысядзібным участку. І вялікая ўдзячнасць нашай рэспубліцы, якая выдае мне пенсію (мне 78 гадоў). Свой лёс вырашыла сама.

Мікалай ЛІННІК,

радыёінжынер, г. п. Радашковічы:

— Новы год 1 студзеня мы святкуем даўно, святкуем, як правіла, сваёй сям'ёй. У нас два сыны: абодва школьнікі, адзін у восьмым, другі ў чацвёртым класе. Святкуем і нараджэнне Хрыстова па праваслаўным календары. Святкуем так, як вучылі бацькі, варым куццю. Хацелася б навучыцца святкаваць па-сапраўднаму. Вельмі падабалася свята, якое паказалі летась па тэлебачанні: як вадзілі казу, хадзілі з зоркай. Таму будзем рады прычытаць практычныя парады, тэксты песень, прыказак і г. д.

Нам лёс, канечне, звязаны з лёсам нашай рэспублікі. Мы не ездзім за мяжу, не займаем спекуляцыяй, вывазам тавараў з рэспублікі. Нам агідна, што за кавалак кілбасы, ці за замежную ануцу, многія нашы людзі гатовы прадаць усё: сябе, радзіму, нават бацькоў. І мы стараемся процістаяць гэтаму, хоць у сваёй сям'і, сярэд сваякоў, знаёмых... Лічым, што лёс кожнага беларуса неаддзельны ад лёсу краіны. Чым хутчэй абудзіцца наша свядомасць, тым хутчэй мы перастанем каціцца ў яму галечы і ўстанем на ногі.

Жадаем вам, лімаўцы, моцнага здароўя і плёну на ніве Адраджэння.

Уладзімір САМСОНАЎ,

пенсіянер, Шклоўскі раён:

— Мне і майё жонцы асабіста даражэй нараджэнне Хрыстова. Хрыстос — гэта мір, Хрыстос — любоў, чаго сёння не хапае на нашай планеце і на нашай Бацькаўшчыне.

Калядаваць развучыліся на майё Шклоўшчыне. Я лічу, што галоўнае ў святэ — памаліцца ў царкве і затым дома народжанаму Хрысту за мір і дабрабыт маленькага чалавека, якім я з'яўляюся сам. Калі Бог дапаможа, дык Беларусь стане незалежнай на самай справе.

Думкі пра свой уласны лёс самым сумным. Пасля апошніх падзей у Вярхоўным Савеце Рэспублікі Беларусь патух агеньчык Адраджэння ў канцы тунеля. Беларускі народ у асноўнай сваёй масе не гатоў жыць на свабодзе. Кансерватыўнае мысленне, «саўновы» менталітэт будуць уладарыць яшчэ многа гадоў.

Я пяць гадоў чытаю «ЛІМ». Гэта — мой любімы беларускі штотыднёвік. Не магу застацца ўбану ад гістарычнага адраджэння Бацькаўшчыны.

Анатоль ШЫЛА,

будаўнік, г. Мінск:

— Працую я ў будаўнічым трэсце. І толькі некалькі дзён назад на дзверы яго павесілі шыльд на дзвюх мовах: беларускай і рускай. Калі мне даводзілася пісаць нейкія паперы на беларускай мове, то галоўны інжынер ставіў у «прыклад»: вось які раздумнік знайшоўся. Як можна працаваць на беларускай мове, калі, пачынаючы з уводнага інструктажа, інструктажа на рабочым месцы, наогул усё інструкты, усе правылы тэхнікі бяспекі, правылы будовы і бяспечнай эксплуатацыі грузавых машынаў і г. д. і г. д. толькі на рускай мове. Калі, хто і дзе іх выдаць на беларускай? Месіца назад выйшла кніжка «Безопасная эксплуатацыя грузоподъемных кранов». Надрукавана ў Лідзе. Закажыць — Дзяржпраматамгляд. І куды яшчэ ступіць хоць адзін крок, каб пачуць родную мову? Можна, у аўтобусе, тралейбусе, трамваі, элэктрыцы? Думаецца, людзі не гавораць на роднай мове, бо зусім не ўмеюць? Не, не так. Яны проста не маюць сваёй годнасці, гонару. А хто разбудзіць нас? Можна, тыя настаўнікі, якія нават на мітынгу не ўмеюць гаварыць па-беларуску? А зайдзіце ў бібліятэку, краму, кнігарню, або патэлефануйце на тэлебачанне ці радыё — і вам адкажуць па-руску. Я думаю, што ўсё ж настаўнікі, пісьменнікі, артысты, вучоныя павінны за сабой павесці народ. Бо калі хлэбароб пачне нам выкладаць правылы бяспекі, а інстытут мовазнаўства — вырашчаць хлэб, атрымаецца недарэчнасць. Я лічу, што трэба ўсім рабіць сваю справу і рабіць добра. Калі мы купім, напрыклад, пыласос, а ён на другі дзень сапсуецца, мы можам выказаць сваю незадаволенасць. А калі кожны дзень па радыё, тэлебачанні слухаш і глядзіш абы-што, дык усё сыходзіць з рук.

А калядаваць, я лічу, нам яшчэ трэба вучыцца і глядзець калядні не па тэлебачанні, а выходзіць на вуліцу.

Вечны Мастак запаліў
дыямэнтаў агні,
абвясціў аб сабе
ў таямнічых узорах сьняжынак...
Вось яны таюць,
быццям дней нашых цені, зьнікаюць.
А памяць Тасподня з роду ў род.

З нараджэньнем Хрыстовым!

Dainova

Больш за тры гады назад—восемь як ляціць час!—у Мінску адбылася навуковая канферэнцыя «Чалавек—культура—перабудова». Аўтар гэтых радкоў быў яе ўдзельнікам, і як іншыя навукоўцы і практычныя працаўнікі, марыў пачуць нешта новае пра жыццё, пра культуру і пра лёс народа. Тым больш, што ў праграме значыліся амаль усе лепшыя даследчыкі, якіх мае Беларусь. Праўду кажучы, яны былі раскіданы па трых розных секцыях, і моцна «разбаўлены» кіраўнікамі сярэдняга і малодшага звяна партыйных (маецца на ўвазе КПБ) работнікаў, а таксама членаў «актыву», запрошанага на канферэнцыю партыйнымі кіраўнікамі вышэйшага рангу. Але тады ўсё гэта адбылося звычайным, як звычайным здалося і тое, што, у рэшце рэшт, уся канферэнцыя ператварылася ў звычайную бойку паміж крайнімі сіламі нашага грамадства: КПБ і БНФ. А палітычныя сілы тады былі на бану КПБ (яны здолелі завесці на канферэнцыю дзве-тры сотні сваіх раённых «актывістаў» для стварэння неаходнай колькасці), то і канферэнцыя завяршылася іхняй «перамогай»: воплескамі і «вучонасцю», якія прытрымліваліся «правільнай» і цвёрдай лініі, «зачыненнем» прамоўцаў адваротнага боку, прыняццем «неабходных рэкамендацый». Тады мне асабіста было балюча глядзець, як цудоўнае выступленне Юрыя Хадзіні наконце старажытнага беларускага інаняпісу з ягонай унікальнай калекцыяй слайдаў адваргалася.

перарывалася амаль кожную хвіліну... З'едлівыя галасы пыта-ліся, «чаму ён, донтар фізіка-матэматычных навук, палез у жы-вапіс?..»

Адным словам, нічым сончылася тая, даўняя ўжо, канферэн-цыя...

Але з цягам часу яна чамусьці ўсё часцей усплывала ў памяці. Даўно адкінута тая яе частка, якая мела назву «перабудова». Дзве ж другія—«Чалавек і культура»—у тым альбоме іншым вы-глядзе заўсёды прысутнічаюць на тэатры грамадскай думкі, і павольна між імі ўзнікае яшчэ адна праблема, якая ў рэшце рэшт запаланае ўсю прыстае—праблема этнасу, народа, яго жыцця і шляху. Але пачнём з Чалавека, з гэтай знайсці хоць нейшчачку ісціны—як добра пра гэта гаворыцца, на маю думку, найслаўнейшыя з сучасных усходнеславянскіх паэтэс Ліна Ка-стэнка:

Хто каже—сніфы, хто іх зве—сколоты,
Хто каже што, залежыць ад меты,
А наше діло—все це прополоти
Аби хоч кіру—все це прополоти

Вадзім САЛЕЕЎ,

донтар філасофскіх навук, віцэ-прэзідэнт
Беларускай эстэтычнай асацыяцыі

ЧАЛАВЕК, СВЯТЛО ДУХОЎНАЕ

Чаму ўсё ж пачынаем з чалавека? Гэта пытанне прыводзіць да свайго канца звышскладанае XX стагоддзе, якое прынесла свету зшмат усцяляючых рэвалюцый — пачынаючы ад сацыяльных і канчаючы навукова-тэхнічнымі і разнастайным абалонкамі і на-звах, — ізноў аб чалавеку. Пасля таго, як мы з дзяцінства засвоілі знамяцітыя словы М. Горкага пра тое, што «чалавек — гэта гучыча горда» і на практыцы сацыялістычнага жыцця ўмялілі сабе, што гэта на самай справе нічога не значыць?

Так, на працягу XX ст. і асабліва дзякуючы найноўшай гісторыі, мы змялі пераканацца ў тым, як лёгка само паняцце чалавека можа быць растворана ў паняццях група, маса, народ. Гэта ўсё было ў філасофскіх прадбачаннях Ніцшэ, К'еркегора, а потым дастаткова абгрунтавана ў філасофскіх працах Агустына-Гасета, Маркузе і Фромма. Прыклады маніпуляцыі «шырокімі народнымі масамі» ў таталітарных сістэмах XX ст., сацыяльны і псіхалагічны змест гэтых маніпуляцый (пры пільным аналізе «прыватных рамянёў» — сродкаў масавай прапаганды, выкарыстаных рэжымамі Гітлера і Сталіна) яшчэ патрабуюць сур'ёзнага навуковага аналізу. Такі аналіз павінен даць дакладную карціну, як дэградаваў, як зні-кае чалавечы пры замене адчужанымі элементамі; як агульны, дакладней, дзяр-жаўны пачатак, не заснаваны на духоўнай і маральнай — (гэта значыць чалавечай) сістэме, выціскае часцінку чалавечы-га з чалавека. Гэта і сапраўды велізарная філасофская задача, і рашэнне яе не-абходна, таму што іначай нам аніта не ўявіць сабе — хто мы ёсць, калі мэта нашых дзеянняў і што з іх можа быць.

Прыблізім нашы разважанні да рэальнасці (гэта зусім не значыць знізіць іх узровень). Сёння, калі на нашай прастору (маецца на ўвазе тая частка зямлі, што ССРС) адбываюцца абразачыны, у аснове якіх дыхатамічнае, як гавораць філоса-фы, — гэта знацьбы, дваістае імя: імкненне да свабоды, волі; імкненне да нацыянальнага адраджэння. Дзе ж месца для Чалавека, для асобы?

Можа, і мае рацыю сучасны філосаф, які піша: «Я не бачу асаблівай цэны ў нейкай колькасці арганікі, выдзеленай з агульнага кантэксту жыцця рэчыва даўно набытымі нагавіцамі і зачыраваным свабодам?» Гэта — аб чалавеку. І яшчэ: «...семдзят кіло костак, тлушчу, цягліц і вадкасі чырваната колеру, змешчаных у колькі там квадратных метраў блякалай скуры. Дадайце сюды трохі нерваў, два-тры хацены, некалькі запаленых думак... Восць і ўсё. Гэтым амаль і вы-чэрпаецца найменне чалавек».

Што ж, не першы і не апошні раз у гісторыі прадпрымаецца спроба знізіць

само паняцце чалавека. Вядома, даўно і даўно, што чалавек — істота па сваім біялагічным дадзеным не самая дужая на свеце, што зрок, напрыклад, у ваўка значна лепшы, а лён бяжыць намнога лепш за чалавека. «Чалавек, — меркаваў Блез Паскаль, — гэта трыцінка, гэта самая гаспадыня істота... Але, дадаваў ён: «Гэта істота мыслячая...» Гэта так відавочна, што і спрачацца няма пра што. Уся сучасная цывілізацыя паўстала, дзякуючы неабсяжым магчымасцям ча-лавечыга розуму. Пачынаючы ад эпохі Асветніцтва і прыкладна да першай чвэрці XX стагоддзя прагрэс чалавечы, здавалася, напрамую залежаў ад посту-пу чалавечыга розуму і ад магчымасці грамадства якасна выкарыстаць яго. Але наша стагоддзе паставіла вялікі знак пы-тання над праблемай прагрэсу. Яскрава выявілася, што розум можа завесці ў тупік, што ён не вычэрпае сабой ча-лавечыга шляху. Чаму? Можа, таму, што ча-лавек — істота ўвогуле звышскладана, што ён, як настойваў Ф. Ніцшэ, «напа-лову звер, напалову анёл». Ах, як добра мы, былыя савецкія людзі, ведаем, як можа лёгка ператварыцца чалавек у звер! На жаль, сямідзесяцігадовы са-цыяльны эксперымент, у былой савецкай краіне добра паказаў, што «звырнеае» заўсёды ў чалавеку можа перамагчы «анёльскае», калі гэтаму спрыяюць са-цыяльныя абставіны, калі ў чалавека наў-мысна выбіваюць маральны стрыжань — апору яго душы...

Ну, вось у гэтым — у выбаранні апы-ры, ды і самай душы чалавечай — XX стагоддзі дасягнула вялікага поспеху. «Я пазбаўлю вас ад такой хімеры, як сумленне», — абяцаў правадыр 1000-га-довага рэйха. «У камунізме няма ні гра-ма маральнасці», — сцвярджаў правадыр Вялікай кастрычніцкай рэвалюцыі. Так сыхадзіліся ідэі класавай і банані свету карычневыя і чырвоныя. Ішлі яны, здавалася, ад процілегла. Адны — ад выключэння нацыянальнай ідэі, ад яе празмернай абсалютызаванні. Другія — ад выключэння ідэі класавай, і таксама ад яе абсалютызаванні ў максімальнай ступе-ні. Але сыхадзіліся яны ў ігнараванні чалавека як лепшага прадстаўніка ча-лавечыга роду і як асобы, унікальнай ін-дывідуальнасці.

Усё вядома пра чалавека з гісторыі старога як свет. Але нездарма Гегель любіў паўтараць, што «новае — гэта толькі добра забытае старое»... І 3-ці рэйх, і бальшавізм, і Маю сыхадзяцца з егі-пецкім фараонам у галюўны — усе яны апалагеты таталітарызму. З выкарыстан-нем розных магчымасцей, усе яны, па-чынаючы з фараона, прагнулі аднаго — імкнуліся здзейсніць бязмерную, нічым не абмежаваную ўладу над максімаль-най колькасцю людзей. І яны ў сваёй меркаванні аб жыцці тэмеі паняццям, як «народ», «масы», «клас» — гэта значыць, масавымі аб'яднаннямі. Гэта, зразуме-ла, невыпадкова, тут закладзена глыбо-кая філасофія, мэта якой — звесці на нішто той зарад творчай канцэнтрацыі, вышэйшае духоўнасці, якой янодае па прыродзе сваёй чалавек як індывід і асоба.

Зразумела, тут гаворка можа ісці аб ідэале. Але калі мы, і асабліва сёння, у апошнім дзесяцігоддзі XX ст., можам прывесці дзесяткі, тысячы прыкладаў увавасцення «звырнеага» пачатку ў ча-лавеку, ці не канструктыўна задумацца і аб яго «анёльскім» баку? Не спяваю-чыся, сур'ёзна, таму, што мы былі свед-камі сур'бурэння, як я шпэдзюся, апош-няй імперыі ў гісторыі чалавечы, — і гэты факт падкрэслівае толькі адно: які- б моцныя яны ні былі, яны развальваю-ца, урэшце, ад таго, што заціскаюць ча-лавеку ў тупік, што іх лад будуюцца на ігнараванні патрэб, імкненняў і жака-даннаў чалавечай асобы.

Найбольш моцныя імперыі, захапляю-чыся сваёю сілай і прагназуючы сваё жыццё на стагоддзі ўперад (Гітлер тут далёка не выключэнне), даходзяць да ігнаравання чалавека нават як прадстаў-ніка роду чалавечыга. Гэта тычыцца ўмоў яго працы, правоў, сямейнага жы-цця і г. д., калі чалавек за сваю работу атрымавае столькі, колькі яму «адва-ліць» дзяржава, і калі ён адчувае сябе ва ўсіх напрамках сваёй жыццядзейнасці абсалютна сацыяльна безабаронным.

Ну, а калі гаворка пойдзе пра статус чалавека як унікальнага феномену... Тут намаганні таталітарызму і асабліва яго-нага ідэалагічнага апарату дасягаюць свайго апофеозу... Галоўнае, што ігнару-ецца пры такім падыходзе, гэта духоў-насць чалавека і звязаны з ёю чалавечы творчы патэнцыял. І менавіта ў гэтым — у адмаўленні духоўнасці чалавека — і выяўляецца бяда і віна філасофіі марк-сізму. Разглядаючы гэта вучэнне з аб'ек-тыўнага пункту гледжання, можна па люб-вацца ягонай цэльнасцю, маналітнасцю, лагічнай (набытай у Гегеля) паслядоўна-сцю. Тут нядрэнна разважваецца пра экан-оміку, часам аб'ектыўна выяўляюцца заканамернасці грамадскага жыцця, (зра-зумела, галоўна чынам тое, што ты-чыцца часоў «класічнага» капіталізму). Але ўжо ў аналізе духоўнага жыцця гра-мадства назіраюцца вульгарызмы, і разам з імі з'яўляюцца збоі ў ацэнцы асобных падзей і звышскладаных сферах жыцця. І гэтыя збоі невыпадковыя, таму што ўсю звышскладанасць марксізм схіляецца звесці да агульнага, што між-волі спрашчае ўсе праблемы — нездар-ма ўсё духоўнае жыццё грамадства ў марксізме абвясчаецца «надбудовай». Пры гэтым трэба ясна разумець, што сам Маркс з'яўляўся магучым мысліце-лем, які сфарміраваўся ў гуманістычнай традыцыі, амаль цалкам загубленай ду-хам механістычнага матэрыялізму, што асабліва расквітае на нашай глебе пас-ля перамогі бальшавіцкай рэвалюцыі. Што тычыцца К. Маркса, то ён у сваім «Эканамічна-філасофскім руканісе» на аснове гуманістычнага погляду ставіць праблема чалавека (разум з К'еркегорам і Ніцшэ), цудоўна абгрунтавае «рода-вую» сутнасць Чалавека. На жаль, у да-лейшым, на мой погляд, Маркс адыхо-дзіць ад спраў чалавечы існавання, займаецца эканамічна-сацыяльнай праб-лематыкай, якая прыводзіць яго да ідэі класавай барацьбы і дыктатуры прале-тарыяту — жудасных, чалавеканенаві-ціцкіх ідэяў, што складаюць безумоўна і незабыўную віну марксісцкай філасофіі перад чалавечым і чалавечай асобай.

Вернемся, аднак жа, да пакінутай на-мі праблемы ўнікальнасці чалавечай іс-тоты. Мы атрымаліся на тым, што ў якасці адзнакі гэтай унікальнасці віда-вочна выступае чалавечы розум. Але не толькі ён, не толькі! Нават спрощанасць марксісцкага падыходу (у рэчышчы яко-га мы ўсе выхоўваліся, і які ўяўляе сабой механічны варыянт матэрыялізму) да-пускае, што чалавек мае, акрамя разу-му, яшчэ і пачуццё (хаця апошняму ў марксісцкай інтэрпрэтацыі заўсёды ад-водзілася другарадна роля). Значэнне гэтага феномену (пачуцця, а дакладней кажучы, эмацыянальнага свету) у жыцці чалавека так і не выяўлена матэрыялі-стычнай традыцыяй у сусветнай філасо-фіі. Таму даводзіцца звяртацца да іншых напрамкаў мыслення. Старажытная ін-дыйская эзатэрычная псіхалогія, згодна з традыцыямі старажытнаіндыйскай фі-ласофіі, падзяляе складаныя састаў ча-лавек на сем пачаткаў, чатыры з якіх ні-жэйшыя, а тры — вышэйшыя.

У першую сістэму — ніжэйшых, недаў-гавечных пачаткаў чалавечыга быцця ўваходзяць: ФІЗІЧНАЕ ЦЕЛА, якое з'яў-ляецца правадніком усіх фізічных ад-праўленняў чалавека; ЭФІРНАЕ ЦЕЛА, якое з'яўляецца носьбітам і правадніком жыццёвай сілы; АСТРАЛЬНАЕ ЦЕЛА — праваднік пачуццяў і жаданняў; МЕН-ТАЛЬНАЕ ЦЕЛА, цела думкі, праваднік усіх разумовых працэсаў. Вышэйшую ж, бессмяротную ПРЯЯДУ чалавека скла-даюць: ЧЫСТЫ РОЗУМ, альбо ІНТУ-ІЦЫЯ; ДУХОЎНЫ ПАЧАТАК; БОСКІ ПАЧА-ТАК — БЕССМЯРТНАЕ Я.

Мне здаецца, што такі погляд на пры-роду чалавека, канцэнтруе ў сабе шмат-тэафіячны вопыт Усходу; мне бача-цца ў ім водбліск ідэі зораастрызму, які спалучаў сістэму стану чалавека і ко-смасу, ставіў лёс чалавека ў залежнасць ад руху сфер апошняга. Таму ў ніжэй-шай сістэме можна ўстанавіць сувязь з космасам правадніку, якая дасягаецца ўстрыманасцю ў жыцці і ўстанавленнем вызначанага рытму жыццядзейнасці. У падрыхтаванага належным чынам у ментальнай сферы з'яўляецца яснаба-чанне: яно патрабуе высокай ступені канцэнтраванасці думкі. Але ўсё гэта, паўтараю, ніжэйшая сістэма чалавечыга быцця.

Вышэйшая ж сфера — сфера чыстай ду-хоўнасці — патрабуе, акрамя канцэнтраван-ня, і максімальнай душэўнай канцэнтраван-ня, яшчэ і дару спахування, і здольнасці любові. Тады толькі чалавек можа ўвай-сці ў духоўны свет і, у рэшце рэшт, крануцца боскага, пазнаць таямніцу бес-смяротнага Я.

Вядома, усё тут напісанае для нас ёсць «вышэйшая» матэрыя. Той-сёй заўчасна можа сказаць: гэта ўсё нафта мудрагелі-ста, да нас — былых «саўноў», якія зна-ходзіцца сёння ў сітуацыі ўсеагульнага і ўсебаковага развалу і занятыя прабле-мамі выжывання, анілікага дачынення не мае. Гэта будзе памылка. Таму што слуш-на гаварыць вялікі навуковец А. Эйн-штэйн: «Усё на свеце мяняецца, толькі чалавек застаецца нязменным».

Ён і сапраўды нязменны! Спроба баль-шавізму ігнараваць яго атрыбуўную прыкмету — канцэнтрат духоўнасці, рас-тварыць яго ў сацыяльнасці, дала вынік толькі ў пералыці дзесяцігоддзі існавання новай таталітарнай імперыі. Пытаннем гэ-тая праблема ўпарта правідала праз шлях: праз дэфармаваную навуку, праз скажонае ідэалагічна мастацтва, праз ба-рацьбу вернікаў. Дарэчы, хрысціянская традыцыя, што ўкаранілася на нашай глебе за апошняю тысячы год, таксама ўнесла свой уклад у складанае разумен-не чалавека. Хрысціянская філасофія (тэафія), абгульваючы ідэю ўнутра-раную сутнасць чалавека на «цела», «ду-шу» і «дух». І хаця ў нашым народным успрыманні апошнія дзве субстанцыі заўсёды блыталіся, сумяшчаліся, усё ж нават прасты селянін мінулага стагоддзя меў у сабе ў сабе свайго — не толькі ў імене, але і абавязкова — унутры сабе, у душы. Зразумела, тонкасці хрысціянска-га тэаафіянага светапогляду былі яму непалавочныя. Ён не мог па разуме-ці ў сваёй свядомасці падыход талізму (наталіцкая свядомасць) згодна якой зма-вення да Госпада, і прываслаўны, дзе Гасподзь выходзіць роўна да ўсіх (і ад-сюль — прычып саборнасці, такі дарогі для ўсходніх славян). Але гэта і сапраў-ды праблема для тэорыі...

...Бальшавізм зрабіў усё, каб выніш-чыць унутранае святло чалавека з яго душы. І шмат у чым дасягнуў сваёй мэ-ты. Якая карысць з таго, што я, напрык-лад, буду разважаць аб Канце, К'ерке-горы, Камю, Сартры, Гусерлі і іншых вялікіх мысліцелях чалавечы, у пасту-лях якіх «суб'ектыўнае святло» асу-ветлена сутнасць чалавека, таму што больш за феноменалістыку гэтага іксістэн-цыялісцкую філасофію гэтыя нішто ў свеце не зрабіў? Гэтыя разважанні сё-ня ўспрымуць сотні дзве, ну няхай ты-сячы дзве інтэлігентаў... А мяне турбуе наш сучасны чалавек у яго тыповым выглядзе. Я павінен, павінен дэкрыца-цца да яго, убіснуць у яго свядомасць думка, што без святла духоўнага немаг-чыма жыць нават і самаму «звычайна-му» чалавеку, што бездухоўнасць — па-дстава смерці і разбурэння чалавечы і свету...

(Працяг на стар. 12).

3 1909 ПА 1913 год Максім Гарэцкі, як зядома, вучыўся ў Горацкім каморніцка-агранамічным вучылішчы. Як і крыху раней, калі наведваў заняткі ў Вольшы, не прамінаў выпадку, каб пабываць у бацькоў у Малой Багацькаўцы. Праўда, цяпер ад дому было куды далей, таму сустрэчы гэтыя становіліся рэдзейшымі. Але яны прыносілі ранейшую асалоду сутыкнення са светам, дарагім і бліжнім.

Так пачынаў Максім Беларусь...

Разам з тым М. Гарэцкі і крыху інакш глядзеў на вясковую глуш, нешта ўспрыняў больш крытычна. Адбывалася тая пераацэнка, якая рана ці позна прыходзіць да кожнага чалавека, вымушанага разлучыцца з малой радзімай. А паколькі к гэтаму часу М. Гарэцкі сее-тое ўжо пісаў, не маглі не выспеліцца і жаданне паспрабаваць свае мажлівасці ў мастацкім творы. Максім рэзумеў: адна справа — допісы, карэспандэнцыі. Іншая — скажам, апавяданне.

Пакрысе вымалёўвалася і задума. Як і бывае найчасцей у падобных выпадках, пачынаючы аўтар ішоў ад уласнай біяграфіі, ад добра вядомага яму, што падказвала тагачасная рэчаіснасць. І назва апавядання з'явілася без прэтэнзій на арыгінальнасць — «У лазні».

Рукпіс першага мастацкага твора М. Гарэцкага захоўваецца цяпер у Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы. Падпісаны ён псеўданімам «Максім Беларусь», а далей М. Гарэцкі прыводзіць кароткія біяграфічныя звесткі: «Крэсцьянін вёскі Малае Багацькаўкі Шамоўскае воласці Мсціслаўск. пав. Маг. губ. Макс. Іван. Гарэцкі. Адрес: Горкі Маг. губ., каморніцка-агранамічнае вучылішча, М. І. Гарэцкаму». Апавяданне да-

тупецца 3 студзеня 1913 года, але, як мяркуюць даследчыкі, якія займаюцца вывучэннем творчасці класіка нацыянальнай літаратуры, гэта хутчэй за ўсё дзень адпраўкі твора ў рэдакцыю «Нашай Нівы». Меркаваць падобным чынам дае падставы «Храналогія маіх твораў» М. Гарэцкага, дзе апавяданне «У лазні» пазначана 31 снежня 1912 года. Прэпанаваанае ў газету, яно было апублікавана 25 студзеня 1913 года.

У творы з самага пачатку ўсё проста, як і ў самім тагачасным жыцці: «Вучань апошняга класа каморніцкага вучылішча, казённы ступендынт Клім Шамоўскі, к калядом прыехаў удвору і ўжо другі тыдзень жыў у бацькавай хаце ў вёсцы Мардалысаве». Проста ў тым сэнсе, што перад чытачом паўстае звычайны вясковы побыт. Са звыклымі сялянскімі турботамі і такімі рэдкімі радасцямі. Адна з іх — магчымасць схадзіць у лазню. Запрашаюць туды і Кліма, ды ён спачатку працівіць: «Я й сам не ведаю, ісці мне ці то ўжо не пачынаць. Колькі гадоў не мыўся я ў вашых лазнях, ад-вык». Як высвятляецца неўза-

баве, на тое былі ў хлапца прычыны. Не проста «адвык» ён, Шамоўскі з пагардай ставіцца да бруду, якога шмат у лазні: «Прымыльнік быў плячнёвы, і скрозь плячнёвы дуў вецер. Пад нагамі — мяллі. Каля сценак ляжалі, раскірачыўшы ногі, самадзельныя мяліцы. Кліму было гразна, нячыста-непрытульна».

Шамоўскі працівіцца таму, што бачыць у лазні, але разумее і іншае: «Ці я не радзіўся сам у Мардалысаве, ці сам не купаўся ў гэтай гразі, не бачыў усякага бруду?». Здавалася б, толькі змірыцца трэба, успрыняць усё, як належнае, пастананае, звыклае. Ды лёгка гэта сказаць, а на самай справе: «Клім палез, апёк ляжку на гарачым палку, плакаў ад дыму і, махаючы венікам, праклінаў, скрыўджаны, і лазню, і тых глудоў, хто пабудоваў яе такую. «Жывуць жа людзі, — думоў ён. — Лес пад бокам, жыды ў пана адваівалі яго за даўгі і прадаюць колькі гадоў; і сяляне, кожнагодна пускаючы на гарэлку рубельчыкі і жывучы сярод лесу, маюць лазню... каб яна, даруй божа, згарэла на чыстым полі гэтка».

Тое, што адбываецца ў душы Кліма, не маглі не заўважыць і мужыкі, аднак кінутае адным з іх: «Запанеў наш каморнік, пышан надта Клім Раманавіч, духу баіцца...» яшчэ больш разлавала хлапца: «Свінні, а не людзі... Я вёз дамоў кніжкі, каб чытаць ім, а яны кожны вечар, кожнае свята гуляюць у карты ў Мікітавай хаце, а на кніжкі не звярнулі ніякай увагі...»

Баліць Клімава душа, кволіцца ад неразумення. І разам з тым не толькі ад неразумення, ёсць яшчэ і іншае, што робіць Шамоўскага чужым у роднай яму вёсцы, сярод людзей, якіх ведае з маленства. Тое самае, пра што пазней, праз шмат дзесяткаў гадоў беларуская літаратура загорыць на поўны голас, паказваючы так званага гараджаніна першага пакалення, вытлумачваючы яго непрыкаянасць, як бы часова-васць знаходжання і ў горадзе, і на сяле. М. Гарэцкі не блізіўся да падобнага разумення колішняга вяскоўца яшчэ восемдзесят гадоў назад, усебакова раскрывшы характар Кліма Шамоўскага, пільна зазірнуўшы на самы спод яго ду-

шы: «І лацвей ім, — думаў Клім далей, — страляць у вочы «запанеў», ведаючы вагу свае векавечнае працы мужыцкае, а хай бы яны пабачылі баль сэрца і смутак душы ў мяне, прымача ў «панстве» і пасынка вёскі, і яны лепей паехалі б з сахою на родныя палеткі, чымся, адарваўшыся ад зядоўскіх сяліб, вісець у новым і невыразным паветры...»

Гэты Клімаў роздум працягваецца і пасля выхаду хлапца з лазні. Думкі сцягаюць ужо далей, ім цесна ў родным Мардалысаве, яны гатовы ахапіць сваёй трывожнасцю ўсю Бацькаўшчыну. Занядбаную, гаротную, богам забытую: «Думкі пльылі, чапляліся адна за другую, роем мітусіліся ў галаве. «Беларусь, Беларусь, чым ты была і чаго ты, во, даждала!» — звінела ў адным баку. «І што з табою будзе?» — пльыло ў другім».

Шукае Клім выйсце і прыходзіць да высновы, да якой ён рана ці позна мусіў бы прыйсці: «Але ж не адракацца, не быць здраднікам, а любіць, шанавачь родную Бацькаўшчыну павінен, доўжан...» Хача пытанню пасля гэтага не менш: «Люблю... ці ж я не люблю?.. А страшна яно, роднае... чым?»

Глыбокі сэнс набываюць заключныя радкі твора:

«Ці не захварэла твая галава, Клім, пасля лазні? — спытаўся бацька».

— Палешае, — адказаў сын».

«Палешае...» Гэта тычыцца не аднаго Кліма Шамоўскага, а безумоўна, і ўсёй Беларусі, пра заўтрашні дзень якой турбаваўся М. Гарэцкі ўжо ў самым пачатку свайго творчага шляху. Шукаючы ўласныя тэмы, прыглядаючыся да сваіх герояў, якія б імпанавалі яму адраджэнскімі настроямі, бачы-

МАЛА ІХ ЗАСТАЛОСЯ. ветэранаў вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, на пальцах можна палічыць тых, што працавалі на культурнай ніве, забяспечвалі гэты рух ідэяна — песняроў, асветнікаў, публіцыстаў (да важкіх твораў прозы гэтая літаратура не змагла дайсці з-за неспрыяльных умоў). Жылі заходнебеларускія паэты кустамі, так лягчэй было ўзыходзіць і выстойваць. І, характэрна, што літаратурныя сябрыны кусціліся ў рэгіёнах інтэнсіўнага вызваленчага руху — Наваградчыне, Косаўшчыне, Дзятлаўшчыне, Свідзельшчыне.

Паэт Анатоль Іверс (Іван Дарафеевіч Міско) паходзіць з вёскі Чамяры на Слонімшчыне. Ён усплываў на паверхню грамадскай дзейнасці як вучань Віленскай беларускай гімназіі поплец з землякамі — Хведарам Ільшэвічам, Якухам Міско, Міколам і Юркам Тарасюкамі, а з Валянцінам Таўлаем выдаваў на гектографіі і распаўсюджваў вучнёўскі часопіс «Золак» у сотні асобнікаў па 50 грошаў за адзін нумар. Таўлай тады ўжо друкаваў закліковыя вершы ў грамадскай газеце, Іверс ішоў у літаратуру павольней. Але не адставаў ад сяброў у грамадскім жыцці, удзельнічаў у мітынгх і дэманстрацыях пратэсту супраць судовай расправы пільсудчыкаў з актывам Грамады, быў выключаны з гімназіі, справаў закончыць сярэдняю адукацыю ў Клецку, потым Наваградку, але і гэтыя гімназіі закрываліся ўладамі за беларускасць. І, відаць, балюча перажыў ён тыя ганенні, бо не пайшоў па тагачаснай заяздэнцы з камсамола ў КПЗБ прафесіяналізавацца на функцыянера, вярнуўся дамоў.

Успрыняў вяртанне сваё як сплату доўгу ўдзячнасці зямлі, зямельцы роднай: «І пацягнула ўдаль мяне разлука з крывых завулкаў Вільні да раллі». Прайшоўшы земляробскую школу, ды адслужыўшы ў войску, І. Міско не збавіўся ад заварожанасці паэзіяй, якая ў часе ўздымаў вызваленчага руху несла ў масы беларускую ідэю не горш, чым публіцысты-

ка: звязаўся з «Літаратурным фронтам», які ўтварыў тайна, вярнуўшыся з БССР, В. Таўлай. У альманаху гэтай арганізацыі «Літаратурная старонка» выйшаў першы друкаваны верш А. Іверса «Вёска».

Пасля арышту работнікаў рэдакцыі і забароны выдання ён падаўся ў прэсу, звязанаю з Народным антыфашысцкім фронтам. У 1935 годзе рэгу-

шага, а ад пачуцця абавязку, сумленнасці, ад патрэбы браць сваю ношу пакут, каб чыстым было сумленне.

Знешне А. Іверс выглядае такім сабе статэчным гаспадарскім сынам, рухаецца спаважна, гаворыць доказна і не фарсіруе думкі высокімі абертонамі. Толькі паэзія выдавала яго лятунковасць і здольнасць творчага вобразнага ўяўлення.

русь»), то паняволеным Праметэем («Я век прыкаваны да хаты нядоляю нашай, як раб»). Па вобразным складзе гэта была паэзія заходнебеларускага неарамантызму, якая саабодна карысталася мадэрнісцкай вобразнасцю і фальклорна-традыцыйнай.

Верасень 1939 года прынёс А. Іверсу падарунак: запрашэнне працаваць у раённай га-

весткай у лагер смерці Калдычэва. А. Іверс астаўся адзіным прадстаўніком сям'і Дарафееў Міско.

Хутар апусцеў назаўсёды. Паэту засталася адна балючая размова з роднымі цэнямі. Што ж у ёй? Скруха, апраўданне, віна? Не, вернасць, перакананасць у праваце справы, вернасць перажытаму, хоць трагічнаму, але слушнаму і дастойнаму па мэтах, вяртала ацалелым удзельнікам вайны пачуццё сумленна выкананага абавязку і права ганарыцца Перамогай, рабіла жыццё дастойным.

Менавіта ў пасляваеннай паэзіі А. Іверса ўсталяваецца дэманіта красы як рысы чалавечага характару — надзейнасці, вернасці і маральнай чысціні. Гэтыя каштоўнасці прызваны паяднаць жывога ветэрана з роднымі магіламі, насамперш з ёю, ціхаю, маладою Верай, замучанай у Калдычэве:

Далёкі лес — зялёны грэбень,
І пасмы хмарак залатых
На ранішнім прыгожым
небе, —
І ўсё глядзіш на золак ты.

Такою я цябе запомніў,
Такою ты тады была.
Нібы сама з тых яркіх
промяў,
Сягоння да мяне прыйшла.

А я стаю ўсё на паверцы,
Як верны друг твой і салдат.
Заўжды ў маім збалелым
сэрцы

Гарыць агонь надзей і дат.

Выхад з партызанскага стану — гэта праблема для многіх удзельнікаў. Лёгка ён даваўся хіба для тых масавых партызан, што прыйшлі ў атрады пад лета 1944 года, каб мець даведку, адчытацца перад савецкай уладай, якая насцоўвалася, як тая хмара, ці разгнева-

КРАСА І ВЕРНАСЦЬ

Штрыхі да партрэта Анатоля ІВЕРСА

лярна друкаваўся ў часопісе «Калоссе», які стаў мастом збліжэння прагрэсіўнай інтэлігенцыі розных ідэалагічных адценняў. Там пачаў раскрывацца талент паэта.

У 1939 годзе А. Іверс атрымаў ад рэдактара Янкі Шутовіча прапанову выдаць кніжку вершаў. Атрымалася невялікая кніжачка: адзін друкаваны аркуш паперы, збрасшаваны ў 40 старонак — «Песня на загонах». Вершы былі сродкам яднання з аднадумцамі, вясковымі бунтарамі і гарадскімі асветнікамі-адраджэнцамі. Сустрэкаўся паэт у Слоніме з Гальяшом Леўчыкам, з кс. Адамам Станкевічам. Апошні спытаў, ці не дакучаюць паэту ўлады. А. Іверс адказаў, што ходзіць у гарнізон рэгістравацца, апрацоўваецца гумовымі дубінкамі. Святар параіў яму: «Не трэба лезці на ражон». А. Іверс згадзіўся, скажаў, што сам на ражон не лезе, але жыве ў рэвалюцыйнай вёсцы, дык не можа ўхіляцца ці ісці супраць грамады, якая эмагеецца за волю. Салідарнасць, надзейнасць, вернасць — стрыжнявыя рысы натуры А. Іверса. Але яны ішлі ў яго не ад бязволья ці патрэбы прымыкаць да кагосяці дужэй-

Вершы А. Іверса 30-х гадоў каларытныя, поўныя зыркх мэтафар і сімвалаў: расчуленасць чаргуецца там з грыматамі выбухаў, пырскамі металу, крыві. Усё гэта — сімвалічнае ўвасабленне барацьбы за вызваленне з-пад чужацкага ўціску, за ўз'яднанне заходніх беларусаў з усходнімі ў адзінай дзяржаве. Адсюль у вершах ўсходзі сонца сімвалізуюць чаканне свабоды, трактары — веснікі лёгкай працы і зможнага жыцця без паноў.

А ўвогуле довераснёўская паэзія А. Іверса лірычная, а не публіцыстычная, кранае яна арыгінальнай вобразнасцю: смельца сімвалы мяжуюць з адкрытай, песеннай чулінасцю і нават жалюбою. Сутыкненні бязмежа з утульнымі куткамі, касмічных шляхоў з вясковымі дарогамі — усё гэта надае малюнкам загадкавасць і прывабнасць. Творчая фантазія зухавата пераставрае зялёную жывую прыроду ў каштоўныя ювелірныя кампаненты дзюору:

Ці то песні ў пазалоце
На аўсянішчы густым!
Ці то вецер гай малоціць
Меддзю злітыя кусты.

Паэт уяўляе сябе то вольным ікарсам сярод зор (ці туды з арбіты зорнай я паклічу Бела-

зеце «вольная праца», прафесіяналізавацца. Праўда, вершаў 1940—41 гг. ён не ўключае ў пасляваенны зборнікі, відаць, таму, што падаўся на спакусу календарнай хвалебнасці.

Паэзія ажывае ў гады акупацыі, калі бацькаў хутар на ўзлеску стаў прытулкам для акружэнцаў і мясцовых актывістаў — першых арганізатараў антыфашысцкага супраціўлення і партызанскай барацьбы:

...Выплывае з добраў ласкі
Хутар (нервы прыбары).
Не кулаці—партызанскі,
Дзе збіраліся сябры.
На жаль, хутар бацькаў стаў
месцам трагедыі:

Хата схілена, забыта
У шуме палыну.
Запрацованы здабытак
Вораг праглынуў.

Вайна прайшла па сям'і паэта з усёй жахлівай бязлітаснасцю. Слонімскае гестапа напала на след антыфашысцкага падполля ў горадзе, пачаліся аблавы, арышты. Папярэдзаны А. Іверс уцякаў з жонкай, але не разам, а па адным, каб менш было падзронасці, а больш шанцаў ацалець. Ацалеў ён, а яе злавіла паліцэйская засада на бацькавым хутары, праз пэўны час злавілі і старога, адправілі ўслед за ня-

ліся тымі, хто можа і павінен павесці за сабой народ, абудзішы яго ад нацыянальнага нігілізму. Клім жа Шамоўскі — як правафланговы ў страі, у які хутка стануць героі іншых твораў, напісаных у тым жа 1913 годзе і па настраёвасці, узнятых праблемах, аўтарскай пазіцыі блізкіх да апавядання «У лазні».

Калі Клім Шамоўскі хацеў у перспектыве пабачыць вёску «цвярозай, светлай, здаволеннай жыццём ды сумленнай», дык студэнт-медык Архіп Лінкевіч («Роднае карэнне») марыць аб тым часе, калі «доктрам будзе служыць на Беларусі і будзе збіраць матэрыялы аб духоўным жыцці свайго народа». Яшчэ больш акрэсленыя памкненні героя-апавядальніка ў навіле «Стогны душы». Як ні ў адным з ранніх твораў, тут угадваецца сам аўтар, які — каторы раз — шукае выйсце. Для сябе і для народа. Жадаецца яму выкараскацца з путаў абыякавасці, гартнасці, той самай тутэйшасці, якая не дазваляла беларусу быць беларусам, разумець — роўны ён з іншымі народамі, а ў нечым — у сваёй спакойнасці, працавітасці, разважлівасці — і паперадзе іншых ідзе.

Пазней крыху, у апавяданні «Руны» (яно было напісана ўжо ў 1914 годзе) герой будзе жадаць «словам адраджаць чалавека ў беларусе». І ў «Стогнах душы» — памкненні канкрэтныя: «Я жыць хачу вольным жыццём — жыццём радасці, добрага, вясёлага смеху і ўсяго таго, што побач з другім творыць гармонію жыцця. Я хачу новага, лепшага жыцця. Я крэпка, усімі сваімі сіламі жадаю яго! Бо незадаволен, вельмі незадаволен... Як толькі стаў я мець сваё сумленне, маю вялікую ахвоту, думку сэрца, як бы выплаўці самому і другіх вызваліць з гэтага

жыцця. Бо ў ім навакол адны аграмадныя, гібкія камы броду, броду дрэннага, гнойнага... Я не хачу трываць! І не вытрываю, бо нельга вытрываць».

«Страхацё», «Красаваў язімін», «У панскім лесе»... Таксама апавяданні першага года пісьменніцкай працы М. Гарэцкага. Як тут не паўтарыць услед за М. Кенякам: «Такая «раптоўная» творчая сталасць і сёння ўражае. Здаецца дзіўным, як мог дваццацігадовы юнак так хутка ўвабраць у сябе вопыт створанага ў літаратуры да яго і як дакладна вызначыў ён для сябе сваю мэту, змог хутка знайсці свой голас. Аднак было менавіта так».

Дадамо: інакш і быць не магло, бо заўлаў аб сабе талент не абы-які, а богама дэзены. Заўлаў спяшаючыся, каб хутчэй выказаць набалелае. З думай аб Бацькаўшчыне пісаў М. Гарэцкі. Бацькаўшчына, калі глядзець шырока, і становілася свайго роду героём яго твораў. Бацькаўшчына, што апынулася на ростанях і лепшыя яе сыны, што тарылі сваю, іншымі няходжаную дарогу. Гэтая хада па цаліку вымагала неймаверных высілкаў. Патрабавала і пераацэнкі некаторых поглядаў, канкрэтызацыі пазіцыі.

Максім Гарэцкі, разумеючы гэта, не толькі пісаў новыя творы, а і «не пакідаў у спакоі» сваіх ранейшых герояў. Пацярджанне — і далейшы лёс апавядання «У лазні». У 1914 годзе ў першай кнізе пісьменніка «Руны», якая выйшла ў Вільні, поруч з іншымі творамі апублікавана і апавяданне «У чым яго крыўда?», герой якога Костусь Зарэмба па сутнасці ўспрымаецца «старэйшым» бартам Кліма Шамоўскага. У лісце да таварыша ён дзеліцца тым жа набалелым:

«Ці наўчыла нас, слухай, наша школа любіць сваё беларускае, шанаваць прыгажосць роднай прыроды, пранікнуцца гармоніяй родных з'яў? Чаму нас вучылі!» І працягвае: «О, трудна, брат Андрэй, нам, мужыцкім сынам. Мы выплаўцаем са сваіх хат і папраўдзе (толькі не смейся!) маем жа нейкую зямельную сілу ў сабе, гэта не мая навіна, але хаваемся са сваімі ідэаламі, нясмела азіраемся на новую дарозе, шукаем вачыма прыпынку і, не патрапіўшы і не даўмеўшыся з'яднацца і пайсці сваім шляхам, расплываецца патроху ў гнілым балоце згрэзеных молю чорных світак...»

Пройдзе час, і ў 1925—1926 гадах М. Гарэцкі вернецца да гэтых двух апавяданняў. Аб'яднае іх, дапрацаваўшы, увёўшы новыя сюжэтыны адгалінаванні, аб'яднаўшы Кліма Шамоўскага і Костуса Зарэмбу ў адзін вобраз. Так народзіцца апавесць «У чым яго крыўда?» з цэнтральным персанажам Лявомам Задумай. Лявома Задуму можна сустрэць таксама на старонках апавесці «Меланхолія», у дакументальна-мастацкіх запісах «На імперыялістычнай вайне», у рамане «Камароўская хроніка».

Герой гэты, бадай, самы аўтабіяграфічны ў творчасці М. Гарэцкага. Выказнік яго памкненняў і сумненняў, яго трывог і надзей. Герой, які належыць да найбольш заглыбленых і праўдзівых постацяў усёй нашай літаратуры.

Пачатак жа яму пакладзены ў апавяданні «У лазні», калі ўпершыню, роўна восемдзесят гадоў назад, у беларускае прыгожае пісьменства ўплывае прыйшоў нікому тады невядомы Максім Беларус. Прыйшоў, каб стацца ў ім класікам Максімам Гарэцкім.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ны Ягва, судзіць жывых і мёртвых. Арганізатары партызанскага руху, камандзіры ўсіх рангаў, як правіялы, павінны былі прайсці праз чысцілішча спецправерак у прысланых аднекуль зверху органах КДБ. Укамплектаваны яны былі прыезджымі кадрамі, сярод якіх былі і надрэсраваныя на рэпрэсіўных аферах 30-х гадоў службисты. Ні абставін заходнебеларускай рэчаіснасці, ні ўмоў антыфашысцкага падполля ці партызанскай барацьбы яны не ведалі і ведаць не хацелі, ацэньвалі ўсё панарматывах савецкага рэжыму з яго нявольніцкай паслухмянасцю ўнізе і дэспатычнай самаволяю ўверх.

Акупацыя пакінула свае неразвязаныя смяротныя вузлы і парахункі: учарашнія паліцэйскія віжы пераходзілі на сабачыя паслугі да савецкіх спецслужбаў. Аб'ектам увагі і нагавораў сталі тыя людзі, якім давялося, працуючы ў акупацыйных установах, супрацоўнічаць з партызанамі і падпольшчыкамі. Мірныя органы ўлады не кантачылі з партызанскімі, лічылі сябе законнымі, а іх незаконнымі. Амаль усе партызанскія сувязныя аказаліся без афіцыйных дакументаў. На падазрэнні і недаверы аказаўся адзін з найбольш важных для А. Іверса сувязных. Суд засудзіў яго на многія гады, а камандзір разведгрупы А. Іверс, які спрабаваў звараніць падсуднага, аказаўся ў апале. Давялося пакінуць рэдакцыю Слонімскай газеты, перайсці ў лесапрамысловасць, на падсочку ды смалакурню.

Адно сцвяшчэнне, што пазу-партызану верылі сябры: і тыя з даваеннага вызваленчага руху, і партызанскія. Спаталяла душу творчасць. Абрабаваны вайною пэст мог у верхках сцярджаць каштоўнасць, прынамсі, заваяванага міру.

Дыялог з ахвярамі фашызму — пацярджанне вернасці іх добрай памяці — становіцца лейтматывам пазіі Іверса:

Успомнім тых, каго між нас няма,
Хто загінуў ды не здрадзіў справе.

Нават пейзажныя вершы пра беларускія бары-лясы напоўнены ў пэста маральна-патрыятычнымі асацыяцыямі, рэкам партызанскіх прывалаў, сутычак з ворагам, шчырых сяброўскіх гамонак:

Мокнуць ногі ў росных травах.
Мне здаецца: вунь будані...
Я ў таваі цышы, застава,
Зноў стаю, бы партызан.

Хай бягуць няспынным цягам
Дні і ночы, нашы сны.
Паўтарыць хачу прысягу,
Вось і сведкі—тры сасны.

Але не заўдзі лірычны герой такі ўпэўнены ў думках і ацэнках: жыццё складанае, супярэчлівае, поўнае загадак, выпадковасцей ды і свядомых падманаў, здрадлівасці. Перад будучыняй, якая толькі што здавалася яснай і светлай, самі спыняюцца ногі, і вяртаюць вернасці просіць аховы і духоўнай падтрымкі:

О, край бацькоў, пацеш ты,
Дай кропель дажджавых,
Дазволь па роднай сцежцы
Ісці, пакуль жывы.

Набрынялая трагізмам душа пэста спаталяецца ў клопатах мірнай працы, часам простадушна падхоплівае бадзёрыя матывы газетнай прапаганды. А. Іверс алявае мірны сон, стваральную працу, чыстае неба, поспехі ўдарнікаў і перадавікоў. Праўда, у галоўным абыходзіцца без лозунгавасці. Каб адцягнуць здабыткі яшчэ вельмі беднага жыцця, ён вяртаецца да даваеннай заходнебеларускай вёскі, яшчэ бяднейшай за пасляваенную, мацней сцятай чужацкім рэжымам. Так паўстаюць пэзмы пра Валодзю Бялко, рэдактара падпольнай піянерскай газеты, закатаванага паліцэйскай, пра мужа нага падпольшчыка, арганізатара партызанскага руху на Слонімшчыне Івана Дабрыяна, адным словам, вершы, прысвечаныя гераічным часам.

Эпічныя творы А. Іверса абцяжараны апісальнымі мясцінамі, выключэнне складаюць некаторыя вершы роздумнага складу пра выпрабаванні чалавека небяспекай: «Лясныя паклон», «Пароль», «Успаміны».

Маналогі А. Іверса моцныя ўстойліваасцю характару лірычнага героя, чалавека надзейнага, вернага ўсечалавечай маралі, па-беларуску памяркоўнага, лагоднага, зычлівага і мудрага жыццёвым вопытам.

Пісьменніца Слонімшчыне, што дажыў да сённяшняй свабоды слова і друку ветэран вызваленчай барацьбы, асветніцкага і партызанскага руху і творчага жыцця Анатоля Іверс, які сёння можа расказаць пра блікі і цені альтэрнатыўных сацыяльных ладаў і звычайных укладаў, што мяняліся ў яго на вачах і, бывала, спараджалі ў людзей недавер, падазроннасць і апатыю да грамадзянскага жыцця — сацыяльнае адзержванне. Але ж усё гэта і падмінала ценю даверу. Памяць ветэрана захавала і перадае бяспэжныя эпізоды сустрэч і гутарак з першым песняром Слонімшчыны—Гальяшом Лёўчыкам, з высленым з Вільні польскімі ўладамі Адамам Станкевічам, сяброўскіх сустрэч з Валянцінам Таўлаем, Наталляй Арсенневай і іншымі пэстамі ў часе акупацыі.

Усё гэта — старонкі гісторыі адрэджэння. Мне думаецца, артыкул гэты будзе карысны для тых, хто стараецца ва ўмовах стыхійных зменаў ідэалагічных тычак знайсці надзейны артыярыя, як яго знаходзіў А. Іверс.

І цяпер яму ўдаюцца не толькі змястоўныя, але і мастацкія творы, пэст захавай творчую здольнасць і ў шанюўным узросце. Ён адраджаўся душою, узняўся над натуральнай у ранейшых творах даверлівасцю да «сацыялістычных цацанак-абяцанак», справядліва асудзіў сталіншчыну і дэспатызм сталінскіх рэжымаў, падняў і абцёр ад пылу нацыянальнага каштоўнасці, зататпаныя аравамі будоўнікоў безнацыянальнага псеўдаграмадства.

Яго грамадзянская споведзь і суд сумлення над залганымі паслугачамі дыктатуры гэта і ёсць адраджэнне душы без абрадавага спавядальніцтва і пакаяннага ляманту.

Уладзімір КАЛЕСНІК.

«ПРАШУ НАДРУКАВАЦЬ...»

Агляд пошты «ЛіМа»

Не быў бы «ЛіМа» літаратурнай газетай, каб на яго адрасчытачы не дасылалі свае літаратурныя спробы — вершы, апавяданні, байкі, водгукі на кнігі. Прадмет нашай гаворкі тычыцца не прафесійнай творчасці, а менавіта аматарскай, пачаткоўскай. Бачыць Бог, гэта не самы горшы сярэд заняткаў — валодаць пяром, умець увасобіць свой духоўны імпульс на паперы, хай сабе і сціплым — часцей за ўсё — сродкамі.

Літаратурная пошта — ці не самая шматлікая ў штотыднёвіку. Адны прысылаюць ад рукі перапісаныя вершы з кароткай прыпіскай: «Прашу надрукаваць», другія суправаджаюць іх працучымі лістамі. У пераважнай большасці — саромеюцца, вінавацяцца, просяць прабажэння за турботу (што само па сабе прыкмета чалавечай далікатнасці), некаторыя выказваюць жаданне пачуць ацэнку сваім літаратурным практыкаванням. Звычайна нам прышук людзі сталыя, самых разнастайных прафесій, але пераважаюць між іх настаўнікі і журналісты. Вось некалькі характэрных вытрымак:

«Дасылае вам свае творы зусім не мажны і не знакамты, але даўні ваш падпісчык, а яшчэ больш даўні чытач з правінцы. Лічу, што майму дзецішчу час пабачыць свет на старонках пухнатага штотыднёвіка» (У. Рунцэвіч, г. Мар'іна Горка).

«Можа, гэты верш не надта дасканалы, але ён шчыры і склаўся некач канчана пад уплывам бягучых падзей і тых вестак аб гартнай гісторыі нашай Бацькаўшчыны, якія з'явіліся апошнім часам у друку. Не ведаю, ці знойдзе магчымым надрукаваць верш, — у адваротным выпадку не буду адчуваць крыўды» (В. Кавалёў, г. Мінск).

«Мне даўно ўжо хацелася, хоць і болязна, ведаць мернаванне прафесіянала пра тое, што я калі-небудзь (калі ёсць час і настрой) запісаю» (М. Занраўская, г. Гродна).
«Я настаўніца. «ЛіМа» выпісваю ўсё сваё сядомое жыццё і вельмі ўлюбена ў яго. Вершы пішу з дзяцінства. Падборку шлю вам на суд» (Ф. Самойла, в. Бандары Гарадзенскага р-на).

Па-добраму ўразіла нас споведзь былой настаўніцы з вёскі Пчэльнік Барысавскага раёна Юзэфы Іосіфаўны Цыбулькі:

«Сорак год майей працы ў школе былі для мяне вялікай радасцю і шчасцем. Першыя тры гады вучыла маленькіх дзяцей, наступныя — выкладала беларускую мову і літаратуру. У некалькіх радках цяпло сваёй душы выказаць немагчыма, таму і дасылаю вам апавяданне «Галля, Галінка-настаўніца». Я хачу памагчы ўсім усім і любіць шчыра, і быць ласкавым, сардэчным, добрым, берачым нашу прыроду і чалавечна, паважаць яго».

Відавочна, з самымі лепшымі намерамі А. Урбановіч з Ліды даслаў нам уласны пераклад на родную мову малітвы «Ойча наш». Факт паказальны ў тым сэнсе, што вернікі-беларусы, змушаныя размаўляць з Усвышнім на мовах суседзяў, ужо не лічаць гэта нормальным.

Звычайная рэч для нас атрымаць ліст, пісаны па-беларуску, з блізкага, як цяпер кажуць, замежжа — ад Ларысы Гапеевай, напрыклад, з Кустанайскай вобласці, і па-руску — з Мінска ці беларускай глыбіні ад паспяхова перавучаных нашых землякоў. Яны-то разумеюць роднае слова і нават валодаюць ім, але не ў той ступені, каб карыстацца ім для літаратурнай творчасці. «Знаю, вам нужны произведения на белорусском. А как быть в моем положении?» — пытаецца аўтар апавядання са Слуцка. Адаказ тут, думаецца, просты: вучыцца нанова.

На жаль, знайсці «хоць куточак на сваіх старонках» атрымаецца далёка не для ўсіх дасланных твораў. І зусім не та-

му, што аддаём перавагу, як раздражнёна пісаў адзін аўтар, «сталічнай мафіі». Мала хто, упершыню ўзяўшы ў рукі камяк гліны, вылепіць з яе дасканалую рэч. Гэтак жа і са словам: не маючы практыкі, не развіўшы літаратурныя здольнасці, цяжка напісаць творы сапраўды мастацкія, вартыя шырокага розгаласу. Хай ужо не займаць пазытчных лаўраў, галоўнае — каб не патухаў, цепліўся ў душы гэты боскі егенчык, каб саграваў жыццё, асвятляў будзённым клопат.

Скажам дзеля справядлівасці, што і ў адхіленых аддзелам літаратуры вершак сустракаюцца асобныя ўдалыя радкі, тры, чэлыя строфы. Паглядзіце, з якой экспрэсіяй і трапнасцю ў дэталях апісвае ўсход сонца Фаіна Самойла:

Свято перамагае ночы зморн
І рэжа ноч крыламі птушні белай
І парадзіхай стогнуць нясмелай
Так сутаргава б'еца аб пясон.
За ім услед заружавела неба...
З палос крываваых выплюхнуўся шар.
Туман плёнкі выслаў на абшар,
А вецер пах з палёў даносіць хлеба.

У адрозненне ад большасці нашых чытачоў, што аддаюць перавагу лірыцы, Уладзімір Рунцэвіч рашуча заяўляе: «Пісаць пра тое, што траўка зелянее і сонейка блішчыць, у гэты час некач ніякавата». Яго вершы, чытаем мы, «не даніна моде, а патрабаванне сённяшняга часу». Вершы і сапраўды надзённыя, але ці не занадта «лабавыя», дэкларатывныя? Трапляюцца, зноў жа, удалыя, па-майстэрску адточаныя радкі, ад якіх, мабыць, не адмовіліся б і «мажныя» пэсты:

Палыновая горыч, пыл і сплякота,
Здзічалы, не кошаны травастой,
Няпоўналетніх касцоў п'яная рота —
Гэта застой.

Нам падалося, што Уладзімір — чалавек своеасаблівы і не без гумару. Вось як ён раіць распарадзіцца яго будучым ганарарам (I): «Купіце на тыя грошы 2—3 кветачкі і падаруйце самай маладой жанчыне рэдакцыі. Бо ў свае 40 год лічу, што толькі каханне ўратуе свет».

Правільна заўважана: пэст — гэта светаадчуванне, а не ўменне рыфмаваць. Толькі пра ганарар, снажам права, гаворку весці пакуль ранавата...

Магія імені, пабачанага на старонках газеты, бывае настолькі моцнай, што літаральна кружыць галовы «незагартаваных» твораў і нават псуе іх характары. Людзі становяцца крыўдлівымі і нават агрэсіўнымі: зноў і зноў патрабуюць друкавання, аддаюць перавагу нольнасці, а не якасці. Мусім напамінаць, што не маем фізічнай магчымасці адназначна на ўсе лісты, вяртаць рунапісы, а таксама даваць па пошце літаратурныя кансультацыі. На тое існуе адпаведны штат пры Саюзе пісьменнікаў Беларусі.

Толькі не падумайце, дарагія сябры-чытачы, што вашы шчырыя творы непатрэбныя і нецікавыя «ЛіМу». Рубрыка «Упершыню ў «ЛіМе» спраўна з'яўляецца на нашых старонках — моладзі шанце больш. «Пазытчная пошта» таксама не рэдкасць: усё лепшае мы стараемся рыхтаваць да друку. Тым жа, у каго мала надзей на літаратурны поспех, хочацца параіць: дасылайце нам не толькі літаратурныя творы, але і ўласна чытацкія водгукі на тыя ці іншыя газетныя матэрыялы. Спрабуючы сябе ў пазіі ці прозе, чаму б не «пусціцца» да журналістыкі, літаратурнае крытыкі? А раптам атрымаецца?..

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Стол Аляксея Пысіна

Стайце ў Барэйкаўшчыне, бы стод,
уросшы ў зямлю па пахі,
сівы Сыракомлеў пісьмовы стол,
падобны здалёк да плахі.
Ды не было ў ім нічога звыш,
а ліпла да рук жывіца.
Прыходзіў з суседняе вёскі віж,
каб вершамі пажывіцца.

На самы высокі Парнас ганцоў
заслаўшы, Пегаса — ў яслі,
святы і грэшны Міхась Стральцоў
дамройваў свой свеце ясны.
Нібы на печы ў старым хусці,
адтайвалі зябкія словы.
І быў

як з белай слановай касці
ягоны стол адмысловы.

Астатнія — мусілі хто на чым,
часцей — на дзяржаўных, з глянцам.
Хто ўдзень пісаў, а хто і ўначы,
хто ціха йшоў, хто — ў хамут б'ючы,
хто — класікам-самазванцам.

У Пысіна быў мрамуровы стол!
Калі раскапалі ў спешцы
на магілёўскіх могілках дол
за некалькі дзён да смерці...

На сценах нябожчыцкай ледзяшы
і ў летні дзень, і ў зімовы.
А навакол — ні жывой душы!
Лякарня, дзякуй за ўмовы.

Глядзеў паэт на сырую столь
і бачыў у жыцце пошні...
Ты не забудзь, калі ласка, стол,
той пысінскі верш апошні.

Высвечвалі вочы, бы іван-чай,
і тахкала сэрца нядрэмна,
а ў санітара і ў бивача
пытацца было дарэмна.

А стол, жыццё сваё кленучы,
прысесці прасіў галантна,
калі ў нябожчыцкую ўначы
заходзіла муза Данта,

заморскія скінуўшы пасталы,
схілялася над паэтам.

Распылюцца прахам усе сталы,—
не пагарджайма гэтым!

Валошкі Валошыну

А. П. ВУЗУК

Аблок атары ў горах бог пасе
ды, іншага не маючы на мэце,
з вяршынь цікуе, як мы там усе —
ані царквы вакол, ані мячэці.

А мора нанач мосціцца, пад спод
мяркуючы з садоў сцягнуць прыну.
Язычнікі! Бо ёсць над бухтай стод —
ці не раўня славянскаму Ярылу!

Стаміўшыся ад шкодлівых атар,
прысядзе бог з задумаю на твары:
«Чаму вось так — дзе стод, а дзе —
алтар!»

Дзе моляцца, а дзе — кладуць ахвяры!»
Паломнікі, палоннікі нібы,
нясуць свае загадкавыя ношкі —
зялёныя каменчыкі — абы
адзначыцца!
А хтось прынёс валошкі.

Задушна ім — палынік без канца.
Ці вецер языком гарачым зліжа...
І ўспомніў бог прыезджага хлапца, —
яму таксама не хапіла крыжжа.

І ўспомніў сінявокіх

бог зямлян,
бо гліну і для іх рука мясіла.
І расчытаў Гасподзь: Максі-мі-лян,
ўстаў і паліў
валошкі ад Максіма.

Узнясенне Шагала

Марк Шагал паміраў у ліфце.
Без радзімы на старасць год.
Фарбавала ліфцёрша кіпці
і гартала часопіс мод.

Без радзімы. З кавалкам хлеба.
З клеткапушкай. Без жаўрука.
Кнопку з надпісам простым «неба»
націскала яго рука.

Маляваў ён
не ў вазе лотаць
і не вулічную любоў,
ён вучыў чалавецтва лётаць,
з рук пускаючы, як галубоў!

На зямлі — адны каранціны,
мытні ўсюды, і не прасі,
каб вярнулі яго карціны.
І карціны—на небясі,

дзе прафесарам з добрым стажам,
расхінаючы бель аблок,
млечным шляхам, як Эрмітажам,
задуманна праходзіць бог.

Марк Шагал адчуваў, жывы шчэ,
калі ліфт набіраў разгон,
з шахты выраваўся на гарышча,
тросам сцёбнутаў наўздагон!

Захлынаючыся вятрамі,
у бязважкасці ліфт павіс.
Яго столькі разоў вярталі
з паднябесся на самы ніз!

Расчыніліся самі дзверцы,
целу боязна ўслед ступіцы —
не паспелі анёлы смерці
душу грэшную падхапіць.

Марк Шагал не паспеў памерці.
Бог аглядзеў усё, як след,
і сказаў, нібы запавет,
каб на віцебскім
на мальберце
Марк змастачыў яго партрэт!

Паэты

Шміну ПАНЧАНКУ

Шчыры пост
ці сцяжынка наўпрост
на гульбу, да Абрама на піва...
У паэтаў біблейскі узрост
на вякі.
А камусьці на дзіва.

Сапраўды,
ці палічым гады,
мы, прывыкшыя, — мудрыя ў меру, —
мераць век даўжынёй барады,
прапрапрадзеду ўсіх іх — Гамеру!

А мо не ў галаве,
у пустым рукаве
загаішы няўгойныя болькі,
ведаць, колькі Скарына жыве,
і Мікола, што з Гусава, колькі!..

Мусім
не разгубіцца зусім
і засведчыць, прыспешыўшы крокі,
што вядзе нас за рукі Максім,
каб на свет паказаць на шырокі.

Шлях, раўней,
і, палетак, руней,
і над кветкай няхай пчала ўецца...
А паэты старэюць раней,
чым астатняе ўсё чалавецтва.

Барані
ад ліхой бараны,
божа, душы іх — парасткі ў росах.
Ні калыскі у іх, ні труны,
толькі верш
на зямлі і ў нябёсах.

І адна
у паэтаў віна:
не ўміраюць і ў вечныя векі.
Ім гарэць ад цямна да відна,
ім пятак не закрые павекі.

Ім касмічныя чуць галасы,
ім нязменная
на лядах і галах
заставацца на ўсе на часы,
так, як профіль Валошына ў скалах!

Словы не забыліся...

Ніхто так горача, да самазабыцця не
любіў свой народ, як Янка Купала. Але
ж, любячы, шануючы яго, захалляючыся,
бачыў і адмоўныя рысы, слабасці. Неяк,
згаладалы, знявераны, амаль у адчай, ён
вымавіў словы, якія не забыліся ды, ма-
быць, і не забудуцца ніколі:

— Не народ, а гаўно. Столькі стагод-
дзяў чакалі паэта! Я нарадзіўся. І што?
Пракарміць не могуць...

Не адзін беларускі дзеяч культуры
ўспамінаў і ўспамінае гэтыя словы бес-
смяротнага Янкі Купала.

Ды нічога не зробіш. Народ жа ў нас
не чый-небудзь, а свой, беларускі. Які
бог даў, такі ён і ёсць...

Сон

У Саюзе пісьменнікаў абмяркоўвалі,
варта ці не варта пераносіць прах Мак-

сіма Багдановіча з Ялты, дзе паэт памёр
і дзе пахаваны, у Мінск. Выступалі мно-
гія, выступаў і я. Думка мая была гэта-
кая — каб сапраўды было вядома, што ў
магіле, над якой стаіць помнік паэту, па-
хаваны Максім Багдановіч, то перанесці
прах нават не варта, а трэба. Але ж, па-
водле ўспамінаў тых, хто ездзіў у два-
ццатыя гады ў Ялту шукаць магілу Мак-
сіма Багдановіча, устаноўлена фактычна
толькі месца яго пахавання. Што ж да
магілы... Паўнасіці няма. «Уявіце сабе, —
казаў я, — раскапем магілу, а там —
сямідзесяцігадовая бабулька ляжыць...
Разбурым жа казку, легенду... І што та-
ды?.. Так хоць месца пахавання адзнача-
на...»

Уночы пасля гэтага абмеркавання са-
сніўся мне сон. Здаецца, я стаю ў Ялце
на беразе мора, і да мяне ішоў юнак. У
чорных штанах, белай, вышыванай васіль-
камі, расхрыстанай на грудзях кашулі,
падпаясанай чырвонай жыткай з кутаса-
мі. Але не, блізка ён не падышоў. Спы-
ніўся зводдалеку, глядзеў на мяне, і кі-
ваў, ківаў галавою. Самотна, журботна.
Урэшце, юнак сказаў з адчаем, горыч-
чу: «Ты жыў на чужыне. А я... Памёр...»
І, як гэта часта здараецца ў сне, знік,
быццам растварыўся, — быў і няма.

Прачнуўшыся, я доўга думаў, што зна-
чыць гэты сон.
Думаю пра гэта і цяпер.

«Худая вша»

Андрэй Александровіч нарадзіўся ў
Мінску ў рабочай сям'і, і ў сваіх творах
ухваляў усё, што ні рабіла Савецкая
ўлада — яна ж была рабоча-сялянская.
І таму, калі пачаліся ў Беларусі рэпрэ-
сіі, ён не падаў пад іх. Наадварот, ім
сэдзейнічаў, дапамагаў знаходзіць тых,
хто яшчэ быццам прытывіўся ці «прымаз-
ваўся» да «пераможнага поступу сацыя-
лізма» — «поспехаў калектывізацыі і
індустрыялізацыі», бязлітасна выкрываў
іх у сваіх артыкулах, вершах, пэзмах. Вя-
дома ж, і «рос» — атрымліваў новыя і
новыя пасады, званні — намесніка стар-
шыні праўлення Саюза пісьменнікаў,
члена-карэспандэнта Акадэміі навук, чле-
на ЦВК БССР, кандыдата ў члены ЦК
КП (б) Беларусі...

І раптам, калі, здавалася, Андрэй Алек-
сандровіч быў на самай вяршыні славы,
яго арыштавалі... За што? Ды быццам за
верш, які напісаў, будучы зусім маладым
у пачатку дваццятых гадоў. Верш як
верш, ён услаўляў Чырвоную Армію і
таму перадрэкаваўся ў розных чытан-
ках. І ніхто да пары і часу не бачыў, што
гэта акаверш — першыя літары рад-
коў утваралі любімы выраз Андрэя
Александровіча — «худая вша».

Сын паэта пасля ўжо смерці бацькі
даводзіў не аднаму мне, што гэта не
Андрэй Александровіч акаверш, што
яго напісалі і надрукавалі за прозвіш-
чам бацькі яго непрыяцелі. Хто ведае,
можа, і праўда. Бо Андрэй Александро-
віча многія не любілі. Апавядаюць: ка-
лі ён вярнуўся па адбыцці кары ў 1947 г.
у Мінск і паставіў пытанне аб аднаўлен-

ні ў правах члена Саюза пісьменнікаў,
Янка Маўр сказаў: «Мы ж толькі і жыць
пачалі, калі цябе забралі... А цяпер ты
зноў з'явіўся, зноў-захоўш барацьбу з
усімі весці...»

І не аднавілі тады Андрэя Александро-
віча ў правах члена Саюза пісьменні-
каў...

Роднае

— Па выхаванні я інтэрнацыяналіст, —
гаварыў вядомы ў рэспубліцы мастак-ке-
раміст Сямён Саўрыцкі, калі мы з ім
пазнаёміліся. — Для мяне, як і многіх
беларусаў, сваё роднае, нацыянальнае
быццём не існавала, не засяроджваў
асабліва на гэтым я ўвагі. Прынамсі, да
аднаго выпадку. Наладжвалася выстаўка
беларускага мастацтва ў Якуціі. Некаль-
кі маіх прац — гладышоў, вэрзек, куф-
ляў, глякоў, чарак, свісцёлкаў — таксама
ўзялі на яе. Запрасілі паехаць туды і
мяне. Ніколі я не быў у Якуціі, дай, ду-
маю, з'езджу... Не скажу, каб нечым

Барыс САЧАНКА

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

уразіла мяне тая выстаўка. Ды і сама
Якуція. Але адзін эпізод, што адбыўся
там, пераўраўноў усё маё ўяўленне аб
мастацтве. Стаяў я ля сваіх вырабаў,
апавядаў пра іх, адказваў на пытанні. І
вось падыходзіць да мяне зусім стары
чалавек. Было яму гадоў дзевяноста, а
можа, і болей. Ён быў не адзін, а з дач-
кою, таксама ўжо старой жанчынай. Уба-
чыў зробленыя мною гладышы, глякі,
вэрэйкі, куфлі, чаркі, свісцёлкі, і як бы
анямеў. А потым раптам заплакаў, заліў-
ся слязямі. Ледзь супакоілі мы яго разам
з дачкою. Аказалася, сам гэты стары ро-
дам з Беларусі, быў высланы ў Сібір,
там, можна сказаць, пражыў усё сваё
свядомае жыццё. Зусім забыў Беларусь...
А ўбачыў мае вырабы — і ажыло род-
нае, тое, чым жыў у дзяцінстве, — хата,
двор, бацька, маці, гладышы і глякі, з
якіх калісьці піў малако, бразавік...
Так узляло старога за душу, што ён і на-
заўтра, і напаслязаўтра прыходзіў на
выстаўку. І чаго толькі не расказваў, ча-
го не ўспамінаў!.. Я, як зачэпнілася вы-
стаўка, аддаў яму свае вырабы. Бачылі
б вы, як радаваўся ён, як мне дзякаваў.
Аж рукі цалаваў! А ў мяне пасля гэтага і
думка ўзнікла: «Ёсць усё ж нешта нашае,
беларускае, што належыць толькі нам і
больш нікому, што нікога так не хвалюе,
як саміх нас, беларусаў». І з таго часу
толькі на роднай мове пачаў размаўляць,
па вёсках ездзіць, шукаць усяго свайго,
што яшчэ не загінула, засталася. І ўсё
гэта ўзнаўляць, ляпіць у гліне. І, ведае-
це, мяне за гэта палюбілі не толькі ў Бе-
ларусі, але і далёка за межамі, бо, як
выявілася, таго, што ёсць у нас, нідзе
больш няма... І яно не толькі ў назвах,
але і ў формах, у метадах апрацоўкі ма-
тэрыялу, у змесце, прызначэнні кожнай
рэчы. І ў гэтым — сваім, нацыянальным,
беларускім — я, як цяпер разумею, ці-
кавы, патрэбны многім...

Гарбуноў і скверык імя Янкі Купалы

Калі на Цэнтральнай плошчы ў Мінску
быў пастаўлены манумент І. В. Сталіну,
кажуць, сакратар ЦК Кампартыі Беларусі
па ідэалогіі Цімоха Сазонавіч Гарбуноў
на адным з пасяджэнняў бюро ўнёс пра-
панову—высечы ў скверыку імя Янкі
Купалы дрэвы, бо, маўляў, яны замі-
наюць з Дома ЦК бачыць Сталіна.

І дрэвы, якім не па адным дзесятку
гадоў, — будзьце ўпэўнены! — былі б вы-
сечаны, калі б неўзабаве не адбыўся
XX з'езд партыі, не пачалося выкрыццё
культу асобы...

Бачыў я, сустрэкаў Цімоха Сазонавіча
потым, калі ён ужо быў на пенсіі, у тым
самым скверыку—ён сядзеў на лаўцы
пад дрэвамі. Адпачываў. І падумаў быў
я тады: «Добра, што адбыўся гэты з'езд
і выратаваў многае і многіх, у тым ліку
і скверык імя Янкі Купалы. Інакш бы і
мінчанам, і самому былому сакратару
ЦК нават пасядзець не было б дзе...»

Па колькасці партрэтаў

Аляксей Кулакоўскі, які працаваў у Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Васіля Іванавіча Казлова ні то рэфэрентам, ні то кансультантам (на самай справе рабіў літаратурны запіс яго мемуараў, якія потым неаднаразова выдаваліся пад назвай «Людзі асобага складу»), з гнева расказаў:

— Прыходжу на працу, а там рабочыя сцяну ломяць. Пытаю: «Што здарылася?» А яны мне і кажучы: «Вокны новыя загадана рабіць». «Навошта?—здзівіўся я.—Іх жа больш чым дастаткова... І толькі потым да мяне дайшло, што да чаго. Адбыўся Пленум ЦК КПСС, які павялічыў колькасць членаў Палітбюро... А партрэты ўсіх ранейшых кіраўнікоў партыі віселі між вокнамі... Якраз хапала прасценкаў на ўсіх... А паколькі павялічылася колькасць членаў Палітбюро, то і вырашыў нейкі разумнік—павялічыць колькасць вокан, а, значыцца, і прасценкаў, каб на партрэты ўсіх членаў Палітбюро месца хапіла...

«Усё ўжо можна...»

Тарас Хадкевіч напісаў раман «Песня Дзвіны». І прынёс у «Полымя». Мы з Іванам Пташнікавым прачыталі яго, адрадагавалі. Вядома, не ўгадніўшы некаторых праяваў аўтара, не маглі здаць твор у друк. А аўтар захварэў, прычым, як мы даведаліся, цяжка — прадстаяла складаная аперацыя.

Пачкалі, калі Тарас Канстанцінавіч паправіцца, вернецца дахаты і папрасіліся наведзець яго.

— Можна, я да вас зайду?—спытаў нясмела Тарас Канстанцінавіч.

— Не, лепш мы зойдзем,—быў наш адказ.

І зайшлі, знялі ўсе пытанні, узгаднілі праўкі. Сабраліся пакінуць ужо кватэру, а Тарас Канстанцінавіч не выпускае нас — запрашае ў залу на пачастунак. Іван Пташнікаў некуды спышаўся, таму адмовіўся, пайшоў. А я, каб не рабіць чалавеку прыкрасці, застаўся. І калі Тарас Канстанцінавіч наліў у чаркі гарэлку, я не вытрымаў.

— А вам гэта можна?—спытаўся я ў яго.

Тарас Канстанцінавіч паглядзеў на мяне сумна-сумна і сказаў:

— Мне, Барыс, усё ўжо можна...

...Непапраўны, жудасны сэнс яго слоў я зразумеў праз некалькі тыдняў, калі мне пазванілі і казалі, што Тараса Канстанцінавіча няма жывога...

Кепства

Як і кожны таленавіты пісьменнік, Аркадзь Чарнышэвіч не любіў, калі яго правілі. Асабліва мову. Чаго толькі не рабіў—і прасіў пакінуць так, як ён напісаў, і крывіўся, а то і злаваўся—«псіхавая».

Аднойчы, калі ў «Полымя» рыхтавалі ў набор яго раман «Засценак Малінаўка», спатыкнуліся на выразе «рабіць подласць». І так, і гэтак паварочвалі яго, хацелі, каб ён загучаў натуральна, па-беларуску. Урэшце, адзін з супрацоўнікаў прапанаваў замест «подласць» ужыць «кепства»... Ох, як не хацеў Аркадзь Змітравіч гэтага «кепства»! Калі нішто яму не дапамагло, не пераканаў супрацоўнікаў у непатрэбнасці такой праўкі, ён адварнуўся і смачна, па-вясковому сам сабе вылаяўся...

У характэры Аркадзь Змітравіч паспрабаваў выкінуць «кепства», вярнуць ранейшы свой выраз...

Але з яго праўкай не палічыліся... Нядаўна, гартуючы «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы», я ўбачыў гэтае «кепства» як прыклад, які прыводзіўся аўтарамі слоўніка са спасылкай на Аркадзя Чарнышэвіча. Выходзіць: у «Полымя» зрабілі паважанаму пісьменніку «кепства», а аўтары слоўніка, нічога пра гэта не ведаючы, тое «кепства» яшчэ і ўзаконілі...

Дажыўся...

Ён быў надта ж круты, і ў сваім гневе нястрымны. Таму не дзіўна, што яго баляліся. Асабліва тыя, хто быў у падначаленні. Мог жа любога ў бараноў рог сагнуць, пакінуць без працы, а, значыцца, і зарплаты...

Убачыў я яго, калі ён выйшаў на пенсію, застаўся без пасады. У парку, з унукам. І ўнук... Божа мой! Што былі начальнік не рабіў—і прасіў, і маліў, і сварыўся, і крычаў—ані не слухаўся дзеда... «Во да чаго дажыўся чалавек!»—засмяяўся я.

І адварнуўся, зрабіў выгляд, што не пазнаў былога і майго кіраўніка, як да нядаўняга пісалі, рэспубліканскага значэння.

«Грудзі»

У часопісе «Полымя» ішоў нарыс пра гераіню Сацыялістычнай працы. У ім было напісана, што гэтая жанчына «грудзямі пралажыла сабе дарогу».

Паклікалі аўтара, казалі, што калі «мужчына пракладае грудзямі сабе дарогу», дык гэта адно. А калі жанчына...

Аўтар зразумеў заўвагу. Паправіў сказ. А выходзячы з рэдакцыі, сказаў:

— Наогул, можа, і не варта было праўкі. Бо пра гэтую жанчыну і яе «грудзі» столькі ўсёга апавядаюць...

І ўсмінуўся...

Нам нічога не заставалася, як і зусім забракаваць, не надрукаваць нарыс.

Даносы

Адзін мой знаёмы, аспірант, які рабіў справы рэабілітаваных, пазваніў мне і паведаміў быццам з падкусам, смяшком:

— А ведаеце, пісьменнікі, як выяўляецца, таксама пісалі даносы...

Навіна для мяне не была ніякай навіной. І пра гэта я шчыра прызнаўся знаёмаму.

— Не думаў я,—уздыхнуў на другім канцы горада ў тэлефонную трубку будучы кандыдат навук.—Я ж лічыў пісьменнікаў сумленнем і гонарам народа, эталонам праўдзівасці, шчырасці...

— Э-э,—пажурыву я маладога чалавека.—Розныя людзі былі ды і ёсць сярод пісьменнікаў... І час той успомніце, уявіце допыты, катаванні. Герой грамадзянскай вайны, былыя вязні царскіх турмаў, лепшыя людзі краіны не вытрымлівалі. А пісьменнікі... Яны ані не лепшыя і не горшыя за астатніх... Часам, здаралася, паклёпнічалі не толькі на сяброў, а і на саміх сябе. Не, не лічыце, што даносчыкаў я апраўдваю... Я іх ненавіджу, можа быць, нават больш, як вы, ставіўся і стаўлюся да іх з пагардай...

Размова наша на тым і скончылася. Паклаўшы ўжо трубку, я ўспомніў словы з верша Яўгена Еўтушэнкі: «Нет, доносов... Доносов не писал...»

І мне стала нейк уцешна, радасна. Падумаў я: «Не ўсе, далёка не ўсе, пражыўшы жыццё, сёння гэтым могуць пахваліцца...»

Дачка

Калі я працаваў у Саюзе пісьменнікаў, да мяне прыходзіла шмат людзей з самымі рознымі просьбамі. Прышла некая і яна, гэта асоба,—у міні-спаднічцы, з падмаляванымі бровамі і густа нафарбаванымі вуснамі, высокая, грудастая.

— Я дачка члена вашага саюза,—сказала яна па-руску і назвала прозвішча свайго бацькі.

— Вельмі прыемна,—адказаў я і прапанаваў маладой асобе сесці.

Але яна не села. Прадаўжала:

— Я прыйшла да вас васьм па якім пытанні. Я выйшла замуж, і мне трэба кватэра...

— Кватэра трэба не толькі вам,—перапыніў я яе як мага лагодна.—У нас на чарзе больш за сто сем'яў. Стаіць на чарзе і ваш бацька...

Але яна не дала мне дагаварыць.

— Мяне не цікавіць, хто і колькі сем'яў стаіць у вас на чарзе... Я прыйшла заявіць, што калі да восені вы не забяраце члена вашага саюза, то, вярнуўшыся з адпачынку, мы з мужам выкінем яго з кватэры на вуліцу...

— Але ж тая кватэра не ваша, а бацькава,—сказаў я.—Яму даваў яе Саюз пісьменнікаў.

— Вы чулі, што я заявіла! І мы з мужам гэта зробім,—аж пачырванела ад злосці асоба.

І, ляснуўшы дзвярыма, пайшла з майго кабінета.

...Выкідаць на вуліцу гэтай асобе свайго бацьку—члена нашага Саюза пісьменнікаў не давалася: ён паспеў да таго, як вернецца з адпачынку дачка, памерці...

Лёс даносчыкаў

Сёння ўсе ведаюць, што давалася выцерпець, перажыць, праз якія пакуты пекла праісці тым, хто быў рэпрэсаваны, у свой час трапіў у сталінскія турмы і лагеры. Але што такі самы, а часамі нават і горшы лёс напаткаў даносчыкаў—

мала хто ведае. Не ведаў таго і я, пакуль не сустрэўся з таварышам, які на працягу апошніх некалькіх гадоў разбіраў справы рэабілітаваных.

— Толькі нязначная частка даносчыкаў памерла ці памірае сваёй смерцю,— апавядаў гэты таварыш.—А астатнія... Многіх жа арыштоўвалі разам з тымі, на каго яны даносілі, трымалі з «аб'ектамі назірання» ў адных і тых жа камерах і падвалах, каб яны і адтуль «стукалі» — паведамлялі ўсё, што ўдавалася «вынюхаць» пра сваіх падалечных. Некаторых жа і «судзілі», пасылалі на этапы, у лагеры... Сёй-той, не вытрымаўшы сваёй ролі, вешаўся, канчаў жыццё самагубствам, сяго-таго выкрывалі салагернікі і распраўляліся як з «сучкай», а сяго-таго знішчала і само лагернае начальства. За што? Ды за тое, што адмаўляўся «працаваць»—даносіць, а то і з-за непатрэбства—знікаў—паміраў ад голаду ці расстрэльваўся—«аб'ект назірання»... Быццам сам Бог караў—і заслужана!—гэтых—ці ж таксама не своеасаблівых ахвяр сталінскага часу?—юдаў...

Пераканаў...

У час маёй працы ў Саюзе пісьменнікаў аднойчы ў кабінет да мяне завітаў Іван Чыгрынаў.

— Ці пойдзеш ты на банкет да Мікалая Іванавіча Аляксева?—спытаў ён.—Мне нешта не хочацца, абрыдлі гэтыя банкеты... Учора—банкет, сёння—банкет, заўтра—банкет...

Я паглядзеў на Чыгрынава і ўсмінуўся.

— Распанеў ты, Іване,—урэшце сказаў я.—Успомні, кім ты быў?.. Звычайны вясковы хлопец... А цяпер сам генерал цябе запрашае, «пochtёт за честь откушашь» з табою, а ты... Ці мог марыць пра такое, калі пасвіў свіней і кароў на поплаве ў сваім Вялікім Бары?..

Іван Гаўрылавіч паглядзеў на мяне і таксама ўсмінуўся.

— Ты праўду кажаш. Трэба ісці...

І пайшоў на банкет, нават прамову сказаў у гонар генерала—пісьменніка.

Воля

Піліп Пестрак каля адзінаццаці гадоў правёў у польскіх турмах. Вядома ж, увесь гэты час ён марыў пра волю.

— Але яе ніколі нідзе не было і няма, — успамінаючы той не лепшы перыяд у сваім жыцці, некаж гаварыў Піліп Сямёнавіч.—І гэта зразумеў я ў першы ж дзень, як вызваліла мяне Чырвоная Армія. Я тады выйшаў з турмы, купіў газету і, разваліўшыся на лаўцы, амаль што лёг, пачаў чытаць. Пяці хвілін не мінула, а да мяне—адкуль ён і ўзяўся! —падшоў міліцыянер. Уладным голасам загадаў падняцца, бо, маўляў, «не положена лежаць на скамейке»... Вось так і скончылася мая воля, пра якую я столькі марыў, не сплючы часта па начах,—ківаў галавою, смяюся, быццам нават зларадна Піліп Сямёнавіч.

Тэлефонныя званкі

Уладзіміра Дадзіёмава многія ведалі і як аўтара цікавых праязных твораў і як чалавека. Даволі добра ведаў яго і я. І раптам, як гром з яснага неба, аглавушыла мяне вестка: з Уладзімірам Ільічом здарылася бяда—захварэў. Ды так, што перастаў пазнаваць не толькі знаёмых, але і зусім блізкіх яму людзей. Знаёмыя, сябры, зрабіўшы па некалькі спроб вярнуць чалавека да нармальнага, ранейшага жыцця, паступова адышлі, забыліся на яго. Але ён, як неўзабаве выявілася, на знаёмых і сяброў не забыўся—своеасабліва не-не ды і напамінаў пра сябе. Набярэ нумар тэлефона, пакліча, каго яму трэба, і чакае, калі той падыхдзе, вымавіць першае слова. Пачуе Уладзімір Ільіч знаёмы голас і пакладзе тэлефонную трубку. Спыраша я, ды і многія, не ведалі, што гэтак робіць. Сёй-той, узлаваўшыся, нават званіў на тэлефонную станцыю, прасіў назваць парушальніка спакою. Але ў Саюзе пісьменнікаў было вядома—гэта падае аб сабе голас, абзываецца Уладзімір Дадзіёмаў...

Памёр Уладзімір Ільіч. І не стала больш тых безыменных тэлефонных званкоў. Не ведаю, як каму, а мне некаж не па сабе, калі я іх згадаю, не чую сёння.

«Вестачкі»

Цяжкае, проста невыноснае жыццё выпала на долю Ларысы Геніюш. Зведзала яна арышт, допыты, турмы, лагеры, смерць самых блізкіх... Калі апынулася зноў на волі, прыехала ў Беларусь, пасялілася ў Зэльве, не сустрэла ў мясцовага начальства даверу, за ёю, кожным яе крокам сачылі. Пра ўсё перажытае яна расказала з уласцівымі ёй талентам, шчырасцю і праўдзівасцю ў сваёй аўтабіяграфічнай аповесці «Сповідзь». Але нават у гэтай аповесці, якая пісалася не для друку, а хутчэй для сябе—«стала»—яна не прызналася ў тым, чаго заўсёды баялася,—яе зноў будучы «шманаць»—рабіць вобыск, а, значыцца, могуць забраць тое, што яна напісала. І таму сваіх твораў ніколі не трымала пры сабе—як толькі што напісала, яна перасылала яго каму-небудзь са сваіх сяброў—«брату» ці «сястрыцы». Гэтак было ў турме, гэтак было ў лагеры, гэтак было і тады, калі жыла ў Зэльве. І называла яна гэта «паслаць пра сябе вестачку». Дзе сёння тыя «вестачкі»? Пэўна ж, не ўсе яны захаваліся—на тое было больш чым дастаткова прычын — ды і не ўсе тыя «вестачкі» доходзілі да адрасатаў, некаторыя губляліся ці перахопліваліся цікавымі, рукастымі людзьмі. І ўсё ж многае не загінула—дайшло да тых, каму яно пісалася, пра што сведчаць новыя і новыя публікацыі яе твораў,—«вестачак»...

Вясёлы чалавек Джым Дзінглі

У Мінск прыехаў вядомы англійскі вучоны-славіст Джым Дзінглі. Ён нікога тут не ведаў, пазваніў мне. Мы сустрэліся, паабедалі ў мяне дома. Я вырашылі паглядзець горад. Калі выходзілі з аўтобуса на прыпынку каля парку імя Янкі Купалы, Джым, за нешта зачэпіўшыся, улаў—і трэба ж!—падраў калашыну свайго святочнага гарнітура.

— Ці можна ў вас у Мінску купіць касцюм?—спытаў ён у мяне.

Было гэта ў гады «застоя», таму я, памяўшыся, адказаў шчыра:

— Увогуле, можна. Але насіць яго... наўрад ці будзеш...

Джым зразумеў мяне, усмінуўся.

Зайшоўшы ў гасцініцу і пераапануўшыся, вучоны-славіст папрасіў мяне звязіць яго ў Вішнева, пазнаёміць з ксяндзам Уладзіславам Чарняўскім, які вёў службу ў касцёле па-беларуску і перакладаў на родную мову Біблію, пра што Джым чуў яшчэ ў Лондане. Што ж, Джым быў упершыню ў Беларусі і яго жаданні былі для мяне законам. Не адкладваючы на пасля, у той жа дзень я згаварыў машыну і мы паехалі ў Вішнева. Знайшлі там дом ксяндза і, калі зайшлі ў двор, на мяне кінуўся раптам сабака і падраў калашыну штаноў. Джым адзвясціўся.

— Мы квіты,—сказаў ён, паглядаючы на мяне.—Можам схаўрусавацца. Твая цэлая калашына і мая—гэта ўжо штаны. Варта толькі іх сшыць і можна выходзіць на арэну цырка...

Я па-належамаму ацаніў жарт Джыма, і, тым не менш, спытаў у ксяндза Уладзіслава Чарняўскага, які якраз выйшаў з хаты, навошта ён трымае ў сваім двары такога злоснага сабаку.

— Ведаеце, — як бы апраўдваючыся, з іскрынкамі весялосці ў вачах адказаў ксяндз Уладзіслаў Чарняўскі,—я жыву адзін і па начах, здараецца, да мяне заходзяць жанчыны. Раней я чуў, як стукалі яны ціхенька ў дзверы. А цяпер, калі пастарэў, то будзіць сабака. Пагляджу ў акно і вырашаю, якой з іх адчыніць дзверы, а якой не...

Пачуўшы такое, мы з Джымам засмяяліся.

Праз некалькі дзён Джым ад'ехаў у Англію. І ўжо адтуль да мяне дайшоў чарговы доцціп Джыма Дзінглі пра яго наведанне Беларусі і ксяндза Уладзіслава Чарняўскага.

— Ён, гэты ксяндз, так натрэніраваў свайго сабаку, што той носам чуе бальшавікоў на адлегласці. Як убачыў Сачанку—адразу ж кінуўся на яго і расшматаў штаны...

Вясёлы чалавек Джым Дзінглі! Я цягну яго гумар і калі Джым прыязджае

(Працяг на стар. 10—11).

ТРЫУМФ
«БРАСТАЎЧАНКІ»

Канцэрты народнага ансамбля песні і танца «Брастаўчанка» вярэскага электрамеханічнага завода праходзяць з вялікім поспехам на сельскіх і гарадскіх сценах. Кіруюць калектывам мастацкі кіраўнік балетмайстар Пётр Калашнікаў, хормайстар Валерый Баркоў, дырыжор аркестра Уладзімір Савіцкі. Падчас паспяховага канцэртнага паездкі ансамбля ў Германію было вырашана ўзяць удзел у традыцыйным і надзвычай прэстыжным міжнародным фестывалі фальклору ў французскім горадзе Дыжоне, куды едуць прафесійныя калектывы на ўзроўні нацыянальных балетаў з усяго свету. Пераадолеўшы фінансавыя, папярковыя, а потым і дарожныя праблемы (аўтобус трапіў у аварыю каля самай французскай мяжы), «Брастаўчанка» прыбыла ў Дыжон, дзе ўжо за два дні да пачатку фестывалю панавала атмосфера свята. Сіладана праходзіў перыяд анліматызацыі: многія з удзельнікаў упершыню трапілі ў высакагор'е. Кіраўнікі ансамбля хваляваліся: у праграме фестывалю, апрама канцэртаў, былі штодзённымі, абавязковымі для ўсіх калектываў, трохкіламетровыя шэсці па вуліцах горада, якія меліся стацца тэатралізаванымі прадстаўленнямі. Вопыту такіх выступленняў, вядома, не было. А за кожнае з іх выстаўляліся балы. Прадстаўнікі журы размяшчаліся на кожных трохстах метрах, так што працаваць трэба было кожную хвіліну.

— Ужо ў першы дзень мы зразумелі, што пераўзысці некага прафесіяналізма проста не па сілах, — расказвае старшыня савета ансамбля Леанід Фейген. — Як можна «перамагчы» калектывы нацыянальных балетаў Грэцыі ці Партугаліі? Самыя нечаканыя рашэнні, на шчасце, знаходзілі ў належны момант. Ідзі нарадзіліся нават падчас шэсці і выступленняў. Уявіце сабе такі эпізод. Наперадзе нас ідзе калектыв нацыянальнага балета Самалі: раскошныя фарбы, дзівосныя нацыяны, цудоўныя танцы. Негрыянкі падыходзіць да нашага саліста Сашы Ціхмановіча, белабрысага, у беларускім нацыяне, і танцуе вакол яго. Вуліца апладзіруе, ды Сашы ўдалося сарваць не проста апладысменты, а такія бурныя авачы, што на шум натоўпу па-выходзілі на балконы дамоў іх насельнікі. Ён гома адназваў партнёраў і танцы. Якія ўнутраныя рэзервы знайшоў — застаецца толькі гадаць. Конкурсная праграма ў канцэртнай зале была распісана па хвілінах. Час фіксаваўся на электронным тэбле. Сіладана было ўмясціць двухгадзінную канцэртную праграму... у 12 хвілін — і ні секунды больш ці менш. Інакш — зняцце балаў. Трэба было выбраць самы эфэнтны танцавальна-музычны блок, які б яра адлюстравваў і майстэрства артыстаў, і культуру Рэспублікі Беларусь. І гэта ўдалося. У трэці раз за 47 гадоў правядзення міжнароднага фестывалю фальклорнага мастацтва два галоўныя прызы («Радасць жыцця» ды Гран пры) былі ўручаны аднаму калектыву. Не апраўдаліся прагнозы французскіх журналістаў і мастацтвазнаўцаў накомт таго, што ў сувязі з распадам СССР культура рэспублікі СНД будзе ў запладе. А на будучы год плануюцца выступленні «Брастаўчанкі» ў Італіі.

Т. ЦІБАРОУСКАЯ.

г. Брэст.

— Справаздачы «Агляду...» далі ўжо шмат якія выданні, але лімаўся паўза-ацэнка недаўменна зацягнулася: быў заяўлены фестываль, атрымаўся агляд — думаю, што з гэтае розніцы і варта было б пачаць нашы справаздачныя высновы...

— Так, менавіта агляд, а не фестываль, і гэта — прынцыпова. Будзем шчырымі: сёння ты — як крытык, а я — як рэжысёр можам напісаць слушную «гісторыю хваробы» ды «паставіць дыягназ», не выязджаючы за межы сталічнага Менска. Але дай веры: шмат каму, асабліва ў тэатрах несталічных, вельмі карысна паглядзець на сябе збоку і асэнсаваць-такі тое, што яны сабой збоку ўяўляюць. Вось і па вялікім рахунку будзем лічыць, што мы — Міністэрства культуры Беларусі ды Саюз тэатральных дзеячаў — арганізавалі, так бы мовіць, магчымасць зірнуць на сябе збоку шмат якім тэатрам... Звышзадача агляду — у гэтым позірку. Агледзецца ды вызначыцца, што ж маем ды мусім рабіць далей.

— А як шырока забралі, азіраючыся?

— Як заўсёды, вырашылі не быць надалей такімі, якія ёсць... Я сам асабіста займаўся адборам спектакляў, аб'ехаў усе тэатры Беларусі і лічу, што афіша, прадстаўленая на аглядзе, — гэта лепшае з напрацаванага за апошні сезон. Лепшы! Удкладна, што леташнім сезонам пасля штучных падтрымак (ін'екцый) Міністэрства культуры, а яно на кожную беларускую пастаноўку выдаткавала пэўныя грошы, практычна ўсе прэм'еры сезона, а іх у кожным тэатры максімум дзве, адбыліся альбо паводле беларускай арыгінальнай, альбо паводле перакладной драматургіі. Так склалася афіша, — і так была задумана, — што ўсе спектаклі былі беларускімі. Выключэнне — тэатр-студыя Якава Натанава ды тэатр-студыя «Сінтэз» (у апошнюю ў просты закаханы, у Гомелі ёсць дзіўна таленавітыя дзеці і тэатр...).

— Але паспрабуем ацаніць прадстаўленае ды адабранае па славетым вялікім рахунку.

— Ізноў жа: нікуды не выязджаючы, можна было сказаць: «лапатная» драматургія прадстаўлена на аглядзе. Асабіста я, Маслюк, яе ненавіджу!

— Ну я, Лашкевіч, проста не вельмі яе шаную...

— Але ж на сённяшні дзень гэта — мы!.. І нашы тэатры, якія б найвышэйшага кшталту намеры яны ні спявалі. Скажу сумленна: лапцожны ўзровень мае і велізарная колькасць рускамоўных спектакляў — стан духу, што тут казаць

Гэта ўзровень сёння адметна выяўляе не толькі сапраўднае аблічча нашай агульнай тэатральной справы, але, як кропка адліку, сігналізуе: ніжэй, яшчэ ніжэй, яшчэ непрафесійнай, яшчэ непрафесійнай — няма куды. Напэўна, мы дасягнулі дна...

Валерый МАСЛЮК:

«ТРЭБА ЗМЯНІЦА
Ў СВАІМ ВЫНІКУ...»

Няхай даруюць спадары чытачы: гэтая гутарка, задуманая як падсумаванне вынікаў «Агляду драматычнага мастацтва Беларусі-92», міжволі набыла

інакшае інфармацыйнае вымярэнне. На пытанні карэспандэнта «ЛіМа» Жаны ЛАШКЕВІЧ адказвае мастацкі кіраўнік агляду рэжысёр Валерый МАСЛЮК.

Гэта — сорам. Гэта — няможна паказаць ды ўспрымаць сур'ёзна, таму што гэта — антымастацтва. І вынікае да смешнага простага выснова: давайце, паглядзеўшы пільна і заікаўлена, прызнаем самі сабе, што мы — перадусім тэатр еўрапейскі, і што Еўропа цяпер не пасмяецца з нас, а паспачуе (праўда, дапамогі ад Еўропы і тут прыкачаць праблематычна). І давайце думаць пра тое, што Еўропа — паняцце не адно геаграфічнае, але моцна звязана з менталітэтам нашай нацыі. З узроўнем засваення тых багачыў ды скарбаў, якія еўрапейскі тэатр даўно засвоіў альбо спажыў...

— Але ж гэтыя высновы для прафесійнага карыстання. Ці ж даў Гомельскі агляд больш пэўны плён?

— Літаральна колькі дзён таму Міністэрствам культуры і СТД Беларусі было выпрацавана і прынята рашэнне ў 1994 годзе ладзіць фестываль класічнай драматургіі на беларускай мове (у беларускіх перакладах, натуральна, таксама). Беларуская мова — прынцыпова, а драматургія няхай будзе Ібсена, Чэхава, Шэкспіра... Гэта не простае марнаванне грошай: маўляў, мы даём, а вы спажываеце. Толькі праз класіку тэатр вылузнецца з жорсткага крызісу, а я лічу, што перадусім гэта крызіс маралі, бо як часта мы прызываліся браць ды выдаткаваць грошы, вобразна кажучы, на лапці, таму што так — прасцей... ледзь не давесці сваю звышнатуральную беларускасць. А далей што? Рэч жа не ў лапцях, давайце ж думаць пра мастацтва! І таму я вяртаюся да Гомельскага агляду: калі разглядаць яго падставаю да Віцебскага фестывалю

— Ты пакідаеш Менск дзеля фестывалю? Альбо вяртаешся да антыўнага жыцця ў рэжысёр?

— Будзем выходзіць з таго, што кожная выпадковасць узнікае напрыканцы лапцуга вельмі лагічных учынкаў. Тэатр юнацтва Маслюка рыхтуецца прыняць гэтага Маслюка назад... Але ўзросць эмоцый мінуў. Я прыйшоў да высновы, што вяртанне ў Коласаў тэатр — гэта лагічны працяг маёй пазіцыі ў дачыненні альбо ў стаўленні да сабе самога як да мастака. Пытанні на гэты конт зазвычай далікатна абыходзіцца, але «пытанне Маслюка» стаіць рубам: чаму ў сярэдзіне сезона пэўна дабрабытны рэжысёр раптам пакінуў адзін з самых дыхтоўных ды вядомых тэатраў ды, перадаўшы труп, усвадомлена робіць доўгую паўзу?.. Адказваю сам сабе: мае магчымасці ў трупе Рускага тэатра проста вычарпаліся. Магчыма, я не маю рацыі, магчыма, маю дзейнасць можна разглядаць як шэраг няўдач альбо непалоўных удач (як разглядаюць яе некаторыя крытыкі), але колісь, у свой час, ці ж не крытык Лашкевіч заўважыла: Маслюк, гэта не твой тэатр — Рускі...

— Але. Гэта казала менавіта я, памятаючы поспех «Клеменса» і магільніцкія сезоны...

— Ты казала: Маслюк, твой тэатр мусіць быць нацыянальным.

— Але ж мастком да пытання пра тваю дзейнасць у Коласаўскім тэатры мусіла быць мая заўвага пра не дужа высокі сённяшні ўзровень гэтага акадэмічнага тэатра, — на Гомельскім аглядзе ён не пасунуўся са свайго ўзроўню ні на пядзю... Але мне б не хацелася, каб другім планам у нашай размове праходзіла думка пра тое, як Валерый Маслюк паедзе «падзімаць узровень» другога тэатра рэспублікі...

— Пасля двухгадовага «адпачынку», які для мяне быў проста ідэальным варыянтам агледзецца й асвятлыць вока (дарэчы, і пасля Гомельскага агляду я стаў глядзець на тэатр па-іншаму; на сябе — таксама), я зразумеў, што чыноўнікам адміністратарам мне

не зрабіцца, бо для гэтага мне бракуе таленту. І потым... дзіўна, але калі я чарговы (апошні) раз наведаў Віцебск, мне здалася, што гэта — напэўна, той горад, дзе б мне шчасліва працавала. І я падумаў, што насуперак сённяшняму прыніжанаму стану тэатральной мастака, які схіляецца перад грашымі дый стогне «пазалаціце ручку», а я за гэта вам пакажу што хочаце, агалюся да самых інтымных месцаў, я падумаў: а чаму б менавіта ў Віцебску (не будзем збівацца на традыцыі ды вялікія імёны) не зрабіць тэатр класікі?

— Тэатр класікі ўжо мроіўся табе ў Рускім тэатры, але не спраўдзіўся, не адбыўся, нават не запачаткаваўся...

— Ведаеш, ідэя фестывалю класічнай драматургіі належала мне. Гэта будзе працягам маёй палітыкі ў Коласаўскім тэатры. Каб там, беручыся за беларускую літаратуру, выбіралі адвечнае, а не адно беларускамоўнае; вартае свету, а не чарговага тэатрального праекта; каб ішла ад чалавека, а не ад гаротнага лёсу беларуса.

— Нядаўна мне выпала пазнаёміцца з кіраўніком Пушкінскага тэатрального цэнтра ў Пецярбурзе і, натуральна, распытаць пра дзейнасць цэнтра; уяві сабе, у дзяржавы не стае грошай на наўбасу ці пігулкі, а тут з бласлаўлення Сабчана — Пушкінскі тэатральны цэнтр! Натуральна, зайдзрасць мал усаждаўся да памераў завідушчасці пушкінскай Старой з «Казкі пра залатую рыбку»: можа быць, самы час падумаць нам ды ўвасобіць думку пра найгрунтоўнае вывучэнне Купалы? Як Пушкін жадаў ды рыхтаваў вялікія перамены на сцэне драматычнай, та і Купала, увабраўшы ў сябе тэатральны космас, мог бы даць нам новы тэатральны свет...

ЗАПІСЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

(Пачатак на стар. 8—9).

У Мінск (дарэчы, вучоны-славіст выдатна валодае беларускай мовай), мы заўсёды з ім сустракаемся і смяёмся ўволю, ад душы, аж за жываты іншы раз хапаемся. Дай Бог як найбольш нам такіх сяброў!

Хацеў ці не хацеў

Іван Паўлавіч Мележ скардаўся, як цяжка яму працаваць у Саюзе пісьменнікаў, дзе ён займаў пасаду намесніка старэйшай праўленні.

— Навошта я ўзваліў на сябе гэтую ндшу?—задаваў сабе пытанне Іван Паўлавіч.

Аркадзь Куляшоў, які разам з іншымі пісьменнікамі слухаў Івана Мележа, усміхнуўся.

— Бо хацеў, таму і стаў намеснікам старэйшай,—сказаў як бы з падкусам ён.

— Дык жа не хацеў, угаварылі мяне, —узьяўся апраўдвацца Мележ.

Знайшоў выйсце

Працаваць з маладымі пэстамі, прэзакіамі і крытыкамі клопатна, трэба мець і вытрымку, і такт, і яшчэ шмат-шмат чаго. Не ў кожнага ўсё гэта ёсць. Адзін загадчык аддзела пазэі, сабраўшы цэлы кут рукапісаў маладых аўтараў, падпаліў іх. І потым, на працягу некалькіх месяцаў, калі ад маладых прыходзілі напамінкі, які лёс напатаў іхнія творы, чаму няма адказу, пісаў: «Вашы вершы, на жаль, загінулі ў час пажару ў рэдакцыі. Просім нас за гэта выбачыць...» І, паставіўшы размашчаны подпіс, пасылаў ліст з рэдакцыі маладому аўтару...

Лепшыя творы

«Лепшыя мае творы яшчэ не напісаны»,—так звычайна гавораць аўтары, калі выступаюць на сваіх юбілейных вечарах і ў пяцьдзесят, і ў шэсцьдзесят, і ў семдзесят гадоў. І ніяк некаторыя з іх зразумець не могуць, што ў тых, хто іх слухае, узнікае законнае пытанне—а чаму, навошта вы, шануюны юбіляр, у першую чаргу пісалі не лепшыя свае творы, а горшыя?

Прыклад

Сяргей Дзяргай быў адным з тых, хто ніколі не ўпадаў ў паніку, не губляў надзеі на свой народ, веру ў яго будучыню, адраджэнне. І ў якасці прыкладу прыводзіў выпадак са сваёю маці, якая вырасла ў Мінску, тут жыла, а потым, у трыццатых гадах, калі пачаліся рэпрэсіі, выехала ў Маскву...

— Усё роднае забыла, нават мову... Прыязджаў я да яе, дык не разумела, пра што з ёй гавару...—расказваў Сяргей Сцяпанавіч.—І вось здарыўся ў яе інсульт... І перавярнулася ўсё ў галаве... Успомніла беларускую мову, тое, чым жыла ў дзяцінстве, маладосці... А паз-

нейшае, маскоўскае, забыла, як бы яго і не было... І ўсюды—дома, на вуліцы, у магазінах пачала размаўляць толькі па-беларуску... І з народам нашым некалі нешта падобнае здарыцца. Успомніць ён і мову нашу, карані свае, сваё не такое ўжо і пагане мінулае... Вось пачаеце. Я, можа, і не дажыву да таго, але ж тосьці дажыве. Веру—будзе тое...

І калі гаварыў гэта Сяргей Сцяпанавіч—вочы ў яго па-арлінаму іскрыліся гарэлі...

Чарговы міф

Ох, і любяць жа ў нас ствараць міфы! У апошні час сёй-той імкнецца стварыць міф і пра нашу эміграцыю. Некаторыя дагаварыліся да таго, быццам толькі эміграцыя захавала чысціню нашай мовы, толькі яна здатна адрадіць яе, вярнуць на Бацькаўшчыну...

Чытаеш такое і—толькі рукамі разводзіш. Адаючы належнае тым, хто, жыўчы на чужыне, не выракаў роднай мовы, мушу заўважыць—літаратурнай мовы там, за межамі Беларусі, валодаюць толькі лічаныя асобы. Ды і тыя ў большасці не навучылі ёй сваіх дзяцей. Пра-

УЯЎНЫЯ ГУТАРКІ СА ЗНАЁМЫМІ БЕЛАРУСАМІ

— Але гэта, мові так, святая справа Купалаўскага тэатра...

— Але немагчыма сённяшняму Купалаўскаму тэатру належым чынам заняцца Купалам — хто ім будзе займацца? Няма ў нас па-добраму «звар'яцелага» на геніяльным чалавеку даследчыка...

— І — грошай. А вось для свайго больш сціплага праекта ў Коласаўскім тэатры я сёе-тое знайшоў. Як бы ні банальна гучала, але я вельмі хачу, каб на тэатральныя спектаклі людзі ішлі ў вечаровых строях ды з вечаровым настроем... Такая публіка ў Віцебску ёсць. І я не магу кідаць папрокі тым, хто часова забыўся на тэатр, людзі вымушаны размаўляць пра каўбасу ды спажаваць яе, калі нічога іншага не пранануецца. І не трэба людзей гэтай каўбасой ушчуваць: трэба толькі даваць ім магчымасць думаць яшчэ пра нешта іншае. Пра прыгажосць, пра адвечнасць, пра класічнае слова. Дарэчы, перадусім Гомельскі агляд прадэманстраваў зайздросную незапрабаванасць «лапцюжнага» тэатра; глядач хоча глядзець на мыслы, на інтэлектуала, а не на дурня-беларуса ў аперэтанна-вадзільнай сервіроўцы. Хоча духоўнае, якой тэатру якраз бракуе. А пачаць хачеў бы са спектакля паводле Максіма Багдановіча, — з ягомі думкамі пра сьлугаванне найпрыўкраснаму і далучэнне да думкі сусвету... З Аляксэя Дударова і ягонай новай п'есы паводле Міколы Гусоўскага. Божа, як жа не засмакаваць роспачы, ведуючы пра тысячы розных абстаўінаў збоку, якія палову жыцця прымушаюць разменьвацца й мяняцца! Я не лічу, напрыклад, «Знак бяды» ў Рускім тэатры разменаю, альбо «Царства зямное» Т. Уільямса (якое чамусьці нікога не цікавіла і білеты на якое не разыходзіліся), а мены-размены — гэта ж таксама пазіцыя мастака! Але цяпер я думаю, што сорак дасведчаных глядачоў — лепш за паўночную залу малазакі-каўленых тэатрам людзей.

— Але што б цяпер ты мог сказаць пра Коласаўскі тэатр, абпіраючыся на Гомельскі агляд?

— Міла, але як паўсюль. З Віцебска прывезлі «Залёты» В. Дуніна-Марцінкевіча, дзе акцёры добра сумленна выканалі рэжысёрскія задачы, ды музычнае вырашэнне У. Кандрусевіча вызначыла тое, што мелася вызначыць.

— Але, працягваючы тэму Гомельскага агляду, будзем лічыць, што «ЛіМ» (ці не ўпершыню) вытрымаў эфэктную паўзу — дзеля таго толькі, каб спраўдзіць сваю задачу, а менавіта падаць меркаванні пра агляд «з сярэдзіны», — ад арганізатараў ды мастацкага кіраваньня... Па-рэжысёрску: пра скразное дзеянне ды звышзадачу.

— Мой погляд «з сярэдзіны»? Скразное дзеянне — як дыяграма, скакала, скакала, і скачок ад верхняе кропкі да долнай — ад маёй чарговай надзеі да чарговай роспачы, да жадання кінуць гэты пачварны тэатр і прафесію. Ад «Божухна, які выбіты артыст» да «Халера, якая рэжысёрская бяссэнсіца», альбо — адкрыццё, як са спектаклем Мікалая Пінігіна «Дзіця з Віфлема». Я глядзеў яго папярэдне на пляцоўцы тэатра-студыі кінаакцёра і ніякаеў: нашошта цудоўны рэжысёр падаўся ліквідаваць усеагульна-тэатральную непісьменнасць? Але я паглядзеў яго ў Гомелі — у іншых абставінах, з іншаю звышзадачай, — і раптам (скуль!) з'явіўся той дух ды тая святасць, дзеля якіх і рэзыгрваліся гэтыя маленькія біблейскія гісторыі! Для мяне і цяпер, як задумаюся пра рэальнасць — роспач, а як згадаю перспектыву 1994 — спадзяванне... Трэба працаваць і не дазваляць сабе быць такімі, як сёння. Не проста не даходзіць да роспачы, але не паўтараць свае прыёмы, не збівацца на прымітыў (я ў даным выпадку не пра стыль), — трэба змяняць і сваім выніку!

— Вось і добра. Як будзем мяняцца?

— Скажу шчыра, што ўзровень навукова-практычнай канферэнцыі Гомельскага агляду — гэта таксама... агляд для крытыкаў. Для людзей, якім проста наканавана высвятляць, аналізаваць, радзіць... Дык вось, выключэнняў з агульнага мілага ўзроўню амаль не здарылася. Як ні дзіўна, але менавіта Віктар Навуменка, крытык, якога вінавацяць ва ўсіх бліжэйшых думках пра Купалаўскі тэатр — ягоны добразычлівец! Ён можа быць катэгарычным (гэта стыль ды характар), але чаму ніхто не чуе, што ён кажа? А думка ў Навуменкі слушная: сёння тэатр ставіць усё, што... трэба. Альбо можна. Вось можна пра «Тутэйшых» — ставяцца «Тутэйшых», а заўтра яшчэ што-небудзь можна будзе...

— Гаворка пра тое, што тэатр мусяць апрадэжваць самога сябе?

— А ўсіх мусяць апрадэжваць тэатральная крытыка. А ў нас такія круглыя фразы, такі нейтральны тон! Гэта — стыль? Школа? На сённяшні дзень — гэта становішча! Як пачаць з добразычлівае праўды? Маўляў, вось ты куды мусяць выйсці, будучы, а табе не халае тут — моцы, тут — прыёму, тут — пэўнасці... Дапамагчы, а не вінаваціць у шэраці! Пасля самых страшных абвінавачванняў ставіць коску, і разам стыраваць. Вось толькі — куды? І адказваць на гэтае пытанне трэба будзе ў хуткім часе.

Адзін мой знаёмы, добры хлопец і цвёрды нацыяналіст, пры нашых размовах аб рэлігійнай сітуацыі на Беларусі заўсёды рабіў такую выснову: «Не люблю я гэтых папоў». Калі я аднаго разу не вытрымаў, спрабуючы церпяліва распавесці пра тыя нацыянальныя працэсы, якія зараз праходзяць у рэлігійным асяродку, і запытаўся наўпрост: а што, ксяндзоў Адама Станкевіча, Казіміра Стаповіча, Вінцэнта Гадлеўскага, айца Аляксандра Каўша таксама? Мой знаёмы завагаўся, бо добра ведаў пакутніцкі шлях гэтых святароў, іхняе значэнне для беларускага нацыянальнага руху, для нашае культуры. «Ну дык што, ты любіш ці не любіш іх?» — працягваў я наступна. «Люблю, люблю», — цяжка ўздыхнуўшы, мусіў прызнацца ён.

Яшчэ адзін мой знаёмы, гісторык па адукацыі, рэзка выступіў у друку супраць перадачы вернікаў царкоўных і касцельных будынкаў, у якіх размяшчаюцца ўстановы культуры, сам прызнаўшыся пры гэтым, што ён толькі як пахрысціўся. «Добра, — спытаўся, сустрэўшы яго, я — якія мэты ставілі камуністы, размяшчаючы ў гэтых будынках музеі і бібліятэкі?» Знаёмы гісторык меў аналітычны склад розуму і таму, доўга не думуючы, выдаў: «Папершае, не трэба было распусціць грошы на будаўніцтва, па-другое, культура рэлігійна падмянялася культурна сацыялістычна проста, як канучы, не адыходзячы ад касы». «А што мелі на ўвазе камуністы, размяшчаючы ў такіх жа будынках заводы, крамы, рэстараны?» — працягваў далействацца я. «Ну, ты, знайшоў што параўноўваць», — пакрыўдзіўся мой знаёмы, бачачы, куды я хілю. «Хіба заводы нам менш патрэбны, чым бібліятэкі, а крамы — менш, чым музеі? Чаму адны трэба аддаваць, а другія не? — спытаўся я ў яго. — Ці выпіў пад плотам будзе спрыць наша агульная культура?» «Так, — падамаўшы, пагадзіўся гісторык. — адлегласць ад музеяў ў царкве і да рэстарана ў касцёле меншая, чым можна ўявіць».

Сведомыя гісторыкі і археолагі амаль усе балесна перажываюць перадачу бажніц вернікаў, якія пры камуністах былі прыстасаваны пад установы культуры. Шмат сіл і энергіі яны ўклалі, баронячы апусцелыя і зачыненыя пад прымусам бажніц ад тупагаловых герастраў з партыйным квітком у кішэні. Для гэтага даводзілася ісці на шматлікія хітрыкі. Нашы гісторыкі і археолагі так шчыра пераконвалі начальнікаў у тым, што гэтыя мурны ўжо не опіумныя плантацыі для народа, а помнікі культуры і архітэктуры, што, здаецца, і самі паверылі ў гэта. І зараз яны крыўдзяцца, як дзеці, бачачы, што ў нейкім сэнсе «іхнія» ўраваньня будынкаў пачынаюць жыць іншым жыццём. Што можа быць бліжэй да сэрца гісторыка за добры музей, дзе

ўсё мае свой парадак, логіку і сэнс? Дзе сама бажніца стварае адпаведную атмасферу і настрой?

Аб'ектыўна кажучы, прафесія археолага спрыяе развіццю такіх якасцяў, як практыцызм і мэтазгоднасць, а непасрэднае судакрананне са шматлікімі ранейшымі пахаваннямі, варушэнне гэтых людскіх касцей — і стабільнай духоўнай ураўнаважанасці. Гэта, здаецца, і змянае некаторым з іх убачыць у касцёле ці царкве не толькі «архітэктуру», але й Дух, без якога гэтыя мурны «не працуюць». Урэшце, не ўсе яны такія, а толькі самыя лепшыя, што, як і кожныя заўзятары, бачаць толькі сваю справу, а астатняга і бачыць не хочучь.

З крыўдаю распавядаў адзін гісторык, як доўга яны шукалі прыстасаванне для Чырвонага касцёла ў Менску. І якія радыя былі, калі пасадзілі туды Дом кіно, бо гэтым фактычна выраставалі бажніцы. «А затым, пасля таго, як мы выраставалі яго, — працягваў ён, — прыйшлі вернікі і наладзілі сапраўдны штурм гэтага нашага нацыянальнага асяродку і выкінулі Дом кіно з касцёла». «Нацыянальны асяродак быў там, калі працавалі ў Чырвоным касцёле ксяндзы Гадлеўскі ды Глякоўскі, а па іхняй смерці Шутовіч, — адказаў я. — Вось тады ён там і быў. А калі гэтая кіношніцкая рознаплемённая брацтва сядзела з прастытуткамі ў закрытыя і хлябтала каньчон, дык гэта нейкі дзіўны нацыянальны асяродак. Менавіта такі, які жадалі мець нашы старыя сябры камуністы. Шукайце яго зараз на берагах Нявы і Ірдана. А, можа, таго жадаў спадар Вайніловіч, які адбудаваў гэты касцёл у памяць па сваіх памерлых дзедач? Гэтыя, у закрытыя, іхнюю памяць запівалі, ці што?»

І слушна я як быццам ськазаў, але, бачу, усё-роўна крыўда чамусьці маю знаёмаму гісторыку і усё тут.

Шкада аддаваць бажніцы і Міністэрству культуры. Праўда, у яго ўжо іншы інтарэс — уласніка. Цяжка развітацца з будынкамі, якія за столькі гадоў сталі ўжо як бы роднымі, Міністэрства бачыць у іх найперш матэрыяльную каштоўнасць. А хто ў цяперашні няпэўны час добраахвотна развітаецца з нерухомай маёмасцю? Урэшце, аддаўшы не сваё, якое ўжо стала як бы сваім, трэба ламаць галаву, а куды ж падзець гэтыя музеі і дзе ўзяць новыя канцэртныя залы? Толькі хацелася б спытацца пра ўзровень маральнасці, які мае культура, што размясцілася ў захопленых у свой час гвалтам бажніцах. Нашы суседзі-летувісы добра зразумелі гэта.

Некаторыя з дэмакратычна настроеных палітыкаў-дэпутатаў дапамагаюць Міністэрству культуры «бараніць» беларускую культуру ад «фанатыкаў». Але, падаецца, ідзе знаёмая гульня, бо гэтыя дэпутаты міргаюць адразу двума вачыма. Адным вокам мінкульту, а дру-

гім — вернікам. Адрозна згадваецца, між іншым, п'еска Францішка Аляхновіча «Пан міністр».

Не так даўно адна мая знаёмая параіла мне — «Адкупіцеся вы ад іх, дайце ім хабару, грошай, яшчэ чаго-небудзь, адкупіцеся і ўсе тады будуць задаволены. І ўсё тады будзе добра».

Яшчэ адзін мой знаёмы, вступваючы на святочнай вечарыне, казаў гэтак: «Беларусаў лічаць усе такімі рахманымі, і распавёў паказку, як адзін беларус, пусціўшы гасцей у хату, прасіўся ў іх пераначаваць пад лаваю. «Дык вось, — працягваў ён, — мы не заўжды былі такімі. Калі прыходзіць вызначальная часіна, мы павінны дзеяць хутка і рашуча. І ўсё тады будзе добра».

Яшчэ адзін гісторык спачатку асяржэна, а потым і наўпрост упікнуў мяне: «Вось ты працуеш у сістэме культуры. Табе не трэба тлумачыць, што такое культура нашага народа, але ж думкі тае...» Памятаю, што ён яшчэ згадаў нешта пра траянскага каня. Я яму адказаў, апраўдаваючыся, што ў свеце ёсць розныя чыны музеефікацыі аб'екта. Лепшы з іх, на мой погляд, калі максімальна ўзнаўляецца ягоная ранейшая функцыя. Калі растаўраваць тэатр, — значыць, гэта мусяць быць дзеючы тэатр, а не простыя дэкарацыі. Калі ратуша — значыць, там мусяць засядаць горадская рада. Тое ж і з касцёламі. Што можа быць больш каштоўнае для нашай культуры за старую бажніцу, якая жыла сваім спрадвечным, тысячы гадоў таму вызначаным жыццём? Ды пасадзі ты туды што хочаш, усё-роўна яна не ажыве, пакуль там не з'явіцца людзі, для якіх гэтыя мурны — не проста цэгла, сілздзеная ў адпаведным парадку.

Адзін мой знаёмы мастак зрабіў гэтую выснову: «Арганная зала, арганная зала! Хіба нармальны беларус можа быць супраць беларускага касцёла, супраць беларускай дзіцячай школы? Ды гэта ўсё жыды. Сапраўдны беларус не можа быць супраць».

«Што вы, беларусы, усё цацкаецеся з гэтым касцёлам? Паліні даўно б ужо навалі там парадак», — ськазаў мне адзін знаёмы атэіст, маючы на ўвазе тых менскіх каталікоў, якія лічаць сябе палякамі. «Мы імкнемся цывілізаваць вырашыць гэтую няпростую праблему», — казённым стылем ськазаў я яму праўду. «Ну і што, атрымліваецца?» — пацікавіўся ён. «Ні халеры», — ужо простым стылем адказаў я яму.

Адзін дэпутат менскага гарсавета, які ўпарта не мяняе свой стары чырвона-зялёны значок на значок новага ўзору, ськазаў нека мне: «Носіцеся вы з гэтай рэлігіяй, касцёламі, царквамі, на халеру вам гэта ўсё патрэбна, мазгі затуманяць простаю чалавеку». Я быў рады ягонаму адказу. Значыць, усё робіцца слушна.

Алесь БЯЛЯЦКІ.

ўнукаў нават і размовы няма — яны амаль усе сталі англічанамі, амерыканцамі, французамі... Так што пра зварот іх на Радзіму сваіх бацькоў, дзядоў — слабая надзея. І калі беларуская мова і ажыве на Беларусі, дык не дзякуючы эміграцыі, а дзякуючы Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу, Алесю Гаруну, Максіму Гарэцкаму... Ды і тым, хто не цураўся яе, размаўляў, пісаў на ёй у самыя неспрыяльныя часы, хто, нягледзячы ні на што, нікуды не з'язджаў, не пакідаў роднай зямлі, жыў, працаваў на ёй, вучыў сваёй мове дзяцей, унукаў... Ды і абараняў роднае слова пры кожным зручным і нязручным выпадку...

І калі кланяцца каму, дык давайце паклонімся народу свайму, лепшым сынам яго, якія, на наша шчасце, заўсёды ў нас былі і ёсць...

Адзінокі журавель

Нека ўвосень, будучы ў грыбах, сцялямі з Максімам Лужаніным у лесе на ўскрайку вялікай паляны, і раптам нечакана пачулі крык жураўля. Адзінокі, адчайдушны. Вочы міжвольна падняліся да неба. Так, там, высока-высока, плыў жураўліны клін. Вёў яго вопытны вожак, а

ўсе астатнія, выстраіўшыся і злева і справа двама роўнымі ланцужкамі, ляцелі паўзбоч. Той жа, што адчайдушна крычаў, быў не з усімі разам, а дзесьці нізка над лесам, здавалася, зусім блізка ад нас.

Максім Лужанін, паглядзеўшы на мяне, ськазаў:

— Я — як той журавель. Хачу быць з вамі, маладзейшымі, а моцы, дужасці ўжо няма... Стаптаўся за свае восемдзесяць гадоў... І душа мая гэтак жа крычыць ад бяссілля і тугі...

Памаўчаўшы ж, дадаў:

— Нядобра гэта прыкмета... Відаць, апошні раз праводжу ў вырай журавоў...

І на шчокі яму з вачэй выбеглі дзве слязінкі...

У небе ж высока-высока плыў жураўліны клін, адтуль даятала лёгкае, як бы прыцішанае і трывожнае курлыкканне. І чуўся, рваў і рваў душу той адзінокі адчайны крык абясціленага ці пакрыўджанага богам жураўля.

І нават калі схаваўся клін, сціхла, не даятала больш з паднябесса курлыкканне, крык той — жаласлівы, адчайны — доўга яшчэ не змаўкаў...

Ён і цяпер у маіх вухах...

МУЗЫКА

Азваўся Мікола Стома

Ён быў студэнтам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі (клас Д. Смольскага), калі ягонае імя ўпершыню з'явілася на старонках «ЛіМ». У ёмістым аглядае набыткаў беларускіх кампазітараў добрымі словамі быў памянёны самабытны твор М. Стомы для дзвюх флейтаў «Повязі», прысвечаны З. Пазняку. Ішоў 1988 год, і з мастацкімі пошукамі маладога аўтара, які спяваў, яшчэ не ўвайшоў у разрад кан'юнктурных, ідзі нацыянальнага адраджэння, звязаліся надзеі на новы яркі

ўток у беларускую прафесійную музычную творчасць. Але неўзабаве М. Стома... знік. Кампазітэрскім «тусоўкам» прыкметна бракавала яго каларытнай постаці, аматарам беларускіх музычных навінак — яркіх, часам эпатажных творчых ідэй. Казалі: «З'ехаў аўшчыца ў Польшчу». Польшчу азваўся: у філарманічную канцэртную праграму Асацыяцыі сучаснай музыкі быў уключаны ягоны твор «Строфы». А надыўна, з гутаркі ў 8-м нумары «Нашай Нівы» (1992 г.), мы даведзіліся сёе-тое і пра цяперашняе жыццё кам-

пазітара. Ён працягвае ствараць элітарную музыку, прахоціўся пісаць на кам'ютэры. Пачуваецца на сто працэнтаў палякам і на сто працэнтаў беларусам і яшчэ напалову літоўцам. Пасля Варшавы, дзе навучаецца ў Музычнай акадэміі, мяркуе вярнуцца на Віленшчыну, дзе жыўць бацькі. Хацеў бы арганізаваць у Віленскай кансерваторыі курс кампазітарскай музыкі, куды маглі б накіроўваць для навучання кампазітараў з Беларусі. Займеў уласную сям'ю...
Н. К.

Віктару Слінку 20 гадоў. Закончыў сярэднюю школу № 53 беларускай сталіцы. Зараз займаецца на чацвёртым курсе Мінскага педінстытута. Сёння штотыднёвік друкуе яго першыя вершы і версэты.

Віктар СЛІНКО

Пчалы пачатак — мой...

...Але ў глыбіні іспавання пчалы топча плач А. РАЗАНАУ

Начная зорка дагарае ў небе,
А зорка дня запаліць небакрай.
Начная зорка — ты не дагарай,
Ты не згарай — тады не развіднее.

І будзе ноч, пакуль ты леш святло,
І буду я — пакуль не згаснеш ты.

А пчалы плачуць...
Святло далёкай зоркі

Іх будзіць, пранікаючы
У вулей.
Бо зоркі — гэта кветкі, на якіх
Пчалы ніводнай... А нектару шмат.

А душы пчол загінуўшых ляцяць,
Ляцяць да зоркі — да духмянай кветкі.
Але нектару не збіраюць душы.
І душы клічуць — тых, хто на зямлі
Ляцець туды — ляцець збіраць нектар.

А пчалы плачуць: толькі пасля смерці.
А пчалы плачуць: моцы не стае.

Пчалы пачатак — мой.
А чалавечы — пчол.

Начная зорка дагарае ў небе.
І з гэтай зоркай дагараю я.

Спявае дзяўчына з чорнай касой.
Амый яе, ранак, чыстай расой.
Хай песня, як промень,

мне дорыць святло...
І боль, які быў,
як рукою зняло.

І вабяць ізноў да сябе ручаі,
І сонца у небе, і дрэвы ў гаі...
Спявае дзяўчына... Паклікаць яе!
А можа, пакліча яна да сябе!..

Маёй матулі

Мяне бяда шукае,
Бо я яе чакаў.
Мяне бяда гукіла,
Ды я маўклівы стаў.

Адчуў я подых згубы
На стромкай вышыні...
Я маці роднай любі!
Мне трэба цеплыні!

І зноў тваё каханне
Мне дорыць адкрыццё:
Яшчэ не час расстання,
Не час губляць жыццё.

Кветка

Кветка уночы закрыта,
Кветка уночы забыта.
Кветка свае летуценні
Хавае палёсткаў адзеннем.

Глядзіце на кветку уночы
Пакуль не прытомяцца вочы.
Ададайце вы ёй пацалунак,
Яна вам — ад смерці ратунак.

Што ведама ёй — не раскажа,
Куды нам ісці — не падкажа.
І бездапаможна ў маўчанні,
Як людзі ў апошнім каханні.

Смак мёду на губах тваіх — імя тваё.
Без зроку бачыў бы і без слыху чуў бы
Адну цябе, каб толькі ты была.
І шанаванне, дрогала ў малітве:
Жаданая, каб толькі ты жыла!..

Мая малітва сёння — назаўжды,
Бо адціла дзяўчына ў гэты дзень.

...І карагодам на зямлю злятала
І так павольна ападала долу
Чаромха, быццам плацце, у якое
Нявеста не хавала белых плеч.

Не было...

Польмем запалюся,
Польмем запалюся,
Польмем запалюся —
на зямлі на роднай
да крывіначкі згару.

Белай птушкай з'яўлюся,
Белакрылай з'яўлюся,
Белай птушкай з'яўлюся
І ўпаду на правады
І адразу запалюся...
Адлятаю
немаведама куды.

Людзі скажуць — не было мяне,
Людзі скажуць — ім здалося:
Толькі польмя мільгнула,
Толькі белае крыло...

Гарбата ў шклянцы. Шклянкі на сталі.
А веданне дае спакой душы.
Я ведаю, калі мне стане дрэнна.
Я ведаю, калі.

Жывуць расліны коратка ці доўга,
А ўсё адно вада патрэбна ім.
Я не разлічваю наперад,
Што там будзе — у жыцці маім.

Я п'ю гарбату.
Моліцца душа...
Не схаладзець бы назаўсёды мне
да ранку.

Але гарбата не дае забыць
пра веданне маё.
Я ведаю, калі мяне не стане.
Я ведаю, калі.

ЧАЛАВЕК, СВЯТЛО ДУХОЎНАЕ

(Пачатак на стар. 5).

А чаму так? — спытае мой затурканы сучаснік, якому ўжо абрыдла чакаць канца гэтым усім «перабудовам», палітычным «выбухам», і які чакае спакойнага, годнага жыцця ў канцы XX ст. Трэба добра ўявіць сабе, што ён мае права на такое жыццё, уключаючы праслаўтую «каўбасу» — жупел сучаснай публіцыстыкі. І аўтар, калі ён хоць у невялікай ступені лічыцца філосафам, павінен растлумачыць яму гэта. (Дарэчы, бытуючы ў філасофскіх колах жарт вымаўляе, што К. Маркс таму і пачаў рэвалюцыйна пераўтвараць свет, што не здолеў растлумачыць яго).

Таму і толькі таму неабходна святло духоўнасці, што толькі яно стварае «другую прыроду» — культуру і цывілізацыю, без якой чалавек і да гэтага часу заставаўся б неандэртальцам. Гэта вольны дух чалавечы параджае творчасць, ён як галоўны «вірус» стваральнасці. Безумоўна, стваральны пачатак у чалавека можа быць накіраваны і на разбурэнне (гэта праблема супярэчлівасці носьбітаў чалавечага духу, як адзначаў Т. Ман). Але ў станоўчым сваім выглядзе (і лепш за ўсё імя тут зразумее вернік, які гэтую стваральную станоўчасць будзе весці ад Боскага, і я з ім згаджуся, маючы на ўвазе вынік, які тут важнейшы за ўсё) — гэты творчы пачатак апладняе ўсю нашу зямлю і менавіта ў вышэйшым сэнсе чалавечага жыцця.

Тут я зноў рашуча адваргаю прапазіцыю, прапанаваную В. Акудовічам, калі ён піша: «Шматлікія спробы на падставе сутнасці чалавека вызначыць ягоны сэнс не могуць весці да поспеху, бо немагчыма знайсці тое, чаго няма». Ён спасылка на экзістэнцыялістычную лінію ў філасофіі, але і гэтая спасылка некарэктная, таму што чалавечая асоба ў сістэме гэтай філасофіі амаль адзіная відавочная каштоўнасць. Іншая справа — сувязь з іншымі асобамі. А можна ўвогуле і вельмі проста адказаць людзям, якія ўсур'ез прымаюць канцэпцыю «бэссасавасці» жыцця чалавека — адказаць мудрымі словамі Роберта Бёрнса. Калі вялікага шатландскага пэста спыталі, што чалавек пакідае пасля сябе, ён адказаў: «Справы свае і дзяцей сваіх». Гэта і на самай справе так: толькі за-

стаецца маліцца, каб у справах было больш праэнтаў чалавечай творчасці і тады яны застануцца на гады, і яшчэ каб дзеці не сапсавалі, не зганьбілі добрае імя бацькоў. Адным словам, я застаюся прыхільнікам знакамітага выразу майстра трагедыі старажытнай Грэцыі Сафокла: «Шмат ёсць цудаў на свеце, але цудоўней за чалавека няма на свеце нічога».

Таму што сапраўдны чалавек — гэта перш за ўсё творца; ён соль зямлі, ён цікавейшы феномен на свеце, з ім усё цікава: адпачываць, працаваць, жыць... У канцы XX стагоддзя ў практычнай сферы разумення праблемы чалавека здараліся значныя перамены. На агульначалавечым узроўні была ўсвядомлена ідэя неабходнасці павышэння культуры самасвядомасці асобы. З асобных прац філосафаў і псіхалагаў (тут выдзяляецца асабісты ўклад Карла Г. Юнга) паняцце самасвядомасці асобы замацоўваецца ўжо ў міжнародным праве. Так, згодна меркаванню папы Рымскага Іаана Паўла II, хрысціянская рэлігія — «родная мова ўсіх еўрапейцаў, якая ў далейшым нарадзіла яшчэ адну гаворку — мову правоў чалавека». Падкрэслім прытым, што Іаан Павел II неаднаразова выказаўся за захаванне правоў нацыяў, нацыянальных меншасцяў на развіццё сваёй мовы і культуры.

Я лічу такі падыход канструктыўным. Права чалавека, асобы ляжаць у адной плоскасці з правамі народа, этнасу. Яны так цесна звязаны адзін з адным — чалавек і этнас, народ. Нездарма ў адной з цікавейшых дактрын аб паходжанні і жыцці этнасаў, якая належыць выдатнаму навукоўцу Л. Гумілёву (сумна ўсведамляць, што ён нядаўна пакінуў нас), асобная і вызначальная роля аддадзена якраз творчаму чалавеку — пасіянарью. Ад колькасці пасіянарый залежыць энергія этнасу, ягонае здароўе, ягоная моц. Не будзем тут спрачацца з сапраўдным навукоўцам (хаця ёсць і ў чым запярэчыць і што скарыжкіраваць у сістэме ягоных ідэй), але тут ён, безумоўна, мае рацыю: дзіўным чынам, але і ён сцвярджае прыярытэт духоўнасці чалавека, як неабходную падставу для гарманічнага жыцця этнасу. Калі б у сумес-

нае звесці лепшае, што ёсць у носьбітаў і асабовасці і этнічнасці — у творчых, духам напоўненых людзей, — тады б расквітнела зямля. Побач яны, побач — сферы жыцця і дзеяння чалавека і этнасу. Сакральныя, свяшчэнныя правы ў свеце таго і другога. І ўсё ж перавагу, у рэшце рэшт, кожны сумленны чалавек (калі, не дай Бог, прыйдзеца рабіць выбар) павінен аддаць першаму.

Я свядома падкрэсліваю гэтыя словы.

Сем год ужо, як бушуе над нашымі галоўмі вецер перамен. І кожны этап яны высыліла наступны паварот шляху. Асабіста я, які ўжо амаль 20 год займаецца вывучэннем беларускай культуры, яе сваясаблівасці і г.д., натуральна з'яўляюся і прыхільнікам беларускага Адраджэння. Ці мне не ведаць цяжкага шляху беларускага этнасу, яго барацьбы на мяжы (куды там экзістэнцыялізму ўявіць сабе гэтую страшэнную карціну) жыцця і смерці, яго мары — «людзьмі звацца»? Сапраўды, ці не мне, які шчыра адчувае сябе перш за ўсё беларускім эстэтыкам, які тры з паловай дзесяцігоддзі пражыў на гэтай зямлі, які ўдзячны ёй за ўсё: і за аднаўцыю, і за выхаванне, і за сустрэчу з добрымі людзьмі, якія напоўнены мяккасцю і любоўю? Але ёсць і іншы бок медаля. І тут прыйдзеца стаць у пазіцыю не эстэтыка, а суроўага філосафа. Справа нават не ў тым, што я, напрыклад, рускі і, вядома, не думаю адхрышчывацца ад лепшых здабыткаў культуры свайго этнасу (які можа і павінен узбагаціць культуру незалежнай Беларусі). Усё роўна я прадстаўнік творчай інтэлігенцыі Беларусі. І ў такой якасці я, зразумела, павінен усё тое, чым валодаю, аддаць майму народу. Мае веды дазваляюць мне зрабіць прэгноз: трэба, усё ж трэба аддаць перавагу правам чалавека перад правамі этнасу.

Гэта зразумелі ўжо ў Еўропе, ва ўсім цывілізаваным свеце. Я ведаю, што гэта так балюча яшчэ і таму, што «беларуская ідэя» — магістральная канцэпцыя жыцця карэннага нашага (я маю на ўвазе абшары Беларусі) этнасу, яшчэ не рэалізавалася. Можна абвінавачваць гісторыю; можна — бальшавікоў, якія загналі нацыянальную праблему ў глыбы, не думаючы вырашаць яе. Але нават і ў сучасным стане выйсць можа быць толькі адно: развіццё разам, побач, у «сумоўні»: правы чалавека і правы этнасу. Інакш? Інакш шлях зусім зразумелы і адначасна: гэта шлях пабудовы не дэмакратычнага, а этнакратычнага грамадства. На жаль, і ў нас, на Беларусі, сёння ёсць адраджэнцы, якія так перабольшваюць беларускую ідэю, што становіцца сорамна за іх, і да таго ж, гэта не адпа-

вада сутнасмаму характару беларускага этнасу: у іх учыненнях і дзеяннях часам няма ні сціпласці, ні мяккасці, ні добра-зыхліласці, ні талерантнасці (вызначальныя рысы беларускага нацыянальнага характару). Да таго ж, такіх дзеянняў вынікаюць адпор з боку іншых этнасаў (мяне больш за ўсё ў гэтым сэнсе турбуюць прадстаўнікі магутных этнасаў на беларускай зямлі: расійскага і польскага, з іх моцнай культурай і моцным узроўнем нацыянальнай самасвядомасці). А што можа адбыцца з гэтага — вядома. Да-статкова зірнуць побач — на сітуацыю ў Грузіі — Абхазіі, альбо яшчэ бліжэй — у Латвіі. Калі мне давалося мінулай вясной адпачываць у Юрмале, я пазнаёміўся з некаторымі матэрыяламі ў галіне міжнацыянальных адносін. У зборніку «Мы ў Латвіі» («Звайгзне», Рыга, 1989) маю ўагу прыцільную артыкул андэміка Яна Страдыня (гісторык навукі). Галоўная думка гэтага артыкула: «Чалавек — перш за ўсё чалавек, і толькі пасля гэтага латыш альбо рускі». Цудоўныя словы, пад якімі магл б падпісацца і Альберці і Петрака, і іншыя «стаўны» класічнага італьянскага Адраджэння.

Але сёння ў Латвіі зусім не так. Міністр замежных спраў Латвіі ледзь не страціў свой пост за тое, што сказаў не-як, што і «анупанты таксама людзі». Мне давалося прысутнічаць на з'ездзе рускай абшчыны Латвіі: чаго толькі і там ні наслухаўся! А самае сумнае ўражанне было ад таго, што паміж латышамі і «рускомоўнымі» (дарэчы, тых і іншых у Латвійскай Рэспубліцы збоўлішага роўная колькасць) няма аніякіх нармальна стасункаў. І абодва бакі як бы чакаюць, калі адбудуць апошнія расійскія войскі з Латвіі. І што тады будзе — не ведаю, бяюся падумаць — пры тым напружанні, якое адчувалася вясной 92-га...

Веру, што народ Беларусі зможа пера-адолець усё: і інерцыю, народжаную былымі партакратамі, і экстрэмісцкія выверты «пераходнага часу», і эканамічную разруху, і складанасці пабудовы цывілізаванага чалавечага грамадства. Але хачу яшчэ раз падкрэсліць, што апошняе прынцыпова немагчыма, калі ставіцца да чалавека, як да другараднай з'явы. У чалавека, як было сказана вышэй, шмат ёсць чаго і бруднага, слабога, жывёльнага. Але ёсць у ім і павінна быць узнёслае, тое, што стварае прыгожае на зямлі, абагачае і перабудоўвае гэты свет. І не вельмі важна, адкуль вытокі гэтага стваральнага пачатку — можа, і сапраўды ад Духу Боскага, — галоўнае, што ён ёсць, існае. Трэба — згодна таксама хрысціянскай традыцыі, такой важнай для быцця культуры на нашай зямлі, — любіць праявы гэтай духоўнасці, гэтай стваральнасці. Хаця б таму, што вышэйшыя паверхі духоўнасці не падаюць людзям, не здольным любіць і спа-чуваць. І таму яшчэ, што самае каштоўнае на гэтай зямлі робіцца праз любоў, дзякуючы любові...

МУЗЫКА

Гуд бай, «кружэлкі»?

Мінская рок-газета «Сорона» з горнай іроніяй канстатуе, што дэманалізацыя ўсесаюзнай фірмы грамзапісу «Мелодія», чаго гэтак жадалі журналісты і выканаўцы, зрабілася рэальнасцю. І зусім зменшыла шанцы беларускіх музыкантаў на выпуск уласных плацінак. А прыватным шляхам запісаць «кружэлку» — неверагодна дорага. Адна аказалася магчымым выпусціць серыю кампант-касет папулярных беларускіх выканаўцаў — дзякуючы намаганням радыёстанцыі «Беларуская маладзёжная» ды рэдакцыі часопіса «Популярная

музыка». Кожная з сямі выдадзеных ужо касет адлюстроўвае і адносна новыя, і знаныя плыні спецыфічнага пласта музычнай культуры: тут і толкам не вядомыя беларусаму слухачу песні Данчыка, і хіт-парад «Беларускай маладзёжнай», і лепшыя кампазіцыі «Мроі», і споведзь беларускіх бардаў, і дуэт Галіны ды Барыса Вайханскага... Пакуль тая дзяржаўная студыя грамзапісу, пакуль тое асаваенне тэхналогіі вытворчасці уласных кампант-дыскаў, дык руплівыя «выдаўцы» касет гатовы разглядаць і рэалізоўваць прапановы беларускіх выканаўцаў.

Лекі з Германіі

Было гэта летам 91-га, Мінскі дзяржаўны камерны хор пад кіраўніцтвам Ігара Мацюхова гастраліваў у Германіі. Разам з нямецкім «Генрых Шутц Ансамблем» (дырэктар — распарадчык Ута Раймершміт, дырыжор Вольфганг Келбер) вядомы беларускі каленці даў 5 канцэртаў у гарадах Ротэнбург, Нюрнберг, Мюнхен і інш. Выконвалася духоўная музыка. Наш хор зарабіў за гэтыя выступленні 30 тыс. дойчмарак і пакінуў іх на банкіўсім рахунку ў Германіі. Мінска амаль паўтара года, і ў Мюнхен выправілася дырэктар Рэспубліканскага дзіцячага гематалагічнага цэнтру Вольга Аленікава, якая па дамоўленасці з кіраўніцтвам Дзяржаўнага камернага хору заклікала на тыя грошы лекі для Рэспубліканскага дзіцячага гематалагічнага цэнтру. Нядаўна прывезла іх у Мінск. А кіраўнік хору і. Мацюхоў рыхтуецца тым часам да новага супольнага выступлення з германскімі налегамі: у красавіку 93-га мярнуецца выкананне «Страсей паводле Ілана» І.С. Баха з удзелам дырыжора В. Келбера ды нямецкіх салістаў. «Лекі» для душы — гэта таксама надзвычай важна...

С. Б.

ДРУК

Вернута з небяцця

Нарэшце, ліквідавана яшчэ адна несправядлівасць. Вернута з небяцця ці не самая значная даследчыцкая праца — «Гісторыя беларускае літаратуры» Максіма Гарэцкага. Выдавецтва «Мастацкая літаратура» сумесна з Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі ажыццявіла выпуск па перадапошнім выданні — трэцім, перапраблемным і дапоўненым разглядам вуснае народнае паэзіі» (М. — Л.: Дзяржаўнае выдавецтва, 1924), бо, як сказана ў каментарыі (аўтары Т. Голуб, І. Саверчанка, Я. Янушкевіч), «у ім аўтар найбольш поўна ўвасобіў сваю задуму і выклаў уласную канцэпцыю развіцця беларускай літаратуры».

Масім Гарэцкі, як вядома, з'яўляецца аўтарам уваголе першай «Гісторыі беларускае літаратуры». Працуючы выкладчыкам яе, ён, як ніхто іншы, разумеў патрэбу ў падобным дапаможніку і выдаў яго ў 1920 годзе. Кніга выйшла ў Вільні, у друкарні кааператыва нага таварыства «Друка», пасля чаго працавала ў перапраблемным (апошнім, чацвёртым) выданні пабачыла свет у 1926 годзе).

Першае пяцігоддзе

Снежанскі нумар «Роднага слова», можна сказаць, юбілейны. Гэтаму штомесечнаму навукова-метадычнаму часопісу Міністэрства адукацыі Беларусі спяўняецца пяць гадоў. У снежаньскай кніжцы — слова галоўнага рэдактара М. Шавыркына «Пяць крокаў у будучыню», дыдактычны матэрыял Т. Новікавай «Ад жыцця, ад слова народнага...» (да 100-годдзя з дня нараджэння М. Гарэцкага). Урокі па творчасці А. Гаруна прапануе У. Лебедзеў — «Айчызна, — я ёй у няволі жыла...», змешчаны таксама чарговы раздзел Праграмы-праспекта па беларускай літаратуры для VIII—XI класаў сярэдняй школы (падручкі-таваны М. Арошкіна і М.

Мушынінскі), штрыхі да творчага партрэта А. Вольнага М. Мішчанчука, артыкул Т. Шамякінай «Вобраз музыкі ў беларускай літаратуры», нататкі І. Ждановіча «Твой слаўны сын, Крашын» (з багрымаўскіх чытанняў).

Герой ці ахвяра?..

«Сама гісторыя засведчыла: любы спробы стварыць «новага чалавека», змяніць свет да лепшага праз сілу — асуджаны на няўдачу, што аплачваецца нязмернымі чалавечымі пакутамі. Ігнат Грынявіцкі і ягоныя папалчкі былі ахвярамі абуднага вучэння. Яны трагічна памыліліся, але яны вартыя нашай памяці.

С. Барыс падае гісторыю песні «Бывайце здаровы». М. Скобла аналізуе пошту часопіса, Л. Бельская распавядае пра супрацоўніцтва Янкі Купалы з газетай «Наша Ніва», А. Федарэнка выступала з артыкулам «Польшчына» — 70».

Позірк у Мінск колішні

Якой была сталіца Рэспублікі Беларусь у пачатку мінулага стагоддзя? У многім адказвае на гэтае і іншыя пытанні нарыс Уладзіслава Сыракомлі «Мінск», які, як вядома, з'явіўся яшчэ ў 1857 годзе. У канцы ж мінулага года з ім маглі пазнаёміцца і чытачы газеты «Голас Радзімы» — нарыс друкаваўся ў некалькіх нумарах у перакладзе на беларускую мову, зробленым Хрысцінай Лялюко. Праўда, то быў скарачаны варыянт. Цяпер жа ёсць мамлівае прачытаць «Мінск» цалкам. Ён выйшаў кніжкай у «Бібліятэцы газеты «Голас Радзімы».

«Пачатковая школа», № 10

Не толькі настаўнікам, выхавальцам дзіцячых садкоў і бацькам прыйдзецца даспадобы каларова ўліяна. На ёй змешчаны беларускія дзіцячыя песенкі. Адна з іх — народная, аўтары астатніх — С. Сокалаў-Воюш, В. Вітка, А. Прохараў, Г. Іванова. Завершаецца курс беларусказнаўства для другога класа (аўтар — метадыст Беларускага вучэбна-метадычнага цэнтру К. Капцэвіч). Друкуюцца сцэнарый вечаароў «Ехала Каляда ў чырвоным вазочку...». «Запрашаем на вяселле». Кандыдат філасофскіх навук Л. Ліхадзіўская выступае з артыкулам «Рэлігія і маральнае адроджанне».

У чарговым нумары — шэраг літаратурных матэрыялаў. Пад рубрыкай «Народныя паэты Беларусі» прадстаўлены вершы М. Танка. Друкуецца ўрывак з прыгодніцкай апавесці Ф. Конышава «Трымайся, Венчал». У «Літаратуры» — невядомы апавяданні для дзяцей, напісаныя В. Кудалачовым... У падборцы «Паэтычны настрой» — вершы Л. Шэлега.

«Зрок», № 9

У чарговым нумары «Зрок» — шэраг літаратурных матэрыялаў. Пад рубрыкай «Народныя паэты Беларусі» прадстаўлены вершы М. Танка. Друкуецца ўрывак з прыгодніцкай апавесці Ф. Конышава «Трымайся, Венчал». У «Літаратуры» — невядомы апавяданні для дзяцей, напісаныя В. Кудалачовым... У падборцы «Паэтычны настрой» — вершы Л. Шэлега.

КУЛЬТУРА

У музеі, як у школе

Трэці год пры гісторыка-культурным запаведніку «Заслаўе» існуе сектар музейнай педагогікі. З выхаванцамі дзіцячых садкоў заняты вядзе Алена Працкевіч, з малодшымі школьнікамі — Вольга Мірончык, з вучнямі сярэдняй класаў —

Вольга Залуцкая. Але да заняткаў, якія былі прапанаваны на «IV Заслаўскія чытання», яны рыхтаваліся разам. У час заняткаў дзеці пазнаёміліся з новымі музеем — хатай завожнікаў.

А. РУЖЭЧКА.

ФЭСТЫ

Калядныя спатканны пры каралеўскім тракце

Ладжанне бардаўскіх фестываляў ужо даўно стала прэрагатай не толькі сталіцы. На каляды і ў Гародні адбылося такое мерапрыемства пад талемічнай назвай «Губерталі, альбо Калядныя спатканны пры каралеўскім тракце», якое ўжо даўно жадаў справіць вельмі папулярны на Гарадзеншчыне і Беластоцчыне бард Віктар Шалкевіч. У адрозненне ад Менскай імпрэзы, у Гародні змаглі сабрацца выканаўцы, так сказаць, розных напрамкаў у галіне аўтарскай песні, ад лірычнага — у асобе Алеся Камо-

кага і Сержука Лаўніка, старажытна-рамантычнага — гурт «Камэлот» — да грамадзянскай песні Андрэя Мельнікава і таго ж Віктара Шалкевіча.

ТЭАТР

«Трох сяцёр» ігралі двойчы...

27 снежня спектаклем «Тры сястры» А. Чахава ў інтэрпрэтацыі Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы зачынуўся ў Бранску Міждзяржаўны тэатральны фестываль трох кра-

ін — Беларусі, Украіны ды Расіі, які зрабіўся ўжо традыцыйным. Дэвіз сустрэчы — «Мастацтва за садружнасць суверэнных дзяржаў». У фестывалі бралі ўдзел Гомельскі і Бран-

скі абласныя драматычныя тэатры, Чарнігаўскі музычна-драматычны тэатр, Кіеўскі акадэмічны тэатр імя Лесі Українкі, Маскоўскі тэатр імя М. Гогаля. Гледачы на працягу тыдня пабачылі творы Сухаво-Кабыліна, Нячуй-Лявіцкага, Астроўскага, Мілера, Галіна, Спентакль мундальцаў «Тры сястры» выклікаў

вялікую цікавасць гледачоў, тэатральнай грамадскасці Бранска, праэсы. Дастаткова сказаць, што па просьбах зацікаўленых ён быў паўтораны двойчы. Народны мастак Беларусі Барыс Герлаван узнагароджаны галоўным прызам фестывалю за лепшую сцэнаграфію. Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

НОВЫЯ КНІГІ

У сямейцы слоўнікаў папаўненне

На сваёй роднай, дзяржаўнай мове атрымалі нарэшце грамадзяне суверэнай Беларусі магчымасць знаёміцца з рознымі прававымі тэрмінамі, што закранаюць усю сфера дзейнасці і шматграннасць узаемаадносін у грамадстве. Толькі што ў

кнігарнях з'явіўся «Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік», выпушчаны выдавецтвам «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі. Што ж, прававую дзяржаву, да якой мы ўсе імкнемся, наўрад ці пабудуем без ведання права.

Чакаецца... бібліяграфічная рэдкасць

У выдавецтва «Полымя» перад самым Новым годам атрыманы сігнальны экзэмпляр чарговай кнігі вядомага беларускага геральдыста Анатоля Цітова. Канечне, кнігай гэтае выданне можна назваць умоўна, аб'ёму яго невядомага, усёго некалькі дзесяткаў старонак, а вось што адраза, па з'яўленню ў продажы, стане бібліяграфічнай рэдкасцю, сумнення ня-

ма. І прычына не толькі ў малым тыражы — усёго 3 тысячы 800 асобнікаў. Цікавасць выклікае назва — «Наш сімвал — Пагоня: шлях праз стагоддзі». Аўтар, выкарыстоўваючы архіўныя дакументы, у тым ліку і малавядомыя, прасочвае гісторыю нацыянальнага сімвала, разглядае шлях, які прайшла Пагоня, пакуль стала дзяржаўным гербам.

ЛІТКУР'ЕР

Так пачыналі археолагі

Паказальнік імянаў і геаграфічны паказальнік спіс літаратуры, як гэта і заўсёды бывае ў навуковых выданнях — ужо гэта робіць кнігу Валянціны Вяржэцкай «Археалагічная навука ў Беларусі ССР, 1919—1941 гг.» карыснай кожнаму, хто хоча ведаць мінуўшчыну свайго краю. Калі ж прыняць пад увагу багацейшы фактычны матэ-

рыял (у ім абагульнена крыніцазнаўчая і тэарэтычная спадчына археолагаў Беларусі за ўвесь даваенны час), дык даследаванню, можна сказаць, цаны няма. Аўтар не абмянае і дзейнасць краязнаўчых арганізацый, асобных энтузіястаў. Есць, аднак, адно «але». Наклад кнігі мізэрны — усёго 750 асобнікаў.

СПАДЧЫНА

Першая нарада па урбаністыцы

З нагоды 395-ых угодкаў надання месту Віцебску магдэбургскага права Беларускаму Інстытуту Еўропы дый тутэйшая філія БФН зарганізавала навукова-тэарэтычную нараду «Urbis et Orbis, Горад: гісторыка-архітэктурныя і культуралагічныя аспекты». Гісторыкі і археолагі, культуролагі, архітэктары ды краязнаўцы з Менска, Вільні, Віцебска, Магілёва, Бярсця абмяркоўвалі пы-

танні, звязаныя з ролю магдэбургі ў жыцці гарадоў Беларусі і Еўропы. Старажытнае дойдзенае іраны, праблемы ягонага захавання — некаторыя тэмы дакладаў і спавешчанняў удзельнікаў імпрэзы.

З павагай да гісторыі

У Навамышскім ПТВ № 156 Баранавіцкага раёна створаны кабінет гісторыі Беларусі. Адлюстравана пяць найбольш значных перыядаў, у

тым ліку і пачатковы. Полацкі. Прадстаўлены гербы розных гарадоў, сімваліка, выказванні аб беларускай мове.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

«Голас часу», год 1993-ці

Пад псеўданімам Лонданскі ў першым нумары часопіса апублікаваны артыкул «Хто выбірае Беларусі дзяржаўны гімн?». Ю. Весляўскі (паказан матэрыялу) разважае пра трагедыю, пра якую ніколі не забыць — «За плотам Катынскага лесу». Розныя аспекты жыцця А. Міцкевіча закранаюцца ў артыкулах Ю. Святрыньскага «Брацьця з-за Буга» і П. Манюскага «Паллікі аруці-

лі Адама Міцкевіча». У нумары — заканчэнне артыкула С. Таларонка «Тайныя свісласці гурткі «Навуковы» і «Маральны». Ю. Весляўскі (паказан матэрыялу) разважае пра трагедыю, пра якую ніколі не забыць — «За плотам Катынскага лесу». Розныя аспекты жыцця А. Міцкевіча закранаюцца ў артыкулах Ю. Святрыньскага «Брацьця з-за Буга» і П. Манюскага «Паллікі аруці-

АНОНС

Навука... пра навуку

Пры Акадэміі навук Беларусі створана камісія па гісторыі навукі на чале з ганаровым прэзідэнтам акадэміі, акадэмікам М. Барысевичам. На першым пасяджэнні абмеркаваны першапачатковыя задачы. У прыватнасці, мярнуецца выдаць у 1994 годзе калектывныя «Нарысы гісторыі

навукі і культуры Беларусі. IX — пачатак XX ст.», пачаць рыхтаваць калектывны манатрафію «Навука Беларусі ў XX стагоддзі», кнігу «Акадэмія навук Беларусі. Персанальны склад, 1928—1995 гг.» У планах — і серыя навукова-папулярных выданняў.

«Пасеклі наш край папалам...»
Гэтыя паэтычныя радкі былі добра вядомы ў другой палове 20-х гадоў творчай і ўсёй нацыянальна свядомай інтэлігенцыі Менска. Верш пад гэтай назвай перапісвалі адзін у аднаго, перадавалі з рук у рукі, тоячыся чыталі яго, завучвалі на памяць. Усе ведалі, што аўтарам гэтага крамольнага верша з'яўляецца малады таленавіты паэт Аляксей Дайлідовіч (Дудар).

На яго творчым рахунку ўжо былі зборнікі вершаў «Беларусь бунтарская» і «Сонечнымі сцэжамі» (1925), «І залацісцей і сталёвей» (1926), «Вежа» (1928), а таксама кнігі прозы і крытычных артыкулаў «Пра літаратурныя справы» (1928), якая выйшла пад псеўданімам Тодар Глыбоцкі.

Наглядзячы на сваю маладосць, а нарадзіўся ён 24 снежня 1904 г. у вёсцы Навасёлкі Мазырскага павета, А. Дудар разам з А. Александровічам, А. Бабарэкам, А. Вольным, Я. Пушчам і М. Чаротам у лістападзе 1923 г. стварае літаб'яд-

гэтай справе. Пошукі ўвянчаліся поспехам.

Але ўсё па парадку. Разам з табою, чытач, перагорнем сорак пяць лістоў справы, прачытаем на мове арыгінала дакументы — жывыя сведчаныя жорсткай эпохі станаўлення рэальнага сацыялізму ў краіне і сацыялістычнага рэалізму ў літаратуры.

Кожная такая справа на мове юристаў называецца крмінальнай. І трэдыцыйна яна адкрываецца пастановай аб арышце і вобыску ці ўзбуджэнні крмінальнага праследавання.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1929 г. марта 20 дня в гор. Минске я, пом. начальника 2 отд. СО ГПУ Бел ЧЕРНЫШЕВ, рассмотрев имеющийся материал на гр. ДАЙЛИДОВИЧА Александра Александровича, избоблчающий его в писании и распространении стихотворений а/с характера и принимая во внимание, что указанное деяние предусмотрено ст. 72 а УК БССР (58 п. 10 УК РСФСР), а потому руководствуюсь ст. 100. п.1 и 175 УПК

ПОСТАНОВИЛ:

Произвести обыск на квартире ДАЙЛИ-

Дудару. І калі ці куды яны падзеліся? Ці выкінулі іх з-за непатрэбнасці, ці вярнулі аўтару — мы гэтага не ведаем. І іншыя дакументы аб гэтым маўчаць.

З дзевятнаццаці вершаў, якія былі канфіскаваны ў час вобыску, да крмінальнай справы далучылі, акрамя «Пасеклі наш край...», толькі два, а таксама верш украінскага паэта У. Сасюры, які, напэўна, напісаны яго ўласнай рукой і пачынаецца словамі «Навокол радості так мало!» На погляд супрацоўнікаў ДПУ, яны найбольш яскрава адлюстравалі контррэвалюцыйны, антысавецкі і, вядома ж, нацыяналістычны характар творчасці паэта. Прачытаем гэтыя вершы.

Цені блудзяць па твары,
Сэрца точыць нуда.
Сення лепшы таварыш
Можа цябе прадаць.
Сення не верыць нікому,
Можа я сам шпіён.
Сціснуць рукамі скроні,
Няхай пагасне агонь.
Многія маюць сховы
У шкляцах чырвоных маніст.

Уладзімір МІХНЮК,

доктар гістарычных навук,
прафесар

Аляксей ДУДАР. Турэмнае фота.

дэнтка БДУ, нарадзілася ў Коўне, мае 21 год. Папярэджаная аб адказнасці па артыкуле 178 крмінальнага кодэкса, яна паказала:

«Стихотворение, которое начинается словами: «Пасеклі наш край папалам, каб панская вытаргаваць ласкі, вась гэта вам, а гэта — нам, няма сумлення ў душах рабскіх і г. д.» и кончается — «Дзень чырвоны зацвіце і мы гукнем яму — «Дабрыдзень», ці са шчытом, ці на шчыце ў краіну нашу зноў мы прыдзем» — я слышала от своего мужа Александра Дайлидовича, прочитавшего мне его недели 2—3 тому назад. Раньше, чем читать стихотворение, Дайлидович сказал: «вот послушай стихотворение». Где он достал это стихотворение и кто его автор — он не сказал. Своих взглядов на это стихотворение я не высказывала, считая, что это стихотворение написано в нетрезвом состоянии. Содержание самого стихотворения, безусловно, контрреволюционно и не отвечает моим политическим воззрениям. Читал это стихотворение Дайлидович мне один раз. Разговора насчет этого стихотворения у меня с Дайлидовичем никакого не было. Кому еще читал Дайлидович это стихотворение, я не знаю. Во время чтения Дайлидовичем мне этого стихотворения никого из его товарищей не было. Возможно, что во время чтения стихотворения Дайлидович был немного выпивши, но пьяным не был. Стихотворение Сосюры я читала, но при каких обстоятельствах это было, я не помню. Дайлидович ничего насчет стихотворения Сосюры не говорил. С этого стихотворения мы просто посмеялись. Стихотворения Дайлидовича: 1) «Я радзіўся за хатай пад плотам» і г. д., 2) «Цені блудзяць па твары» мне совершенно неизвестны и когда он их писал, я не знаю.
Н. Вишневская..»

Ніхто, акрамя Бога і следчага Чарнышоў, не ведае, па якіх прынцыпах складаліся і падшываліся ў справу паперы. Чаму, напрыклад, «Анкета для арэставаанага і задержаннага», якая была запойнена 20 сакавіка, аказалася пад парадкавым нумарам 21, калі звычайна такі дакумент падшываўся ў пачатку справы?

У анкетце ёсць уласнаручна напісаная біяграфічная сведчанні:

- 1) 3 сакавіка 1921 г. да мая 1923 г. — 2-я бел. трупя;
 - 2) 3 мая 1923 да кастрычніка 1924 г. рэд. «Сав. Бел.» заг. аддзела;
 - 3) Да жніўня 1925 г. рэд. газ. «Полоцкі пахарь», заг. аддзела;
 - 4) Да лютага 1926 г. рэд. «Сав. Бел.», заг. аддзела;
 - 5) Да лістапада 1927 г. ЦБ «Маладняк», сакратар ЦБ і рэдктар час. «Маладняк».
 - 6) Да апошняга часу — студэнт БДУ.
- Зразумела, у падобных выпадках і справах гаюльнымі матэрыяламі з'яўляліся пратаколы допыту асобы і яе ўласнаручныя паказанні. Гэта альфа і амега юрыспрудэнцыі. Тым больш што ў правахоўную савецкую практыку 20-х гадоў ўсё глыбей укараняўся тэзіс «прызнанне — цэрыца доказаў віны», аўтарства якога пазней будзе прыпісана сталінскаму пракурору-інквізітару А. Я. Вышынскаму.

Мы ўжо адзначылі, што першы допыт А. Дудара адбыўся 20 сакавіка 1929 г. Вось яго пратакол.

«Прад'яўлены мне верш «Пасеклі наш край папалам, каб панская вытаргаваць ласкі вась гэта вам, а гэта нам і г. д.» напісаў я ў прошлым годзе ў сябе дома, будучы ў нятрэзвым станавішчы. Пры напісанні верша ніхто не прысутнічаў. Верш быў напісан пад уплывам суда над Грамадой. Праз нядоўгі час гэты верш я прачытаў Аляксею Адамовічу, які быў у мяне. Праслухаўшы верш Адамовіч скептычна паціснуў плячымі і нешта сказаў — параў проста схаваць. Акрамя Адамовіча я, здаецца, чытаў гэты самы верш Зарэцкаму. Калі гэта было і ці было — я не ведаю. Больш нікому верша не паказваў і не чытаў. У канцы 1928 г. ці ў пачатку 1929 г. да мяне звярнуўся Аляксей Адамовіч з просьбай даць яму перапісаны верш. Разам з ім я зайшоў у яго кабінет, даў яму верш, ён яго перапісаў і я з ім развітаўся. Навошта быў яму патрэбен верш, ён мне нічога не сказаў, акрамя таго, што «моцны верш». Сказаўшы «моцны верш», Адамовіч меў на ўвазе яго мастацкую апрацоўку — гэта мой погляд. Некаторы ўплыў на напісанне гэтага верша меў выпадак з працаўніком рэдакцыі «Савецкай Беларусі» Капланам, які ў нумары, прысвечаным прысуду над Грамадой, змясціў больш чым трыба было пратэстаў і за што быў зняты з працы — гэтак казалі. З працы Каплан быў зняты Сянькевічам, які даволна прахладна адносіцца да беларускай культуры і не нарыстаецца сімпатыямі з прычыны механічнага падыходу да пытання будаўніцтва беларускай пралетарскай культуры.
Аляксей Дудар (Дайлідовіч).

БАЛАДА ПРА АРЫШТАВАННЯ ВЕРШЫ

нанне «Маладняк». У хуткім часе становіцца сакратаром яго Цэнтральнага бюро і рэдактарам аднайменнага часопіса. У 1924 г. у ім ён выступіў з вершам «Паэты рэвалюцыі»:

Мы дзеці рэвалюцыі,
Кастрычніка сыны.
У дзень радасці ніпучае
На свет з'явілісь мы,
Над нашаю калыскаю
Не сумны матчыны спеў —
Грымелі дні агністыя,
Змагання гром гудзеў.

Тагачасная крытыка вызначыла гэты верш як крэда песняра. Ім, дарэчы, адкрываецца зборнік «Выбраных твораў» (1959) А. Дудара.

Верш «Пасеклі наш край папалам» нідзе не друкаваўся. А даследчыкі беларускай літаратуры і крытыкі Н. Гілевіч, А. Званак, М. Мішчанчук, М. Ярош і іншыя не згадваюць яго ў сваіх працах (не маглі згадаць). Між тым гэты верш асаблівы ў лёсе паэта. З-за яго ў рэшце рэшт ён і загінуў. А. Дудар разам з паэтамі М. Чаротам, М. Зарэцкім, П. Галавачом, А. Вольным, В. Кавалём, В. Сташэўскім, В. Маракавым вызнайной сесіяй ваеннай калегіі Вярхоўнага суда ССР, якая лютавала ў Мінску ў канцы кастрычніка 1937 г., быў асуджаны да вышэйшай меры пакарання. Прыгавор быў выкананы тэрмінова — назаўтра ж, 29 кастрычніка 1937 г. Напэўна, такога ніколі не было ў гісторыі сусветнай цывілізацыі, каб тая ці іншая нацыя страціла ў адзін дзень адразу восем паэтаў. А можа, і больш...

Сення мы можам расказаць больш падрабязна і з дакументальнай дакладнасцю аб пакаранні паэта.

З трапятаннем і душэўным хваляваннем узяў я ў рукі тоненькую папку з цёмна-зялёнага кардону. Яна зусім новая і зусім чыстая. На ёй напісана прозвішча — Дайлідовіч Аляксандр Аляксандравіч і нумар — 9940-с. Гэты нумар, як дзесяткі, сотні тысяч іншых, — злавесны знак нашай трагічнай гісторыі.

Разгортаю папку. У ёй — яшчэ адна, жоўта-шэрая папяроявая з грыфам «АБ'яднаная дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне». На ёй пазначана, што справа А. Дудара пачата 22 сакавіка 1929 г. Шмат (аж дзесяць!) розных адмецін — нумарацый. Дзевяць з іх закрэслены. Справа заінвентарызавана, гэта значыць узята на ўлік у архіве ў 1941 г. Апошні штамп — «Учтено в 1962 г.».

Я быў упэўнены, што менавіта ў гэтай папцы знаходзіцца верш А. Дудара, які шукаў даўно.

Упершыню пра верш «Пасеклі наш край папалам» я пачуў у 1977 г. Тады разам з адным даволі дасведчаным, але вельмі ж дагматычным гісторыкам я працаваў над даведкай для бюро ЦК КПБ пра У. М. Ігнатюскага. У матэрыялах камісіі У. Затонскага, якая правярала ў маі 1929 г. выкананне ў Беларусі дырэктывы ЦК ВКП(б) аб правядзенні нацыянальнай палітыкі, пэўнае месца было адведзена інцыдэнту з вершам А. Дудара «Пасеклі наш край папалам». Ацэнка яго ў дакладзе Затонскага была вельмі катэгарычная — нацыяналістычная вылазка класавога ворага на літаратурным фронце. Але самога верша я не бачыў. Дарэчы, тады я даведаўся і пра «Саюз вызвалення Беларусі» (СВБ), які быў створаны ў рэспубліцы ў 20-я гады і органамі ДПУ быў выкрыты ў 1930 г. З таго часу і ішлі даследчыцкія пошукі матэрыялаў пра СВБ і тых, хто праходзіў па

ДОВИЧА Александра Ал-ча по Проводной ул. № 15-а, кв. 2 и возбудить против него уголовное расследование.

ПОМ НАЧ 2 ОТД СО (подпись)
ЧЕРНЫШЕВ
«СОГЛАСЕН» НАЧ СО (подпись)
СОБОЛЕВ
«УТВЕРЖДАЮ» ЗАМПРЕД ГПУБ (подпись)
ЗАВИН

Пасля гэтай пастановы ў папцы пад нумарам 2 падшыты пажоўклы ліст паперы, на якім надрукаваны на пішучай машыцы з сіняй стужкай верш. Аўтограф, на жаль, няма. Як высветліцца з «дадатковых» паказанняў А. Дудара, арыгінал ён пераваў некалькі месяцаў назад. Напэўна, калі адчуў першы сігнал бяспекі.

Верш без назвы, але ў многіх матэрыялах канца 20-х — пачатку 30-х гадоў быў азагалоўлены па першым радку — «Пасеклі наш край папалам».

І вось праз амаль шэсць з паловай дзесяцігоддзяў ён упершыню прыходзіць, як гавораць, да масавага чытача. Верш, які «вызначыў» лёс самабытнага таленавітага паэта.

Пасеклі наш край папалам,
Каб панская вытаргаваць ласкі.
Вось гэта — вам, а гэта нам,
Няма сумлення ў душах рабскіх.
І цягнем мы на новы строй
Старую песню і чуваю,
Цыгане шумяно таллою
Па Бесарабіі начуваюць...

За ўсходнім дэспатам-царом
Мы бегаем на задніх лапках,
Нью-Йорку грозім нулаком
І Чамберлена лаем трапна.
Засыплем шапкамі яго,
Ура, ура, патопім ў соплях.
А нас, тым часам, з год у год
Тут прадаюць у разброд і оптам.

Мы не шкадуем мазалёў,
Мы за чужыя пранілены роім,
Але без торгу і без слоў
Мы аддаем сваіх герояў.

Не смеем нават гаварыць
І думаць без крамлёўскай візы.
Без нас усё робяць манляры,
Ды міжнародныя падлізы.
Распаўся б камень ад жалыбы,
Калі б ён знаў, як торг над нами
Вядуць маскоўскія рабы
З вялікапольскімі панамі.

О, ганьба, ганьба! У нашы дні
Такі разлом, туга такая!
...! Баюць байкі баюны
Северо-западного края...
Плююць на сонца і на дзень!
О, дух наш вольны, дзе ты, дзе ты?
Ім муравёўскі б гальштук ўдзець,
Нашчаднам муравёўскім гэтым...

Але яшчэ глушыць кроў.
Гарыць душа і час настане.
Калі з-за поля, з-за бароў
Па-беларуску сонца глянэ.

Тады мы ў шэрагах сваіх
Быць можа шмат каго не ўбачым.
З тугою ў сэрцы ўспомнім іх,
Але ніколі не заплчым.

А дзень чырвоным зацвіце
І мы гукнем яму «Дабрыдзень».
Ці са шчытом, ці на шчыце
У краіну нашу зноў мы прыдзем.

Вядома ж, калі заведзена крмінальная справа і ёсць пастанова аб правядзенні вобыску, дык павінен быць і ордэр. Так, у такіх выпадках памылкі выключаны. Рэвалюцыйная «законнасць» захоўвалася. Ордэр на вобыск за № 2711 выпісаны 20 сакавіка 1929 г. і выданы супрацоўніку ДПУ Чарнышоў. У той жа дзень ён яшчэ з адным супрацоўнікам ДПУ правядае вобыск у кватэры Дудара па Правадой вуліцы. У якасці панятога аказалася жонка паэта — Наталія Вішнёўская. У час вобыску ніякіх скаргаў з боку гаспадароў кватэры не было заяўлена. У пратаколе вобыску, які падпісалі Дудар, Вішнёўская і Чарнышоў, было толькі адзначана, што «Ізъято 19 стихов писанных по-белорусски и 3 письма». Пратакол не сведчыць аб тым, якія вершы забралі з п'сьмовага стала паэта ў АДПУ

Скажы па свайму слова,
Крыкнуць — ты шавініст.
Будзіць волатаў носці,
Будзіць сафійскі зван.
Прышлі вы да нас у госці
І нам надзелі ярмо.

А вось і другі верш, акуратна перапісаны паэтам на стандартным лісце паперы. Але і гэты твор ён не мог рыхтаваць да друку, бо, несумненна, быў упэўнены, што ў Савецкай Беларусі яго ніхто не апублікуе. Пад ім, як і пад папярэднім, няма даты. Гэтыя акалічнасці наводзяць на думку аб тым, што абодва вершы былі перапісаны паэтам па прапанове следчага ДПУ.

Я радзіўся за хатай пад плотам,
Дзе з крапіваю шпэцацца вецер.
А мой край — лясны ды балоты
Даражэй мне за ўсё на свеце.

Усё люблю я ў табе, край мілы —
Край мужычага хамскага роду,
Край, дзе з цэлага свету грамілы
Да багачы шукалі дарогу.

Хто імя беларуса не ганіў,
Хто не сраў у мужычых хатах,
Хто людзей не таптаў пад нагамі —
Той заўсёды мне будзе братам.

Хто ж мой край абісмляў, абісмлявіў,
Згвалтаваў беларускія мары —
Хай спытае паноў у Варшаве,
Хай спытае маскоўскіх жандараў.

Знае ўсім, як лясная варта
Шанавала нязваных гасцей.
Было ўчора так, будзе заўтра.
Курганам не схаваць насцей.

Беларус я — радзіўся пад плотам,
Дзе з крапіваю шпэцацца вецер.
Родны край мой — лясны і балоты
Даражэй мне за ўсё на свеце.

Я не буду ацэньваць мастацкія вартасці вершаў. Гэта справа паэтаў і крытыкаў-прафесіяналаў. Але скажу, што іх ідэйны змест гучаў адкрытым выклікам «мудрай нацыянальнай палітыцы кампартыі».

На наступны дзень пасля таго, які быў праведзены вобыск, г. зн. 21 сакавіка 1929 г., следчы Чарнышоў паставіў: «Настоящее дело принять к своему производству и копию сего постановления направить прокурору по ГПУ для сведения».

Пасля гэтага дакумента ў справе знаходзіцца пратакол допыту Алясея Фаміча Адамовіча, які на той час працаваў на меснікам наркамзема. Чаму А. Адамовіча, а не каго-небудзь іншага? На гэтае пытанне дае адказ пратакол допыту А. Дудара, які быў складзены яшчэ 20 сакавіка. Дыптаў Алясея Фаміча на наступны дзень сам начальнік сакрэтнага аддзела Паўнамоцнага Прадстаўніцтва АДПУ БВА і ДПУ БССР Соболеў. Бачыце, усё рабілася ў адпаведнасці з рангамі. Вось гэты пратакол:

«Встречался с Дударом на его квартире раза два (во время приезда Горького и потом осенью). При встречах на квартире Дударь читал мне свои стихи, но чтобы читать стихотворение «Пасеклі наш край папалам», не помню. О стихотворении зашла речь, когда Дударь был у меня перед партсъездом на службе в НКЗ. Он приходил попросить некоторые книги и журналы. Зашла речь о стихотворениях, которые ходят по рукам. Говорили о стихотворении, которое написал в Москве Гессен. Дударь прочел мне стихотворение и я попросил, чтобы он дал переписать. После партсъезда я читал стихотворение тов. Василевичу, а затем на квартире у Чарота, когда последний был болен. Тов. Василевич взял у меня и переписал. Это было в комнате, где помещается библиотека, а Чарот лежал в другой на постели. О стихотворении говорил с тов. Пецюкевичем в Москве, т. Мицнюковым.
Больше не помню с кем говорил. Стихотворения не распространял.
Аляксей Адамовіч».

22 сакавіка Чарнышоў дыптаў Наталію Вішнёўскую — жонку паэта. Пра яе ў штампе-праэмануле пратакола допыту сказана: дачка служачага, беларуска, сту-

Другі раз з Алесем Адамовічам, калі ён звярнуўся да мяне з просьбай даць яму перапісаны вершы, я сустраўся пры наступнай абставінах: было гэта прыблізна 6-й гадзіне ўвечары ў канцы 1928 г. ці ў пачатку 1929 г. Я з дому накіраваўся на кватэру да А. Адамовіча, дзе мне трэба было ўзяць нейкі часопіс. У кватэру зайшоў я не даваўшы, таму што сустраўся з ім у самай браме. На маё пытанне даць мне часопіс Адамовіч сказаў, што часопіс у яго кабінэце, і прапанаваў мне з ім туды пайсці. У кабінэце, атрымаўшы часопіс, я яму прадэманстравваў вершы, якіх Адамовіч перапісаў. Дзе звярнуўся Адамовіч з просьбай даць яму вершы, ці ў кабінэце, ці на вуліцы, я не памятаю. Прыблізна ў гэты самы час Аляксандр Адамовіч звярнуўся да мяне з прапановай распрацаваць на ўмовах Беларускай артыкул Валабуева, які прадстаўляе сабой эканамічнае абнаўленне нацыяналістычных тэорый Шумскага і Хвілёвага. Аляксандр Дудар».

Назаўтра допыт паэта працягваўся, і веў яго, як і першы раз, следчы Сікорскі. Той самы Сікорскі, талент якога разгорнецца пры фабрыкаці гучнай справы «Саюз вызвалення Беларусі», быццам бы існаваўшага да сярэдзіны 1930 г. Дарчы, тады, у ліпені — снежні 1930 г., яны ізноў сустрагнуцца ў ДПУ Беларусі.

А. Дудар дапытваўся ў ДПУ ў сакавіку 1929 г. чатыры разы. Усе допыты зафіксаваны ў пратаколах. Прачытаем яшчэ адзін пратакол — ад 21 сакавіка. «Прад'ялены мне набросак верша, які пачынаецца словамі «Ці не блудзяць на твары» і закончваецца «І нам надзея ў яры», напісаны мною ў 1925 годзе ў Полацку і прысвечаны дзейнасці полацкіх чорнасопнікаў, якія ў будучым прымаюць удзел у вялікадзяржаўным выступленні Пшчолкі ды іншых у Полаччыне і з дзейнасцю якіх мне даводзілася сустракацца на кожным бадай што ірону. Канец верша павінен быў закочаць перасцярогу і напамінаць аб тым, што час змяняўся і ранейшае звярнуцца не можа. Скончыўшы (верш) здаў бы ў друку. Верш Сасюры напісаны ім для мяне, хоць і можна разглядаць у некаторых сваіх момантах як контррэвалюцыйны, але безумоўна не мае сувязі з творчасцю Сасюры і, мабыць, быў напісаны пад уплывам якіх-небудзь асаблівых нягод. Верш гэты Сасюра чытаў сам некалькі разоў у Менску, пра тое ж, што ён знаходзіцца ў мяне, я забываю».

Верш пад назвай «Anno perfectio» прысвечаны выступленню «Узвышша» ў артыкулах Кулчэвіча ў апошніх нумарах, а таксама некаторымі іншымі артыкуламі ў тым жа часопісе.

Аляксандр Дудар».

У наступных допытах следчы ДПУ, напрыклад, цікавіліся ў паэта, ці чуў ён што-небудзь аб вершы, прысвечаным падзелу беларускай зямлі, надрукаваным у першым нумары часопіса «Беларуская культура», які выйшаў у ліпені 1927 г. у Вільні. На такое пытанне ён адказаў ухільна: «Гутаркі аб гэтым вершы былі і ў іх выказвалася думка, што верш, калі судзіць па стылю, належыць Дубоўку, які знаходзіцца ў Маскве».

Допыты бунтарскага паэта, а таксама паказанні сведка належала замацаваць адпаведнай пастановай «Аб прыцягненні да следства ў якасці абвінавачанага»:

«1929 г. сакавіка 23 дню ў г. Менску. Я, пам. нач. 2 ад. сакр. А. ДПУБ — ЧАРНЫШОУ разгледзеўшы справу ў звязку, што данымі якія маюцца ў справе гр-н ДАЙЛІДОВІЧА Алякс. Алесевіч у дастатковым памеры высведчаецца ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с харантару, і што абвінавачванне гэта знаходзіць сабе пацвярджэнне ў паказаннях сведка і самаго абвінавачанага, а дзеля гэтага, кіруючыся 128, 129 арт. арт. КПК ПASTANAVIYU:

Гр. ДАЙЛІДОВІЧА А. А. апытаць у якасці абвінавачанага па гэтай справе, прадаўжыўшы абвінавачванне ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с харантару, г. зн. у злычынстве, прадугледжаным 72 арт. КК БССР (58 арт. п. 10 КК РСФСР) аб чым абвясціць яму пад распіску і копію гэтай пастановы накіраваць пракурору НКЮ БССР па ДПУБ для ведама.

ПАМ. НАЧ. 2 АД. САКР. АД. (падпіс) ЧАРНЫШОУ.
«ЗГОДЗЕН»: НАЧ. САКР. АД. (падпіс) СОБАЛЕУ.
«ЗАЦВЕРДЖАЮ»: НАМ. СТАРШЫНІ ДПУ БЕЛ (падпіс) ЗАЛІН.

Чытаў А. Дайлідовіч».

Бачыце, і гэты раз усё чын чынам — у адпаведнасці з артыкулам карна-працэсуальнага кодэкса (КПК) прадаўжана «абвінавачванне ў пісанні і распаўсюджванні вершаў а/с (антысавецкага) харантару». А гэтае ж злычынства прадбачліва было прадугледжана адпаведнымі артыкуламі карных кодэксаў (КК) БССР і РСФСР. Абвінавачанне абвешчана пад распіску і копія пастановы накіравана для ведама пракурору Наркмяста БССР, які ажыццяўляў нагляд за органамі Дзяржаўнага Палітычнага Упраўлення. Калі б пракурор знайшоў парушэнні закона, ён спыніў бы справу і патрабаваў бы пакараць яе ініцыятару. Але ж, доўгі час працуючы з матэрыяламі аб палітычных рэпрэсіях у Беларусі, я не сустраў фактаў, калі пракурор адмяняў бы хоць адну пастанову ДПУ як незаконную ці недастаткова абгрунтаваную. У мяне склаўся такое ўражанне, што не пракуратура Наркмяста наглядвала за дзейнасцю ДПУ, а яно кантралявала і пракурораў і астатніх супрацоўнікаў юстыцыі. Агульны ж пільны нагляд за тымі і іншымі вялі сакратары ЦК КП(б)Б і яго адпаведны галіновы аддзел.

У той жа дзень 23 сакавіка памочнікам начальніка 2 аддзялення сакрэтнага аддзела Чарнышовым была прыята яшчэ адна неабходная ў такіх выпадках пастанова — «Аб абранні меры перася-

чэння, не звязанай з пазаўленнем волі». З ёю пагадзіліся, паставіў свой подпіс начальнік сакрэтнага аддзела Собалеў і зацвердзіў яе намеснік старшыні ДПУ Залін. У ёй, у прыватнасці, сказы: «...зважаючы, што абвінавачаны мае сталае месца жыхарства, і што даных аб тым, што абвінавачаны можа счырыць следы злычынства, не маецца, кіруючыся пп. 144, 145, 147 арт. КПК

ПАСТАНОВІУ:

меры перасячэння супроць абвінавачанага Дайлідовіча Алякс. Алесевіча абраць падпіску аб нявыездзе з г. Менска, аб чым і абвясціць».

А днём раней А. Дудар на малюсенькім лістку паперы напісаў:

«Падпіска. Даю гэту падпіску паўнамоцнаму прадстаўніцтву ДПУ БВА ў тым, што абавязуюся не выязджаць з гораду Менска без дазволу ДПУ, у чым падпісаваўся 22.III.29 г. Алякс. Дудар (Дайлідовіч)».

Справа А. Дудара так хутка стваралася, што спачатку бралася падпіска аб нявыездзе, а затым ужо прымаўся адпаведная пастанова.

25 сакавіка Чарнышоў аб'явіў пад распіску А. Дудару аб заканчэнні папярэдняга следства па справе і запытаў яго, чым ён можа дапоўніць свае паказанні. Але паэт нічога больш не мог дадаць да сказанага і паставіў свой подпіс пад «Праколам абвясчэння аб сканчэнні папярэдняга следства».

У гэты ж дзень следчым была прынята яшчэ адна — апошняя з яго боку пастанова, якая была зацверджана па існаваўшых тады правілах старшынёй ДПУ Беларусі Р. А. Пілярам. Згодна з ёй справа паэта накіроўвалася «в Особое Совецание при Коллегии ОГПУ для внесудебного разбирательства на предмет высылки Дайлидовича из пределов БССР». У гэтым дакуменце ёсць цікавая дэталі. У ім сказана, што «объявляемый Дайлидович освобожден под подписку о невыезде». Гэта наводзіць на думку, што А. Дудар некалькі дзён знаходзіўся пад вартай. Але другіх якіх-небудзь сведчанняў гэтага няма.

Тым часам, калі вырашаліся неабходныя працэдурныя пытанні і адна за адной падшываліся ў справу паперкі, у ДПУ БССР прыйшоў важны дакумент з Наркмяста рэспублікі.

«Заключение»

Пом. прокурора республики по ГПУ Бел. по делу № 9420 по обвинению гр-на Дайлидовича Александра Александровича по 72-а ст. УК БССР.

1929 года марта 26 дня, рассмотрев настоящее дело в порядке Положения о правах ОГПУ по части административных высылки, ссылки и заключения в концентрационный лагерь и принимая во внимание:

- 1) что постановление ГПУ Бел. от 25 марта сего года соответствует собранным по делу материалам,
- 2) что несмотря на отсутствие в деле достаточных улик для предания обвиняемого ДАЙЛИДОВИЧА суду по признакам преступлений, предусмотренного по 72-а ст. УК БССР, пребывание его в пределах БССР, как пограничной полосе, является в настоящее время социально-опасным, а посему

ПОЛАГАЛ БЫ:

Настоящее дело на основании приказа ОГПУ за № 172 от 2/IV-1924 г. направить в Особое Совецание при Коллегии ОГПУ для внесудебного рассмотрения и высылки обвиняемого ДАЙЛИДОВИЧА из пределов БССР на срок, по усмотрению Особого Совецания.

Меру пресечения обвиняемому ДАЙЛИДОВИЧУ до рассмотрения дела в ОГПУ оставить прежнюю — подписку о невыезде

Пом. прокурора Республики по ГПУ Бел. (подпись) Кипарисов».

Вельмі цікавы дакумент. З яго мы шмат чаго даведваемся. Напрыклад, аб тым, што ў сваіх дзеяннях пракурор кіраваўся «Положением о правах ОГПУ по части административных высылки, ссылки и заключения в концентрационный лагерь». А такое палажэнне магло быць зацверджана ЦВК СССР. Значыць, згодна з ім Аб'яднанае Дзяржаўнае Палітычнае Упраўленне мела права без суда адпраўляць грамадзян не толькі ў ссылку, але і ў канцлагеры.

З гэтага заключэння відаць, што справы, аналагічныя справе А. Дудара ў адпаведнасці з загадам АДПУ ад 2 красавіка 1924 г., накіроўваліся ў Асобую нараду пры Калегіі АДПУ для несудовага разгляду. Атрымлівалася нейкая недарэчнасць — ДПУ Беларусі дзейнічала па загадах АДПУ з Масквы, і яно добра ведала, куды накіроўваць для разгляду справы, якія ім заводзіліся. Навошта гэта трэба было рабіць з удзедам рэспубліканскай пракуратуры? Каб надаць выгляд псеўдазаконнасці? Па сутнасці ж, нічога не мянялася. Пракурор Кіпарысаў бачыў, што ў справе не хапае «улик для предания обвиняемого Дайлидовича суду по признакам преступления, предусмотренного по 72-а ст. УК БССР». Між тым, ён палічыў, што знаходжанне яго ў БССР, як пагранічнай паласе, з'яўляецца сацыяльна-небяспечным і А. Дудар падлягае высылцы з БССР на тэрмін, які павінна была вызначыць Асобая нарада.

Проз тры дні, 29 сакавіка Асобая нарада пры калегіі АДПУ пастанавіла:

«Дайлидович (Дудар) Александр Александрович — выслать из Белоруссии. Лишить права проживания в Москве, Ленинграде, Харькове, Киеве, Одессе, Ростове н/Д, озн. губ. и округах, сроном на три года. Секретарь коллегии ОГПУ (подпись неразборлив)».

Высылка паэта цягнулася два гады і чатыры месяцы. Месца яе — Смаленск. 23 ліпеня 1931 г. Асобая нарада пры Калегіі АДПУ змяніла ранейшую пастанову і дазволіла А. Дудару свабоднае пражыванне па ўсёй тэрыторыі СССР.

На гэтым можна было б паставіць кропку. Але наш расказ пра А. Дудара будзе не поўны, калі не ўспомнім яшчэ некаторых фактаў яго біяграфіі, якія, дарэчы, да гэтага часу не згадваюцца ў навуковай і мемуарнай літаратуры.

22 ліпеня 1930 г. у Смаленску А. Дудар быў зноў арыштаваны. На гэты раз па справе СВБ. Ва ўнутранай турме ДПУ Беларусі паэт пісаў не вершы, а ўспаміны-паказанні. Амаль шэсць месяцаў ён прасядзеў пад следствам, і даў разгорнутыя і грунтоўныя ўласнарачныя тлумачэнні аб сваёй творчасці. Але 15 студзеня 1931 г., калі следства падыходзіла да канца, яго разам з некаторымі іншымі паэтамі, пісьменнікамі і навукоўцамі — усяго 18 чалавек — нечакана вызвалілі з-пад варты. Можна, у ЦК КП(б)Б і ДПУ Беларусі палічылі, што за нафта многа паэтаў і пісьменнікаў на адну справу — аж 15? Сярод асуджаных калегіяй АДПУ 10 красавіка 1931 г. на пяцігадовую высылку — А. Бабарэка, М. Гарэцкі, У. Дубоўка, У. Жылка, В. Ластоўскі, А. Пушча, Н. Чарнушэвіч і іншыя. А. Дудар і так лічыўся ў высылцы — першы прыгавор яму яшчэ не адмянілі. І яму прыйшлося вярнуцца ў Смаленск.

Пасля адбыцця высылкі А. Дудар вярнуўся ў Мінск і прадоўжыў творчую працу. Ён піша пэзмы «Слуцк» (1934) і «Вайна за мір» (1932), нізку вершаў «Палескія ночы» (1936), якія «адлюстравалі героіку рэвалюцыйнай барацьбы, сацыялістычныя пераўтварэнні ў горадзе і вёсцы» (ЭліМБ). Але ў гэты час ён большую ўвагу надае перакладчыцкай рабоце.

Ночку 31 кастрычніка 1936 г. у дзверы кватэры нумар два па Правадой вуліцы пастукалі супрацоўнікі НКУС БССР на чале з начальнікам з аддзялення НКУС Самуілам Шліфенсонам і прадаўжылі ордэр на вобшы і арышт. Яны забралі з сабою 100 пісем, 6 блакнотаў, рознай перапіскі 262 лісты, розных асобных рукапісаў 25 і 71 фатаграфію. Канфіскавана перапіска, кнігі і фатаграфіі па існаваўшых інструкцыях НКУС падлягалі знішчэнню, што, напэўна, і было зроблена.

Першы пратакол допыту А. Дудара датаваны 2 лістапада 1936 г. Прыводзім першае пытанне, якое яму было паставлена і адказ на яго.

«ВОПРОС: Следствию известно, что Вы являетесь участником контрреволюционной организации. Расскажите, когда, как и при каких обстоятельствах Вы были в эту организацию вовлечены?»

ОТВЕТ: Признано, что я действительно являюсь участником контрреволюционной нацдемовской организации. Вовлечен в нее я был при следующих обстоятельствах. После взорвания в 1931 г. из высылки в г. Смоленск, я в Минске встретился со своими старыми друзьями Заречким Михаилом Ефимовичем и Волным Анатолием Устиновичем. Заречкий и Волный в свое время были связаны с руководителями нацдемовской организации Некрашевичем, Жилуновичем, Игнатовским и Адамовичем Алесем...».

Далей пайшлі прозвішчы тых, хто «завербаваў» яго ў арганізацыю, каго ён, хто «удзельнічаў» у яе дзейнасці. Першы допыт правёў сам наркам унутраных спраў БССР камісар дзяржбаспекі 2 ранга Ізраіль Лялеўскі.

Апошні пратакол допыту А. Дудара датаваны 10 мая 1937 г.

У пачатку верасня 1937 г. было сфармулявана абвінавачванне, якое зацвердзіў 8 верасня ўжо іншы наркам унутраных спраў БССР — Барыс Берман. А. Дудар абвінавачваўся ў тым, што:

«1. Являлся активным участником объединенной контрреволюционной шпионско-террористической национал-фашистской организации, конечной целью которой было отторжение насильственным путем БССР от Советского Союза.

2. Установил блок с троцкистами-террористами Гессеном и Розенблюмом для совместной контрреволюционной террористической деятельности против ЦК(б) Советского правительства и их руководителей.

3. Был осведомлен о террористических установках и о переходе на путь террора.

4. Установил блок с украинскими национал-фашистами для совместной борьбы против ВКП(б) и Советского правительства.

5. Вербовал в национал-фашистскую организацию других лиц.

6. Систематически проводил контрреволюционную национал-фашистскую агитацию среди писателей.

7. Составлял и распространял контрреволюционные национал-фашистские произведения.

Вследствие изложенного Дайлидович (Дудар) Александр Александрович подлежит преданию суду Военной Коллегии Верховного Суда СССР на основании закона от 1-го декабря 1934 г.».

Што гэта за антычалавечы закон? 1 снежня 1934 г., у дзень забойства С. М. Кірава, была прынята пастанова Прэзідыума ЦВК СССР «Аб парадку вядзення спраў па падрыхтоўцы ці здзяйсненні тэрорыстычных актаў». Тэрміны

вядзення следства па такіх справах абмяжоўваліся 10 днямі, абвінавачнае заключэнне абвінавачваемаму ўручалася за суткі да суда. Справы разглядаліся без удзелу пракурора і адваката. Касацыйнае абскарджанне і падача хадэйніцтва аб памінаванні не дазваляліся, смяротны прыгаворы выконваліся неадкладна. Аналагічны парадак уведзёўся ў верасні 1937 г. па справах аб шкодніцтве і дыверсіях, што практычна адкрыла магчымасць прымяняць яго ў адносінах да любога чалавека.

27 кастрычніка 1937 г. адбылося падрыхтоўчае пасяджэнне Ваеннай Калегіі Вярхоўнага суда СССР, на якім было вырашана справу А. Дудара заслужыць на закрытым пасяджэнні без выкліку сведка і без бакоў абвінавачвання абароны. Докладчык — карпусны ваенны юрыст Матулевіч. Ён жа быў прызначаны і старшынёй судавага пасяджэння. Нягледзячы на тое, што яно было закрытае, пратакол усё ж вёўся.

«Протокол»

закрытага судовага засядання выездной сессии Военной Коллегии Верховного Суда СССР

28 октября 1937 г. город Минск. Председательствующий — корвоенирист т. Матулевиц.

Члены диввоенирист т. Милановский и бригавоенирист т. Зарянов, Секретарь военный юрист 2-го ранга тов. Кудрявцев.

Заседание открыто в 15 час. 00 мин. Председательствующий объявил, что подлжит рассмотрению дело по обвинению Дайлидовича — Дудара Александра Александровича в преступлении, предусмотренном ст. ст. 70 и 76 УК БССР. Секретарь доложил, что подсудимый в суд являлся и что свидетели по делу не вызывались.

Председатель удостоверяется в личности подсудимого и спрашивает его, вручена ли ему копия обвинительного заключения, на что подсудимый ответил, что получил. Подсудимому разъяснены его права на суде и объявлен состав суда.

Подсудимый никаких ходатайств, а также отвода составу суда не заявил. По предложению председательствующего секретарем оглашено обвинительное заключение.

Председательствующий разъяснил подсудимому сущность предъявленного ему обвинения и спросил его, признает ли он себя виновным, на что подсудимый ответил, что виновным себя признает во всем, кроме ст. 76 УК БССР. Свои показания на предварительном следствии подтвердил полностью.

Больше дополнить судебное следствие ничем не имеет. Председательствующий объявил судебное следствие законченным и предоставил подсудимому последнее слово, в котором он заявил, что он много принес вреда Советской власти и партии и вероятно потерял всякие права на помилование, но он все же просит оставить ему жизнь, чтобы хоть крохотную долю своей вины загладить тяжелым трудом.

Суд удалился на совещание. По возвращении суда с совещания Председательствующий огласил приговор.

В 15 ч. 15 м. заседание закрыто. Председательствующий корвоенирист (подпись) Матулевиц.

Секретарь военный юрист 2 ранга (подпись) Кудрявцев».

Пасля пратакола допыту ў справе падшыты «Приговор».

«Именем Союза Советских Социалистических Республик выездная сессия Военной Коллегии Верховного Суда Союза ССР в составе... На основании изложенного и руководствуясь 319, 320 ст. УПК БССР приговорил:

Дайлидовича (Дудара) Александра Александровича подвергнуть высшей мере уголовного наказания — расстрелу, с конфискацией всего лично ему принадлежащего имущества.

Приговор окончательный, обжалованию не подлежит и в силу постановления ЦИК СССР от 1 декабря 1934 г. подлежит немедленному исполнению».

Прыгавор падпісаны старшынёй і членамі суда.

Вось такі суд і прысуд.

У справе А. Дудара за 1937 г. апошняй з'яўляецца даведка пад грыфам «Секретно»:

«Приговор о расстреле Дайлидовича Дудара Александра Александровича приведен в исполнение в гор. Минске 29.X.1937 г. Ант о приведении приговора в исполнение хранится в Особом архиве 1-го спецотдела НКВД СССР том № 8, лист 155. Нач. 12 отд. 1 спецотдела НКВД СССР лейтенант госбезопасности (подпись) Шевелев».

Такія даведкі калі-нікі сустракаюцца ў справах. Нават ёсць такая даведка аб выкананні прыгавора аб расстреле ката Яжова — яна захоўваецца ў асобым архіве 1-га спецотдела НКУС СССР у томе № 19. Гэтыя дакументы сведчаць аб тым, што выкананне смяротных прыгавораў акціравалася, што бухгалтэрыя па ведамству смерці вялася пунктуальна. Гэтыя лічбы народнай трагедыі абагульняліся ў справаздачах. Я ўпэўнены, што такія дадзеныя надзейна захоўваюцца і па сённяшні дзень у незгарэлых сейфах архіва МУС Расійскай Федэрацыі. І пры вялікім жаданні можна адкрыць яшчэ адну вялікую тайну — дзе ляжаць лепшыя сыны нашай Бацькаўшчыны.

...У чэрвені 1956 г. Яўгенія Аляксандраўна Дайлідовіч, родная сястра паэта, звярнулася ў ваенную пракуратуру Саюза ССР з хадэйніцтвам аднавіць справядлівасць у адносінах да брата. 21 верасня 1957 г. ваенная калегія Вярхоўнага суда СССР разбітвала А. Дудара па прыгавору 1937 г. па матывах адсутнасці саставу злычынства.

І ТАДЫ ЗРОБІМ ШМАТ ДОБРАГА...

З прэс-канферэнцыі Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага ФІЛАРЭТА, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі для прадстаўнікоў замежных сродкаў масавай інфармацыі, якая адбылася ў Мінскім Епархіяльным Упраўленні 8 снежня 1992 года

— Ці існуе тэндэнцыя адсаблення Беларускай Праваслаўнай Царквы ад Маскоўскага Патрыярхата?

— На Беларусі была спроба ўтварыць аўтакефальную Праваслаўную Царкву ў 20-х гадах і ў перыяд фашысцкай акупацыі. У сучасны момант мы можам сустрэць гэту ідэю і пачуць яе як пытанне да Царквы, але такіх тэндэнцый, якія б выходзілі з царкоўных колаў, ад царкоўнай іерархіі або святароў Беларускай Праваслаўнай Царквы, на сёння няма.

Справа ў тым, што рост нацыянальнай самасвядомасці ў Царкве ёсць, але пасля вайны ў нас доўгі час была магчымасць мець на тэрыторыі ўсёй Беларусі толькі адну Мінскую епархію. Толькі з пачаткам перабудовы ў краіне мы змаглі пачаць працэс адраджэння старажытных беларускіх епархій. Памесны Сабор Рускай Праваслаўнай Царквы задаволіў нашу просьбу аб утварэнні на тэрыторыі Беларусі Экзархата. Гэтым пэўна самастойнасць ужо дадзена нашай Царкве. Мы маем зараз 10 епархій, свой Сінод, які вырашае ўсе ўнутраныя справы Беларускай Царквы. Наколькі я разумю сёння настрой епіскапата і святароў, мы б не хацелі выходзіць са складу Маскоўскага Патрыярхата, таму што мы ад яго мелі шмат добрага, духоўнай апекі і дапамогі — вельмі вялікай дапамогі, асабліва ў пасляваенны перыяд.

— Ці можна лічыць, што пасля другой сусветнай вайны Праваслаўная Царква на Беларусі развілася свабодна, не церпячы ніякіх праследванняў? Які стан праваслаўна-каталіцкіх адносін на Беларусі сёння?

— Адрозны пасля вайны Праваслаўная Царква на ўсёй тэрыторыі Савецкага Саюза атрымала добрыя ўмовы для свайго адраджэння. Але гэта было нядоўга, і з 1958 года злыя хвалі пачалі находзіць на нашу жывіцу. З аднаго боку, хрушчоўская «адліга» — у цэлым для дзяржавы, з другога — вялікія цяжкасці для Праваслаўнай Царквы: зменшылася больш чым на 50 працэнтаў колькасць яе прыходаў. Гэта зведзла і Беларуска Царква. На 1978 год, калі я атрымаў назначэнне на Мінскую кафедру, на Беларусі было 360 праваслаўных прыходаў. За апошнія тры гады гэтая лічба павялічылася і зараз складае 760.

Што тычыцца адносін паміж Праваслаўнай і Каталіцкай Царквамі, то ў нас не было і, я б сказаў, няма канфліктаў такіх вострых, якія мы назіраем на Украіне.

— Як Ваша Высокапраасвяшчэнства ацэньвае перспектывы экumenічнага збліжэння Праваслаўнай і Каталіцкай Царкваў? Можна пачуць, што Праваслаўная Царква з'яўляецца інструментам русіфікацыі, а Каталіцкая — паланізацыі Беларусі: у якой ступені гэта праўдзіва?

— Наконт экumenічнай перспектывы... Магу сказаць, што наша Праваслаўная Царква стаіць на экumenічных пазіцыях і шкадуе, што сёння ідэя экumenізма скампраметавана і пратэстанцкімі, і Каталіцкай Царквамі, якія скарысталіся свабодай дзеянняў на тэрыторыі былога Савецкага Саюза і забыліся на нашы сяброўскія і брацкія адносіны, якія нам не так лёгка даліся. Руская Праваслаўная Царква вельмі многа рабіла для таго, каб у цяжкіх умовах таталітарнай дзяржавы развіваць рэлігійныя, міжрэ-

лігійныя і міжканфесійныя адносіны, улічваючы і заўсёды з вялікай адказнасцю ўсведамляючы, што на тэрыторыі Савецкага Саюза Царква Праваслаўная — Царква-лідэр. Калі змянілася палітычная сітуацыя, з'явілася магчымасць свабоднай пропаведзі, пачалася літаральна экспансія пратэстанцкіх прапаведнікаў і Каталіцкай Царквы, а яшчэ правільней было б сказаць — Ватыкана. Маючы добрыя адносіны з многімі каталіцкімі іерархамі і разважаючы з імі наконт той сітуацыі, якая на сёння складалася, мы адчувалі і проста чулі з іх вуснаў, што яны не ўхваляюць палітыку экспансіі. На гэту тэму можна шмат чаго сказаць, а ж проста адзначыць факт, што праблема існуе. Мы абмяркоўвалі яе на самым высокім узроўні, знайшлі разуменне і маем надзею, што экumenізм будзе жыць і не перарасце ў прызелітызм — перамаўляванне хрысціян з адной канфесіі ў другую, іх перахрышчванне.

— Як Вы лічыце, Уладыка: адраджэнне грэка-каталіцкай Царквы на Беларусі ўяўляе сабою пагрозу для Царквы Праваслаўнай?

— Пагроза была і ёсць: гэта наша псіўнасць у захаванні веры бацькоў, прынятай у Хрысціянскі Русі. Пагроза — у паўтарэнні гістарычных памылак у адносінах паміж Царквамі. У прынцыпе, унія — гэта непраўдзівы шлях да адзінства ў Царкве і, на мой погляд, гісторыя нас навучыла, што унія прыводзіць не да адзінства, а да канфліктаў і паглыблення падзелу паміж Праваслаўем і Рыма-Каталіцтвам. Аб гэтым вельмі ярка сведчыць гісторыя уніяцкага руху на Беларусі ў мінулым і сучасны падзеі на Украіне. Таму я шчыра кажу прадстаўнікам Ватыкана і Рыма-Каталіцкай Царквы: калі вы хочаце ўскладніць нашы экumenічныя адносіны, калі вы хочаце пасварыць нас адно з адным, то праводзьце палітыку уніі — гэта нецаркоўны, палітычны шлях да царкоўнага адзінства. Я разумю, што ўсім нам, экumenістам, хочацца як мага хутчэй быць аднаўленне адзінства ў Царкве. Але гэта цяжкі шлях багаслаўнага дыялогу, практычнага набліжэння адзін да аднаго, пераадолення грэху падзелу. А шлях палітычны, шлях адміністрацыйнага аб'яднання — ён, вядома, хутчэй дасягне знешняй мэты, але гэта шлях непраўдзівы. Такі мой прынцыповы погляд на гэту праблему, які, натуральна, не выключае магчымасці існавання уніяцкай царквы (дарэчы, называюць уніяцкі абрад «Царквою» няверна, бо гэта, па сутнасці, ёсць каталіцкае веравызнанне, будзем ужываць гэты тэрмін як «тэрмін тэхніку»), не выключае права на стварэнне уніяцкіх абшчын. Аднак, калі яны ўзнікаюць, відаць, што яны ствараюцца штучна, кіруючыся, хутчэй, толькі палітычнымі і нацыяналістычнымі ідэямі, аб якіх была размова.

Сапраўды, існуе такое меркаванне, што на Беларусі ёсць дзве канфесіі: адна — польская, другая — руская, і ў народзе часта гавораць «польская вера» і «руская вера». Мы разумеем гістарычнае паходжанне гэтых паняццяў: гаротная Беларусь заўсёды пакутавала ад тых міжнародных канфліктаў і войнаў, якія праходзілі праз яе землі на ўсход і з усходу на захад.

— У польскай прэсе з'явілася паведамленне, што на Беларусі — 2 мільёны католікаў. Гэта сапраўды так? Якія Вы маеце ўзаемаадносіны з Польскай Праваслаўнай Царквой?

— Ведаеце, мы наогул не надта моцныя ў пытаннях інфармацыі і статыстыкі. У Царкве ўлік праводзіўся калісьці, у далёкія дарэвалюцыйныя часы. За 70 год нас адвучылі весці статыстыку ў прыходах; у савецкі перыяд царкоўная статыстыка была забаронена. Зараз я не змагу адказаць вам дакладна; адзінае, што нам вядома па апошнім перапісе — 450 альбо 460 тысяч жыхароў Беларусі назвалі сябе палікамі. Хто назваўся палікам, той, відаць, адносіць сябе да Каталіцкай Царквы, хаця, безумоўна, ёсць і беларусы-католікі.

Што да нашых адносін з Праваслаўнай Царквой у Польшчы, то яны самыя сяброўскія, братэрскія. У якойсьці ступені, гэта адзіная Царква, калі разважаць з пункту гледжання географічнага, гістарычнага і этнічнага. Калісьці гэта была частка Рускай Праваслаўнай Царквы. Пасля кастрычніцкай рэвалюцыі польскі ўрад патрабаваў аддзялення Праваслаўнай Царквы ў Польшчы і на Беларусі ад Маскоўскага Патрыярхата.

Зараз у нас самыя добрыя адносіны, мы ўзаемна ўдзельнічаем у падзеях і ўрачыствах у жывіцы Праваслаўнай Царквы ў Польшчы і на Беларусі. Нядаўна мы перадалі Польскай Царкве святыя мошчы пакутніка Гаўрыіла Беластоцкага, якія знаходзіліся ў Гарадзенскім кафедральным саборы. Праваслаўныя ў Польшчы з вялікім энтузіязмам успрынялі перанясенне святых у Беласток. Таксама мы можам адзначыць вельмі актыўны ўдзел Польскай Праваслаўнай Царквы ў нашых урачыствах і навукова-царкоўнай канферэнцыі ў час святкавання 1000-годдзя Полацкай епархіі і Праваслаўнай Царквы на Беларусі.

— Ці ёсць беларусы, якія лічаць сябе католікамі?

— Бясспрэчна, ёсць. Ёсць і праваслаўныя палікі.

— Які стан манастава ў Беларускай Праваслаўнай Царкве?

— Духоўным цэнтрам для мужчынскага манастава з'яўляецца Жыровіцкі манастыр, для жаночага манастава — Полацкі манастыр, які нядаўна адраджэўся. Акрамя гэтых двух цэнтраў, у апошні час адраджэўся жаночы манастыр ў Гародні і Магілёве, заснаваны манастыр у Хойніках — Гомельская воўбасць, Чарнобыльская зона. Працэс адраджэння манастыроў працягваецца, і мы рыхтуем да наступнага пасяджэння Сінода рашэнне аб адкрыцці яшчэ аднаго мужчынскага манастыра.

— Колькі вернікаў на Беларусі і як праходзіць працэс вяртання да веры?

— Безумоўна, зараз адбываецца вяртанне людзей да Царквы. Вялікім стымулам у гэтым з'яўляюцца нядзельныя школы. Тэарэтычна, кожны прыход мае магчымасць арганізаваць такую школу. На жаль, не ўсе прыходы могуць зрабіць гэта з прычыны адсутнасці памяшканняў, але большасць прыходаў маюць нядзельныя школы. У іх прыходзяць не толькі дзеці, але і дзеці з бацькамі. Адбываецца адначасовае абвясчэнне Закона Божага і дзецяў, і бацькам. Часта і адміністрацыя сярэдніх агульнаадукацыйных школ запрашае прадстаўнікоў

Царквы на асобныя сустрэчы або для чытання некалькіх лекцый па Законе Божым; некаторыя школы арганізуюць сістэматычныя заняткі па гісторыі рэлігіі, гісторыі хрысціянскай Царквы.

Святароў запрашаюць таксама ў турмы і папраўчыя ўстановы, і мы з радасцю адгукаемся на такія запрашэнні. Людзі, што трапілі ў зняволенне, былі ў свой час далёка ад Царквы, але пасля сустрэч і размоў са святарамі многія духоўна адраджаюцца. Адным наведваннем гэта не заканчваецца: мы прыходзім ужо і спяваць, і прычысцаць, і нават хрысціць. Кіраўніцтва папраўчых устаноў шмат разоў паведамляла нам, што пасянае ў душах вечнае слова Божае дае свае ўсходы, і паводзіны наведнутаў да веры Хрыстовай відэочна змяняюцца да лепшага. Адбываюцца таксама сустрэчы з вайскоўцамі ў месцах іх размяшчэння, што таксама мае станоўчае ўздзеянне. Даволі часта паўстае пытанне аб палкавых свяшчэнніках.

— Якія прыклады пратэстанцкай і каталіцкай экспансіі і прызелітызму на Беларусі?

— Карыстаючыся з свабоды дзеянняў і моцнай прыцягальнасцю долара, пратэстанцкія прапаведнікі адзін за адным і цэлымі кампаніямі прыязджаюць і на Беларусь, і на Украіну, і асабліва — у Расію. Яны арандуецца самыя вялікія пляцоўкі ў гарадах, шчодро плячэць за час для сваіх праграм па радыё і тэлебачанні, шырока скарыстоўваюць усе віды — на жаль! — сучаснай рэкламы, арганізуюць масавыя «фестывалі Ісуса». Гэта можна назваць толькі словам «шоў». Народам царкоўным і з каталіцкага, і з праваслаўнага боку ўсё гэта успрымаецца як горшы спосаб прапаведзі Евангелля. Вядома, людзі збіраюцца: дзейнічае рэклама, да таго ж — дармавое відовішча. Бывае нават цікава, з музычным суправаджэннем, калі прапаведнік выступае пад раэль або аркестр, але самае галоўнае: пасля атрымаеш бясплатна кніжачку. Чаму не схадзіць? Чаму не ўзяць руку, калі прапаведнік запятае: «Хто прыняў сёння Хрыста?» Гэтыя метады здольныя толькі на разавы эффект. Усё гэта непрымальна для нашай псіхалогіі, нашай рэлігійнай свядомасці.

Што да каталіцкай экспансіі, я скажу вам шчыра, што мы тут, на Беларусі, перажываем зараз сапраўды непрыемны момант. Мы добра разумеем праблему Каталіцкай Царквы — не хапае святароў. Іх запрашаюць з Польшчы. Дазволілі — і я толькі падтрымліваю гэта, таму што, як епіскап, разумю сутнасць праблемы. У мяне таксама не хапае святароў. Калі б мне зараз далі сто свяшчэннікаў, мы б і іх усіх прынялі, таму што ёсць прыходы, дзе адзін свяшчэннік не можа справіцца са сваімі абавязкамі, патрэбна дапамога; ёсць свяшчэннікі, якія абслугоўваюць два і нават тры прыходы. У гэтым пытанні і праваслаўныя, і католікі знаходзяцца ў роўных цяжкіх абставінах. Але тым, хто прыязджае, трэба памятаць, што гэта — Беларусь, а не Польшча. Ксяндзы з Польшчы павінны ўсведамляць, што яны прыехалі ў Рэспубліку Беларусь і што з касцельнага амбона гаварыць аб межах 1939 года — гэта консенс. Вышвешчы польскі сцяг у касцёле — гэта таксама, я думаю, не да месца, як і не па-брацку гаварыць аб Праваслаўі, што гэта «не тая» вера. Гэтыя факты нас насцярожваюць і не садзейнічаюць развіццю экumenічных адносін. Такое ўражанне, што мы жывём не напружанымі трэцяга тысячагоддзя, а дзесьці ў XVI—XVII стагоддзях, калі меркаваць па тых настроях, што сеюцца місіянерамі ў народзе. Мы можам аб гэтым шкадаваць, але не робім з гэтага перашкоды да далейшага развіццю добрых братэрскіх адносін у Хрысце.

У мяне асабіста вельмі многа добрых адносін з епіскапамі Рыма-Каталіцкай Царквы тут і далёка з межамі Беларусі, і я прашу сваіх клірыкаў Беларускай Праваслаўнай Царквы таксама развіваць падобны стан узаемаразумення.

Трэба зразумець усім нам, што надта хуткім маршам мы да царкоўнага адзінства не прыйдзем. Уз'яднанне Царквы Хрыстовай — у руках Божых, і мы павінны быць Яму паслухмяныя. Калі будзем слухаць Бога, зробім шмат добрага.

Падрыхтаваў да друку «Ліме» В. ДЫШЫНЕВІЧ.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказы сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры; Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕУСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65; Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друку 6. 1. 93 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОУ (нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (адказы сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 15.000. М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕНІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».